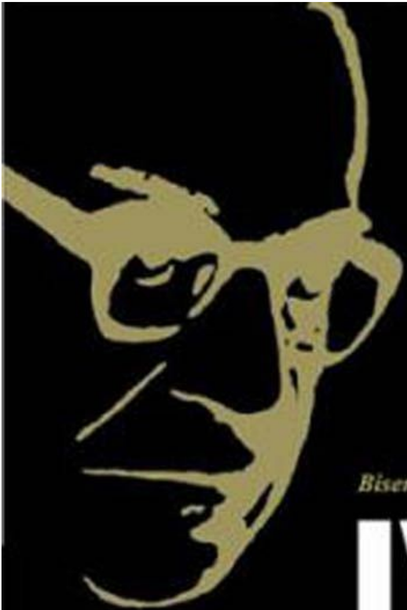

Biseri našeg nobelovca

IVO ANDRIĆ

Ex ponto, nemiri, lirika

Sadržaj:

IVO ANDRIĆ

EX PONTO, NEMIRI, LIRIKA

ANDRIĆEVA LIRSKA POTRAGA

ExPonto (Zagreb, 1918) i Nemiri (Zagreb, 1920) prve su dvije Andrićeve samostalne knjige iako u literaturi o Andrićevu stvaralaštvu o Nemirima jedva da ima cjelovita teksta za razliku od Ex Ponta o kojem se ipak pisalo dosta i s brojnih pozicija. Sagledane s plana autorova opusa, zaključak su njegove prve stvaralačke faze koja bi se mogla imenovati lirskom. Otpočela je prvim objavljenim tekstom 1911. godine u sarajevskoj »Bosanskoj vili« (pjesma u prozi V sumrak), da bi do 1914. obuhvatila dvanaest pjesama i da bi s obzirom na njih, što je sigurno kuriozum u književnom životu, skrenula pažnju na mladog autora. Dugo se među prosječno upućenim vjerovalo da je Andrić vrlo brzo prestao s pisanjem lirskih tekstova, ali on će i nakon 1920. pisati i objavljivati pjesničke tekstove u stihu i prozi, doduše, sve rjeđe, jer će se u cijelosti okrenuti narativnim oblicima: pripovijeci, eseju, putopisu i romanu. Dijelove i prve i druge knjige objavljivao je i prije njihova integralna pojavljivanja na stranicama Književnog juga, književnog časopisa kojemu je bio jedan od urednika i jedan od najagilnijih književnih kritičara a koji je izlazio u Zagrebu tokom 1918. i 1919. godine te u beogradskoj Misli. Tip lirska govora karakterističan za prvu stvaralačku fazu pronalazit će se i u njegovoj kasnijoj novelistici, pogotovo u periodu nakon pedesetih godina prošlog stoljeća kada objavljuje zbirku kraćih proza Staze. Lica. Predeli (1956) i na određeni način »priziva« iskustvo prvog stvaralačkog perioda. »Traženje« dijaloga, ali sada s pozicije autorskog opusa, ponovno će se otvoriti posthumnim objavljivanjem Znakom pored puta (petcikličnom kompozicijom pripovjednih i lirskih zapisa, proznih fragmenata, meditativnih minijatura itd.), jer će ova knjiga na mnogim razinama korespondirati s prvim dvjema Andrićevim knjigama.

Obje knjige dočekane su u književnoj kritici (D. Prohaska, M. Janković, M. Crnjanski i dr.) i osobito čitalačkoj publici s naglašenim odobravanjem. Opći ton i pristup odredit će u značajnoj mjeri predgovor Ex Pontu Nike Bartulovića Razgovor s dušom, ali i izvanknjiževni, izvantekstni razlozi i motivi. Više ih je: već uočeni književni kritičar Književnog juga koji je svojim

kritikama htio utjecati na književni život, njegova životna sudbina (Hrvat iz Bosne jugoslavenske orijentacije, zatvaranje, suđenje i interniranje u bosansku provinciju gdje živi u svojevrsnom kućnom pritvoru na početku i dobrim dijelom 1. svjetskog rata), ali i osobnost kojom je plijenio (fizička krhkost i trajna bolećivost, naglašena emocionalnost i introvertiranost, zamjetljiva obrazovanost, uglađenost itd.). Od općeg mišljenja razlikuju se procjene i ocjene A. B. Šimića (Lirski feljtonizam) i Gustava Krkleca (Cveće mastionice) te Milana Bogdanovića (Ivo Andrić: Put Alije Đerzeleza). Šimić na tragu već izgrađenih ekspresionističkih pogleda i nedvosmislenog lučenja poezije od proze odbija Ex Ponto na temelju aporije što ju je Andrićev tekst kontinuirano produbljivao: kako, u kom rodovskom i žanrovskom ključu uopće čitati Ex Ponto kad se već sam tekst opire i ne da »podvesti« bilo u tradiciju proznog bilo u tradiciju pjesničkog iskustva? Šimić, naravno, smatra da se ne dade iščitati ni u tradiciji lirskog (pjesničkog) govora niti u tradiciji proznog. To je za njega dovoljnim razlogom da knjigu naprosto odbije ne propitujući konzekvence svoga sagledavanja. Slično misli i Gustav Krklec. Milan V. Bogdanović pak, sagledavajući ih iz konteksta stilističkog i kompozicijskog (Ex Ponto i Nemiri su fragmentarizirane strukture) i iako ne odriče određene vrijednosti Ex Pontu i Nemirima, ipak ističe da je za autora velika opasnost što se koncentrirao na kratke oblike, jer da bi inzistiranjem na takvu pisanju mogao stvaralački vrlo brzo da se iscrpi i zašuti. Andrić kao autor pak sam u odnosu na svoje rane tekstove bio je vrlo određen; nikada nije dozvoljavao da se oni preštampavaju pa čak ni u sklopu Sabranih djela (1958, IIV, 1963, IX; 1976, IXVI), izdanja na kojima je lično surađivao. Valja ipak spomenuti da je Ex Ponto vrlo brzo bio preveden na češki (1919), a za autorova života i na talijanski (1961) i makedonski (1967), da ne spominjemo izdanja pojedinačnih pripovjednih zapisa (u originalu ili u prijevodu). Koji su razlozi učvršćivali autora u odluci da ne preštampava Ex Ponto i Nemire teško je pouzdano utvrditi, ali se književna kritika i interpretatori Andrićeva opusa manje više slažu u mišljenju da je »zreli« i afirmirani Andrič smatrao da te prve dvije knjige nisu na razini onih njegovih ostvarenja po kojima je doživio opće uvažavanje i da ga ne mogu reprezentirati po mjeri te reputacije. (To će Andrić na određeni način sam izreći još davno ranije i donekle proširiti

vlastiti sklop odbijanja »krijući« se za opći, nad osobni interes u pismu upućenom M. Markoviću, a u vezi s namjerom francuskog izdavača da objavi već dovršeni prijevod Ex Ponta 1938. godine; »Ali mi izgleda nezgodno i pogrešno dati ga (Ex Ponto, o. D. M.) stranoj publici kao primjer naše suvremene književnosti i kao sliku moga književnog stvaranja.« Isto će tom prilikom ponoviti, samo drugačije intonirano, i u pismu predsjedniku Slavističkog instituta u Parizu Andre Mazonu; »Bilo bi možda predugačko da vam nabrajam sve opšte ili lične razloge koji mi ne dopuštaju da odobrim prevod ove knjige, osobito kao reprezentativnog djela naše literature i mog književnog rada.« Da je Andrić bio nesiguran u vrijednost svojih ranih (lirskih) tekstova pa ih zato nije ponovno objavljivao, neovisno o interesu čitalaca, kritika je dodatno argumentirala i činjenicom što Andrić nije dozvoljavao da se štampaju ni njegove pjesme koje je također pisao tokom cijela stvaralačkog vijeka. Da te tekstove ipak nije »otpisao« za sva vremena kao »porod od tmine«, dokazuje njegova zaostavština - u posebnoj fascikli čuvao je sve svoje pjesničke tekstove, objavljene i neobjavljene, fascikli pod naslovom Svi moji stihovi i pesme u prozu. Isto tako, prema tvrđenju dugogodišnje suradnice Vere Stojić, redigirao je i Ex Ponto i Nemire i svoju poeziju nezadovoljan brojnim pogreškama nastalim pri objavljivanju tekstova, možda s namjerom da za života ipak zanemareni dio svoga opusa jednom objavi. Ex Ponto, Nemiri i cjelokupna poezija, objavljeni su posthumno kao XI knjiga Sabranih djela 1976. godine. Par mjeseci prije toga kao reprint izdanje objavljena je njegova lirika pod naslovom Šta sanjam i šta mi se događa 1975.

Budući će interpretatori Andrićeva opusa nerazmjer u vrijednosti između tekstova iz prve stvaralačke faze i kasnijih tekstova, a time i vlastitu interpretacijsku nelagodu, razrješavati ili izbjegavanjem ili ovlašnim prelaskom preko njih ili eventualno upućivanjem na neke zapise i povezujući ih s kasnijim ostvarenjima: Ex Ponto i Nemiri odmjeravaju se o općeuvaženu i općepriznatu izuzetnu vrijednost autorovih pripovijedaka i romana (Miloš I. Bandić, B. Milanović, R. Minde, F. Grčević, P. Džadžić, S. Leovac i brojni drugi) te predstavljaju završetak prve stvaralačke faze u kojoj je autor iscrpio svoj lirskomeditativni govor. Sumarno bi se moglo zaključiti da zatvorenost i svojevrsna ograđenost prve stvaralačke faze u odnosu na kasniji dio opusa

nije drugo za njegove interpretatore do slijepi rukavac značajnog prozaiste. Međutim, iz interpretativnog se obzora ispuštalo da je Andrić iskustvo pisanja 19111920. iskorištavao u svom kasnijem radu, a u ponečem jedva da se uopće i udaljio pa iz te tragalačke faze otkrivamo i ono što će se tek kasnije snažno razviti.

Andrić je otpočeo svoju stvaralačku avanturu pjesmom u prozi i pjesmom u stihovima, u književnom periodu u kojem se poezija utekla, bar što se tiče primarnog konteksta, visoko formaliziranim simbolističkim i impresionističkim poetikama, i kao takva bila zagovarana i podržavana od vrhunskih književnoznanstvenih autoriteta. Dovoljno je samo prisjetiti se Antologije novije srpske lirike (MH, Zagreb, 1911) Bogdana Popovića i njezina predgovora u kojemu se dosljedno zastupa larpurlartistička poetička ideja. Mladi Andrić, neovisno o dominirajućoj simbolističko-impresionističkoj paradigmi razdoblja, organizira svoje pjesme ne pridržavajući ih se (»U meni se buni istina i mrsko mi je to stiliziranje života duše, ta ljubav za red i to nasilno traženje simetričnosti.« reći će lirskoreflektivni ja u Ex Pontu), što svjedoči o njegovoj ranoj stvaralačkoj samosvijesti: njegov stih je već slobodni stih bez rime ili s nepravilnom rimom i s naglašenom težnjom ka prozaizaciji ritmo-melodijske strukture pjesme (Jadni nemir. U: Hrvatska mlada lirika. Zagreb, 1914) te uvođenjem slika koje bi da »konstituiraju« izvan- jezičnu zbilju do razine anegdotalne ispovjednosti. U ovom kontekstu od interesa je spomenuti da Andrić tokom 1912. godine objavljuje u Bosanskoj vili svoje prijevode slovenskih pjesnika od kojih su neki nezaobilazni slovenski modernisti (Vida Jeraj, Anton Medved, Murn Aleksandrov, Oton Župančič, Vladimir Levstik) i dvije pjesme Walta Whitmana, da prevodi Augusta Strindberga, da piše o Heineovoj poeziji, Antunu Gustavu Matošu, Antonu Aškercu i I. Despotu. Dok je na planu razdoblja moderne njegov slobodni stih prepoznat kao »obećavajući« pjesnički glas, već će u razdoblju bučne ekspresionističke paradigme izgubiti na svojoj začudnosti. I objavljene i neobjavljene pjesme nastale u toku i neposredno nakon 1. svjetskog rata otkrivaju koliko je Andrić »tražio« svoj pjesnički jezik. Zato sva ona istraživanja koja idu za tim da simplificirano tumače Andrićevo početno traganje svodeći ga isključivo na jednu literarnu tradiciju neminovno iznevjeravaju širinu Andrićeva recepcijskog

iskustva. Upravo u cjelini toga iskustva i u tom kontekstu treba sagledavati i prve dvije autorove knjige. Andrić će u nekoliko navrata napominjati da je prisvojio lirskoispovjedni govor u duhu mlade književne generacije modernista pred 1. svjetski rat i jasno se odredio prema takvom načinu pisanja kao mladalačkoj žurbi i ignoranciji prema ozbiljnom književnom radu. U romanu Gospođica o toj će temi s pozicije autorskog ja reći: »To je bio omiljen oblik pesničkog izražavanja u tom vremenu kad je sve previralo od smelih zamisli i nabujalih osećanja a niko nije imao vremena, znanja i strpljenja da im traži pravi i trajni izraz.«

Ex ponto (izravna intertekstna pozicija: Ovidijeve Epistulae ex Ponto, ali bez ikakvog snažnijeg poveznog motiva s poznatim rimskim pjesnikom i njegovim poznatim epistulama, osim progonstva/kazne) je knjiga pjesama u prozi, lirskih proza, ispovjednomolitvenih zapisa, kratkih priča i lirskomeditativnih zapisa. Podijeljena je u tri nenaslovljena poglavlja (ciklusa): prvi ima 26, drugi 25, treći 88 zapisa (fragmenta); sa završnim Epilogom, dakle, 140 zapisa. Zapisi su međusobno odvojeni naglašenim bjelinama i jedino je posljednji (Epilog) naslovljen. Podijeljena su mišljenja kritičara i interpretatora kada pokušavaju odrediti rodovsku i žanrovsku pripadnost zapisa. Za Crnjanskog su to prije svega pjesme, ali i lirski zapisi. Milan Bogdanović govori o »lirizmu tekstova koji su pisani prozom, tj. proznom rečenicom«. Nikola Milošević govori o »knjizi stihova« i o »pesničkoj prozi«, a D. Živković o »lirskim ispovestima«, »lirskom zapisu«, lirici i lirskoj prozi. Za Franju Grčevića to su lirske proze, a za Radovana Vučkovića pjesme u prozi i dnevnički zapisi. Aleksandar Petrov smatra također da se radi o pjesmama u prozi i lirskoj prozi. Sumarno: pojmovi pjesma u prozi za prve dvije Andrićeve knjige i termin pjesnička (lirska) proza najčešći su oblici. Fragmentarna kompozicija teksta i poneke osobine pojedinih zapisa navodila je kritiku da govori o tome kako je Ex Ponto niz prikrivenih dnevničkih zapisa i da se njihovim pukim adiranjem oblikovao svojevrstan hibridni proznolirski tekst. Drugo mišljenje zastupa stav da je to zbirka pjesama u prozi i lirske, odnosno lirskorefleksivne proze i da autor nije imao nikakvu namjeru da formira veću jezičnu strukturu, nego bi se ona konstituirala tek na razini intencionalnog učitavanja elemenata prozne strukture.

Kvalifikacijom da su to mahom lirskorefleksivni zapisi pokušao se odrediti njihov žanrovski oblik (fragmentarna struktura komponirana malim formama), a odrednicom lirskorefleksivni temeljni stilski kompleks. Da je to modificirani dnevnik može se govoriti samo uvjetno, jer se karakteristike dnevničke strukture raspršuju na razini cjelokupnog djela, tj. vrlo je malo signala kojima se podržava pažnja na tome da je to lirskomeditativni dnevnik na primjer. Konačno, i takav dnevnik obrazuje svojevrsnu priču, jer tematizira motivacijski sklop zapisivačke akcije kojom se iskazuje sagledavanje organiziranog iskustva. Broj fragmenata s formalnim oznakama dnevnika nedovoljan je da učvrsti predodžbu o ExPontu kao dnevniku. Niti autobiografski aspekti, a kritiku su također navodili da uočavajući elemente dnevničke strukture prenaglase njihovu prisutnost, nisu dovoljni da taj sud učine uvjerljivim i prihvatljivim.

Autor komponira knjigu na taj način što će »ograničen«, »zadat« mogućnostima vezivanja manjih narativnih cjelina naglašene oblikovne dovršenosti ipak rasporediti seriju signala kojima nedvosmisleno upućuje na zahtjev da se »zbirka« prihvati kao cjelovit i konzistentan tekst pri čemu je njegovo vezivanje slobodnoasocijativno i ne podliježe tradicionalnim jasnim kompozicijskim pravilima vezivanja, odnosno razvijanja teksta (prepoznatljivo razvijanje fabulacijskog niza na primjer). /Doduše, to će nešto kasnije razgraditi nadrealisti i na razini poezije, ali u sasvim drugačijem poetičkom modelu i ne tiče se bitno problema o kojem se raspravlja. / Tekst, dakle, implicite »traži« da se aktiviraju one transtekstualne tenzije svakog pojedinog zapisa koje uspostavljaju šire, obuhvatnije značenjske komplekse kontinuiranim međusobnim povezivanjem među zapisima. Upravo aktiviranjem tih transtekstualnih veza i silnica među zapisima formira se svojevrsni sistem označivanja nosioca »priče«. Autor računa s tim i zato komponira svoj tekst kao što ga komponira.

Strategija konstituiranja veće lirskoprozne strukture ogleda se u svjesno raspoređenim elementima narativnosti u pojedinim zapisima: 1. grupiranje zapisa u cikluse /poglavlja: a) prvim zapisom motivira se buduće »pričanje«, nešto kao ekspozicija (»Svima, širom cijelog svijeta, koji su stradali i stradaju

radi duše i njezinih velikih i vječnih zahtjeva, posvećujem ove stranice, koje sam nekoć pisao samo za sebe, a danas ih šaljem svoj braći svojoj u bolu i nadi.«), posveta izabranima; b) kraj prvog ciklusa naznačen je opaskom u zagradama: »(Svršetak mariborskog dijela.)«;) pri čemu se time sugerira protok linearnog vremena na razini autobiografskog iskustva Ja zapisa — mariborski period, internacijski period u Ovčarevu i u Zenici/; 2. uokvirena struktura od prvog funkcionalno proložnog do posljednjeg zapisa Epilog.

Vrlo snažan znak kojim se osnažuje sagledavanje Ex Ponta kao pripovjedne strukture je i postupno formiranje lirskomeditativnog i ispovjednog ja zapisa kao svijesti u »razvoju«, sazrijevanju, samonalaženju (vremenu doživljajno-kontemplativna »obračuna« sa sobom), one svijesti što u vremenu obuhvaćenom zapisima sazrijeva, zastupa brojne, često neusklađene i diferencirane spoznaje kojima postupno dolazi do bez upitnih stavova i beskompromisnih odluka, pa bi Epilog predstavljao kraj lirskomeditativne priče o tome sazrijevanju. U tom bi se smislu formirala tri tematskomotivska bloka: a) krivnja, b) spoznavanje krivnje ili potraga za autentičnom subjektivnošću i c) konačno pomiren i pronađen ja. Milivoj Solar povezuje Ex Ponto sa strukturom baroknog plača, ali smatra da je u ovom slučaju izmijenjana barokna topika i dat moderan značenjski potencijal.

U centru se lirskorefleksivne i ispovjedne akcije nalazi ekstatični i stigmatizirani, ali i mesijanski označeni Ja koji veoma frekventno koristi kršćansku leksiku, metaforiku i simboliku: bluditi, iskušavati, moliti, trpjeti, uskrsnuli, izbaviti, prezirati, prezreti, opraštati, prokleti itd.; nebo, oholost, grijeh, odricanje, trpljenje, iskušenje, samilost, čudo, pokornost, žrtva, sumnja, prokletstvo, kajanje itd.; strahovita kataklizma, časovi najvrelijih molitvi, ukleti prud, stara tragedija, kobni simbol, nedokučive odluke promisli, zemni kal, busija kajanja, podla igra udesa itd.; »U bogu je svršetak misli koja nam se gubi u očajan beskraj.«; »I to da ne smijem umrijeti bolilo me sve u besanoj svijesti kao neka odveć stroga, preteška dužnost, gotovo nepravda.«, »Bio sam bespomoćan i skrušeno sam molio boga da mi pomogne, da pošalje mir i svijetlo na moje putove da me izvede i utješi.«, »Ima časova kad gorim mirno kao žrtveno svijetlo tek unešeno u hram.«, »Ja, grešnik, čovjek od sablazni i

ovoga svijeta, plijen sumnja i strasti ...«, »Molitvo u jutro. O, Bože, nemilosrdni stvoritelju, koji me svijetlom svojim budiš na muku dana, oprosti mi i budi milostiv meni koji, evo, hulim.«, »Nemoguće bi bilo podnijeti život sa svim varkama, nesporazumima i zabludama, da čovjeku nije dana misao o Bogu duše naše, koji je utočište, istinito, pravedno i čisto.« itd.

Ja zapisa, dakle, ne samo da koristi serije slika i pojmova kršćanske tradicije da bi artikulirao svoju potrebu misliti/osjećati krajnje istine svijeta i života, nego se vlada kao dobar vjernik čak i onda kad huli i kad se želi otrgnuti od boga. Svjetonazorni se obzor ja zapisa pokazuje kao teistički ma koliko da je njegova vjera -vjera slobodne individue- oslobođena bilo kakvog odnosa s konfesionalnim institucijama. Religioznost zna na mjestima preći u misticizam, pa i panteizam. I u tom kontekstu valja spomenuti da dualističko sagledavanje, često građeno na binarnim opozicijama, odnosno antitezama (dobro: zlo, pravda: nepravda, moć: nemoć, tijelo: duša, bol: radost, strah: sigurnost, svjetlo: tama, dan: noć, san: java itd.), smatraju neki, bogumilske je tradicije. Ipak, u tim zapisima pronalazit će se tragova S. Kierkegaarda, F. Nietzschea, R. Tagore i dr.

Andrić oblikuje poredbom, antitezom, kontrastom, paradoksom i oksimoronom, a sklonost tim figurama misli ima svoj izvor u htijenju da se oblikuje svijet protuslovlja i paradoksa, nemoći da se iziđe izvan svakom pojedincu zadatih i općevažećih okvira: ljudske sposobnosti su ograničene a sudbina neobjašnjiva, pojedinac je sam u univerzumu i društvu, tajna sebi i drugima, prisiljen da prihvati teret samoće i apsurdno trajanje te neminovnost smrti kao jedinu izvjesnost. U tom smislu ja zapisa ne nastupa samo kao individualni ja nego i kao propovjednik Istine!

Svi interpretatori Andrićeva opusa slažu se u tome da s objavljivanjem Nemira i Puta Alije Đerzeleza završava prva, tragalačka autorova faza, odnosno da je u Putu Alije Đerzeleza Andrić konačno pronašao svoj autentični stvaralački glas. Ipak treba napomenuti da ona dilema koja se postavljala interpretatorima: prve dvije knjige bivaju označene autorovim kasnijim djelima koja nisu upitna pa ta prva dobijaju na relevantnosti jer se u njima može istražiti Andrićeva borba kako s lirskog govora preći na prozni.

Ipak ovakvo nedvosmisleno izjednačavanje Ex Ponta i Nemira nije potpuno precizno, jer: dok u kontekstu Ex Ponta možemo raspravljati o »sudaru« pjesničkog i pripovjednog na nekoliko razina i dokazivati (u kozekvenciji ne i u cijelosti uvjerljivo!) kako taj tekst pokazuje autorovo »lomljenje« između dva principa funkcioniranja jezika, to je mnogo teže učiniti na primjeru Nemira. Naime, Nemiri su daleko »liričnija«, »pjesničkija« knjiga od Ex Ponta, knjiga daleko harmoničnija što se tiče korištenja jezika karakterističnog za funkcioniranje jezika u pjesničkim strukturama od one u pripovjednim, pa je opravdano zaključivati kako je autor bio ispitivao i lirski govor i pripovjedni u periodu od 1918-1920. Naravno, imajući u vidu kompoziciju Nemira kao knjige u kojoj se po ciklusima strogo dijele tekstovi na one koji bi bili pjesme u prozi (Nemir od vijeka, Bregovi) od onih koji bi bili pjesnička, lirska proza (Nemir dana). Radi se o svjesnom autorovom postupku kojim vrlo jasno i bezupitno razdvaja kompozicijske dijelove knjige htijući tako problematizirati odnos između pjesme i proze i nastavljajući tako na ono što je otpočeo u Ex Pontu.

Dakle, Andrić od rana propituje odnos između proze i poezije pokušavajući pronaći svoj glas, oblik u kojem bi iskazao cjelinu iskustva, pronašao sinkretičku formu kojom bi objedinio tradiciju proznog i pjesničkoga govora. Da u tom modelu nije uspio ostvariti vrednijega teksta ne umanjuje njegovu namjeru.

Andrićev lirski ja, krenuvši iz modernističke paradigme, pronalazio se u impresionističkoj, neosimbolističkoj i ekspresionističkoj organizaciji jezičnog materijala i u naporu da iznađe onu sinkretičku formu kojom bi objedinio osjećaj i refleksiju o njemu, kojom bi pomirio maksimalnu otvorenost značenja riječi, sklopova riječi i slika s jedne te s druge da se riječ i slika sintagmatski povežu u refleksiju o njima. Tako je iz pjesme u prozi i pjesme u slobodnom stihu gotovo neizbježno »kliznuo« u lirski i prozni zapis što će rezultirati Ex Pontom i Nemirima i ostati trajno obilježje njegove poetike i u velikim proznim strukturama koje će biti komponirane bez čvrste fabulacijske osnove i biti pogodne za slobodno uvođenje brojnih mikronarativnih cjelina u osnovnu pripovjednu liniju priče.

Dušan Marinković

EX PONTO

I

Je li vam se ikad dogodilo da, bačeni iz kolosijeka, rečete svagdašnjici: zbogom i da se vinete, nošeni strašnim vihorom, zaprepašteni kao onaj kome se tlo izmiče?

Je li vam se dogodilo da vam uzmu sve — a šta se čovjeku ne može uzeti? — i da vam na dušu polože tešku odurnu ruku i da vam uzmu radost i vedrinu slobodna duha; i sama srčanost, koja ostaje kao posljednji očajni dar sudbine, da vam uzmu i da učine od vas nijemo prezavo ropče?

Raznoliki su i mnogi bolovi koji zadešavaju ljude na ovoj zemlji, gdje se »ljepšom dušom dublje jeca«, ali kog je jedan samo od ovih istinskih velikih bolova zadesio, brat je moj i prijatelj!

Svima, širom cijelog svijeta, koji su stradali i stradaju radi duše i njenih velikih i vječnih zahtjeva, posvećujem ove stranice, koje sam nekoć pisao samo za sebe, a danas ih šaljem svoj braći svojoj u bolu i nadi.

Neumoljivo krute i nepomične planine gledaju s oblačna visa. Visoko ukočeno nebo. Tvrda nemilosna zemlja.

Ne, ništa se neće dogoditi! Ne, planine se neće soriti! Nebo će ostati gordo i hladno na visini!

Izmiče se daljina, gubi zvuk, boje mru u sivom: da se vidi i čuje ropsko krvavo srce kako kuca.

U grmljavini i oblacima dolaze buduća stoljeća i gledaju moj sram. Pred očima pokoljenja leži moja duša naga i bespomoćna kao prelomljen mač. Žeže me samilostan pogled nerođenih.

Kud sam ja sve lutao!

Kud su padale moje težnje, koliko posrtao, koliko bludio u mislima i griješio u životu! — Kako da vam kažem kad to i rođeno moje sjećanje

zaboravlja! Oholost me je nosila kao vjetar. Oganj kojim mi je sagarala duša nije me izjedao nego mi je davao snagu i zamah.

Na borbe svijeta ja sam gledao kao što se s vedra visa gleda na magle koje se nabijaju po dolinama.

Bio sam nijemi, oholi gost života.

Trgao sam najviše plodove. Usne su mi bile krvave, žene su mi cjelivale ruke. Prolazile su godine i donosile svoje plodove, a ja sam se nazivao: gospodar života.

Tada me silan udesni val baci na tvrdu mračnu stazu i sva boja i ljepota života zgusnu na mrežnici mojih očiju. Od svega ne osta ni koliko je pepela na kosi na Čistu srijedu.

Nisam imao suhe kore hljeba ni suze da je pokvasim i, isplakavši je, da mi lakše bude. Gladnu mi je bilo zima, bolio me je sram moj i tuđi, i udarci i tragovi gvožđa na rukama.

Ko zna od sretnih i slobodnih šta je to samoća? Ni pauka nije bilo da jednom bar protka moju samoću, a čovjek čije sam korake čuo pred svojim vratima bio je moj neprijatelj.

Bojao sam se i krvi koju sam čuo kako bije u mom ručnom zglobu, jer me je uvjeravala da živim, a to je bilo isto što i patnja.

I mislio sam: Bog ne bi trebao da nas toliko iskušava i da nas dovodi na strašno mjesto, gdje nam je smrt i život jedno te isto. Tada još, ni u najvećoj pokornosti, nisam mogao da shvatim zašto je od svih stvorova samo čovjeku dano da može da zamrzi na svoj život.

I tada kad se je u kupanju miliona jednoličnih minuta, bez ikakve nade i promjene, moja duša pretvarala u pustinju koja više i ne žedni, kad su mi rešetke na prozoru bile tako guste da nisam mogao ni ruku pomoliti da mi kane kap kiše ili da me omiluje zalutao vjetar, tada je u mojoj duši, kao svjetiljka nad mrtvom radosti, planulo ovo svjetlo.

Poimam i shvaćam nevidljivu logiku svih događaja u čovjekovu životu. Ne riječima i ne mislima samo, nego svom dubinom cijelog bića svog osjećam divnu, neumoljivu ravnotežu koja vlada u svim našim odnosima.

Ima neznana formula koja određuje odnos između radosti i bola u našem životu. Stradanje i grijeh se upotpunjuju kao kalup i njegov odljevak.

Život nam vraća samo ono što mi drugima dajemo.

Često sjedim sate i gledam u hladne jesenje boje. Mir sudbine koja se više ne da promijeniti ledi mi se na duši i licu.

Sve je u meni mrtvo; tako mi je dobro.

Ne dopire do mene zvuk, umro mi je očinji vid. Sve je ostalo za velikom kapijom koja se zatvorila muklo za mnom. Izgubio sam sve i nisam više čovjek nego nemirna besana misao koja je potonula i prićutala se na dubokom dnu, a nada mnom su kao neprozirne zelene mase voda, mir, daljina i zaborav.

Deset se je tjedana bilo navršilo kad, okružena samoćom, po prvi put progovori jasno moja duša.

Nakon beskrajnih šetnja od šest koraka napred i šest natrag, kad se već zamorih i kad oktobarski dan stade da se primiče kraju, ja stadoh u udubinu niskih vrata u zidu, kao kip u oltar, i gledajući prozorak sa parčetom sive bjeline rekoh glasno.

- Evo me, tu sam!

Moj glas je imao jak i svijetao zvuk onih koji se odzivaju.

I sputan i nemoćan, u toj vlažnoj jazbini, u položaju koji me ponizuje do skota, ja po prvi put pojmim u mislima i obuhvatim osjećajem smisao ljudskog života i borbe.

U meni bijesni iskupljena istina.

Pokopana u šutnji i skromnosti kojoj nas uči nevolja ona gori u meni i čini sjaj u mojoj duši i u mojoj ćeliji.

Kad dođe glas o mom svršetku uzrujaše se na čas ljudi što stanuju u malim kućicama na jedan kat i s vrtom do ulice. I moj će spomen, u pričanjima zaprepaštene čeljadi, još jednom proći ulicama, gdje je prohujalo moje djetinjstvo.

Mučan će nemir ući u male kuće i duše gdje je mirno i dobro.

Stare žene, koje najbolje razumiju nuždu i uviđaju potrebu svakog zla, samo će glavom zanjihati, a mlade će majke sklapati ruke misleći na sudbinu svoje djece.

Žene će govoriti s plačem u glasu a muškarci kratko i krupno krijući osjećaj.

Šapćući (da ne čuju mladi) pričaće oni koji se najbolje sjećaju sudbine nesrećnika, a djeca će, uhvativši tu i tamo koju riječ, naslućivati svijetle i strašne daljine; dječaci će imati blijedo lice i zamišljene oči, a djevojčice će pobjeći u svoje bijele sobe u potkrovlju i plakaće u maramicu.

Ne, život nije istrgao povijesno kako se čini oku našem kratka vida. U Bogu je svršetak misli koja nam se gubi u očajan beskraj.

Ne nosi nas vjetar kao lišće i ova gorka sreća da se leti nije smisao i svrha samoj sebi. Mi nismo atomi prašine koja se u oblacima bez cilja diže ljeti nad drumovima, nego sićušni dijelovi beskonačnog mozaika kome ja ne mogu ni naslutiti smisao, oblik ni veličinu, ali u kom sam, evo, našao svoje mjesto i stojim pobožno kao u hramu.

Dva dana me već ne izvode ni na onaj jedan sat šetnje, jer kiša bez prestanka sipi.

Meni se čini da mi neprestano vlaga navire u ćeliju i da mi pada po licu i rukama kao ljepljiv talog. Moj pokrivač je oštar i studen, moje jelo ima ukus limene posude i moja ćelija onaj neopisivi zadah uskog prostora u kom jedan čovjek diše i živi, bez promjene i zračenja.

Ali tu za mojim vjeđama — sklopim li samo oči — živi sva veličina života i sva ljepota svijeta. Sve što je ikad samo taklo oči, usne i ruke moje sve je u mojoj svijesti živo i svijetlo na tamnoj pozadini ove patnje. Raskoš i ljepota života žive neuništivo u meni.

I sad kad sam sve to izgubio puni mi dušu beskrajna blagodarnost za sve mnogostruke i divne darove što ih život daje onima koji su sretniji od mene.

Od kud mi ovaj čudni osjećaj?

Ja kroza nj prolazim kao kroz tamnozeleni mir i mirisnu tišinu omorikove šume u ljetni dan. I zaboravljam sve oko sebe.

Danas, kao i u svim teškim danima zatočenja, meni je žao svih ljudi koji žive dane, onih koji čine zlo jednako kao i onih koji ga snose, žao mi je i sebe i snage koja čili, ali najviše i najteže mi je žao majke.

Žao mi je majke moje i njenih zaludnih bolova, muka i nadanja.

Misle li ljudi ikada kakva je noć majci koja zna da joj je jedini sin dopao gvožđa i tuđinove nemilosne ruke?

Bog će oprostiti svima; i ja lako praštam, ali zašto ste ucvilili staricu? Već sam bol majka zazvat će na svijet strahovitu pokoru i stradanje; Bog ne može da ne vidi te suze i to drhtanje.

Tebe boli moja patnja i daljina, a mene tvoja neizvjesnost, dok sjediš kraj male svjetiljke; veže nas krv i bol i svaki me udarac boli dvostruko, jer pada i po Tvom srcu.

U sobi, gdje sam se — u koban čas! — rodio. Ti bdiješ i moliš i u pokornosti srca svoga pitaš: »Isuse, zar su nam za suze dana djeca naša?«

Ti nemaš šta iznijeti do sirotinjsko srce i stare ruke s tragovima rada i bezglasne suze, ali Ti plači i moli, majko, jer ko da me izbavi, ako ne teška suza Tvoja na božjem dlanu?

A ja te pozdravljam u muklim noćima uzdahom, a jutrom po suncu što zlati moje teške rešetke i u isti čas sja tebi na bijeloj kaldrmi naše avlije!

Prošlu je noć bilo naročito studeno. Nisam mogao zaspati, obuzeo me je neki bijes na sama sebe i ja sam mislio na samoubojstvo.

Sramio sam se i kajao u isti čas, ali sam mislio dugo i živo. Sa nekim crnim zanosom sam mislio o smrti koja je nešto divno, lako i lijepo, ali nešto što ne smije biti. I to da ne smijem umrijeti bolilo me sve u besanoj svijesti kao neka odveć stroga, preteška dužnost, gotovo kao nepravda.

Zgrijati se nisam mogao, ali sam konačno sam protrnuo od studeni i u nekom jednoličnom bolu zaspao.

Kad sam se probudio bilo mi je kao da sam se po drugi put rodio. To je bila najteža noć u samici.

O gdje je ona mukla riječ, tiha, nerazumljiva, dobra riječ, što svijetli u mraku kao mali, mali oganj koji se nikad ne gasi?

Gdje je riječ utjehe?

Jučer i sinoć i jutros još sam znao, zašto se ne javi sada u meni, sad kad mi je gorko teško, zašto ne sine kao dalek oganj treptave zvijezde, kao veseli sjaj oka?

Kako, kako sam je mogao zaboraviti?

Danju dok sunce vlada, bore se u meni zahtjevi tijela sa istinama i savjetima duše; i duša je uvijek pobjednica, jer pod ćutanjem krije vrisak i u odricanju utapa želje i strahove.

Ponos čovječje duše koje ne mogu da se odrečem i smjelost koju duša silom otima tijelu, provode me danju dok sunce vlada.

Ali noću, u snovima, kad usne bolna, ali jaka svijest dana i moje osamljene ličnosti i kad ležim bespomoćno izložen noći i njenim tajnim silama, tada događaji dobivaju strahovito lice u snovima; tijelo, koje danju sputava misao i ponos, dolazi do svojih prava; smjela divna duša čovjekova leži mrtva kao kamen na dnu mora, a tijelom gospodari bestijalan strah i nerazumljiva panika živaca.

U kosti mi ulazi studen koja je oko mene kao more. Dlanovima, koji su uvijek vreli, grijem svoje tijelo — i još mi studenije biva. Pokrivač mi je oštar i čini mi se da širi od sebe studen umjesto da me grije.

Studen me počinje žeći. Obuzima me bezuman očaj; ja skačem na prstima i trzam rukama u vis, ali osjećam samo bol. Jelo mi se ledi još dok ga jedem.

Čim sklopim oči otvara mi se široko snježno polje.

Pred sam suton je prestao snijeg. I nastala je tišina nad šumama i bijeli vlažni mir visokog, visokog snijega. On je pokrio omorike kao mramorne kapelice i zasuo staze, smrtno bijel i neprohodan.

Kuda ćeš, Jelena?

Gluho i muklo. (Teško je gaziti kasni snijeg).

Ne vidi se nebo ni šuštalo sunce. Ugasla boja. Zamro zvuk. Neizrecivo tiho, bijelo, zaspalo. I kad se je, duboko u šumi, slomila grana pod snijegom bilo je kao da je najvećem stablu srce puklo. -

Kuda ćeš, Jelena?

Snijeg ovih šuma ledi dah, stine krv, ubijeli put. Ovo je pogreb svih tragova i uspomena. Umorne su noge, ozeble pocrvenjele ručice. Snijeg je zameo ljetošnje grobove, samrtni pokrov za žive i mrtve.

Jelena, Jelena!

U našoj kući mora da je već polumrak, jer su naše sobe niske, a prozore zasjenjuju stabla, puna snijega.

Dok sjedim naslonjen na prozor meni se privida; U velikoj kuhinji, popločanoj vječno hladnim pločama, zamotan su, tek izvađeni, pečeni hljebovi u vlažne ubruse i sad se puše šireći oko sebe jaki miris pečenog tijesta.

Mama je, kao svake subote, zapalila na maši smrekove bobe i šećera i okadila cijelu kuću, a sad, dok u avliji djevojka nešto pere i pjeva, umočila je suh bosiljak u svetu vodu i poškropila budžake.

Ona se postarala.

Sad zastaje i, dok je niko ne vidi, krsti se u polumrak jednog raspela u kutu i kazuje mu sve terete koje ona šutke kroz život nosi i koji po cio dan počivaju u ponosnom bljedilu jednog:

»... dobro, hvala Bogu; kako ste Vi?«

Često sanjam noću da sam slobodan, da putujem (putovati i kretati se to je u mojim snovima najveća sreća), da se viđam sa znancima i da im pripovijedam kako sam teško živio prije. Ali buđenje je gorko i iza takvih snova sam neveseo cio dan.

Što sam duže ovdje sve to češće sanjam o slobodi i putovanjima. I ta se noćna igra toliko puta ponavlja da sad usred sna vidim sebe gdje bolno kimam glavom i sam govorim: ah, da, sve je to samo san koga po bog zna koji put sanjam uzalud.

Ima časova kad se u meni duša pjeni i baca, i moje dvadeset i tri godine dižu svoj glas, i moja luda želja bije čelom o uski udesni krug, kao tica o stablo.

Ima časova kad smirenošću koju donosi nevolja uviđam potrebu odricanja i stradanja, kad — blagodaran za sve radosti života koje su bile — uviđam da je bilo nužno da jednom bude i njima kraj, da bude ovakav kraj.

Ima časova kad gorim mirno, kao žrtveno svjetlo tek uneseno u hram.

Koga li ljubi sada ona mlada žena?

Ona mlada žena koju sam našao jednog ljeta lijepu i dozrelu od šesnaest godina, prolazi — Bog zna zašto jutros mojim sjećanjem.

Koga ljubi sada ona mlada žena?

Jednom sam na maloruskoj ravni našao crven i krupan cvijet: njegova sočna čaška, kratka cvata, nudila je, u široko rastvorenim laticama, svoje nadrasle prašnike svim vjetrovima.

Koga ljubi sada ona mlada žena?

Nikad nije bilo između nas riječi (ja sam teško i razumijevao njen jezik) i naš odnos nije imao nikad određenog imena. Pod zvijezdama sam je ljubio do umora i do ponoći sam ležao na travi, s glavom u njenom krilu.

To je bila žena stvorena za ljubav i predavala se nijema od strasti i suznih očiju, šapćući isprekidane riječi o vjernosti.

Koga li sada ljubi ona mlada žena?

Budući! Slobodna djeco; zoro noći naše, kad se budu slobodni i visoki domovi vaši ocrtavali na istom nebu, koje je gledalo patnju našu i sram i smrt, niko neće pomišljati da ti moćni temelji počivaju na našim kostima. Sreća je bezbrižna i misli napred samo.

Što će vas sjećati otaca vaših koji su bili veći u trpljenju nego u borbi?

Vaš život biće naš zaborav.

Tek u nesvjesnoj suzi vaših žena, u zanosima mladića, maštanju djevojaka, noćnoj svirci ili riječima vaših pjesnika, bljesnuće možda na čas

spomen otaca vaših čiji je život bio kratak, a bol ogroman. Tek najbolji među vama osjetiće, možda, da ih tih svagdanjih događaja bije, kao vjetar, beskrajna žalost mrtvih i nijemih života koji su živili i mrli za vas. Budući!

Budući, radosno koljeno, ja vidim kako je ružna i grešna moja želja da živim u slavi i ljepoti vaše slobode.

Tako mora da bude:

Vaš će život biti obilje i radost kao što je žetva i plod jeseni, a naš prolaz velik, težak i mučan kao proljetno sijanje i rad.

Ne, ne želim spomena, neka budem neznan i nijem kao kamen koji šuti u temelju, neka me nestane bez traga i imena, neka moj tamni život — grijeh i patnja ne baci nikad svoju sjenku na Vaš bijeli put.

Zamara me dužina čekanja. U jednom danu po dva put mi klone duša kojoj se mrači vid i postaje već teško vjerovati.

Krv moja juri i bije po damarima u bezumnoj želji da se prospe na suncu.

I posljednje snage su bijesne od gnjeva, jer to čekanje vara kao šumska staza svojom daljinom.

Ja ne nalazim više oslona u svojoj duši koja se odveć razdavala. Ja tražim zaboravljene veze krvi i sežem u prošlost, dozival u pomoć snage mrtvih naraštaja.

I gle, kao uvijek u časovima najvećeg iskušenja, ja vidim, da mi u dnu duše, pod tvrdom korom i sivim talogom praznih riječi i izvitoperenih pojmova koji tako brzo iznevjere, žive vječne, nesvjesne i blagoslovene baštine djedova, koji su tijelo svoje položili u stara rasuta grobišta, a jednostavne i jake vrline svoje u temelje naših duša.

Sav sjaj što ga Bog svijetom propisa plavi oči moje. Vezani su ćilimi od sunca i sjenka. Ognjen miris ima vino života. Srce mi pod grlom bije.

Za dug život i veliku radost!

Putujte i brodite, ne ostanite željni burna mora, ni polja, ni gustih šuma! Milo je Bogu da vas vidi gdje vam je život pjesma i ples!

Za žive i za one koji su mladi!

Za slobodnu ljudsku djecu je radost ljetnih dana. Gle, kako se negdje njišu grane, — kako je nemirno srce u meni! — Gle, ptica neće da umakne cijelo jutro, i ceste što svijetom idu hite, hite i zovu, i nebo kog s moga prozora ne mogu da vidim, mora da je veličajno i divno kao jedna jedina beskrajna radost.

Dvaput sam u životu imao prsten, ali sam ih jadno izgubio.

Staro prstenje, nježni pokloni; prvi; biser i tirkiz u ugasitom zlatu, drugi: krvava suza rubina koja spaja obruč neobične vitkosti. Ti ljubavni pokloni, očito, nisu imali sreće na mojim prstima.

Prvi sam izgubio jednog ljeta na putovanju koje sam bio poduzeo od očaja. To je bio jedan od onih dana koji kasnije vječno žive u nama.

Okupao sam se u maloj, dubokoj rijeci tuđeg kraja. Sunce je izašlo. Na stjenovitoj obali je ležala topla sjena. Legao sam na stijenu koja je dahnula vrelinom minulog dana kao da živo tijelo pulsira poda mnom.

Pogledao sam svoje ruke. Prstena nema.

Nisam ni pokušao da tražim. Sa najbeznadnijim gubicima čovjek se najlakše pomiri. Zagledao sam se u tamno zelenu vodu. I u slici izgubljenog prstena na pješčanom dnu bi mi jasan život čovjekov i mladost i ljubav kako se kida i gubi i prolazi, bez nade i povratka.

Osjetio sam da sam se prerano odcijepio od ljudi, da sam osamljen i nesrećan.

Stijena je bila obrasla debelom mahovinom i lišajem; mahovina je naličila malim srcolikim jastučićima u koje žene zabadaju igle.

Bio sam go i sam u prvim sjenama sutona, koje uvijek uznemiruju čovjeka nad tuđim krajem i tamnom vodom.

Nigdje nikog. — Zalud sam tražio u sebi oslona; i pao sam kao kamen na kamen i prislonio lice uz mahovinastu stijenu, koja je grijala kao živo biće koje diše, ali me nije slušala ni razumjela, a zlatna veza s ljudima leži na dnu vode za uvijek izgubljena.

Bilo mi je osamnaest godina i priroda me odbijala, jer sam grešno prekinuo vezu ljubavi.

Ali još sam jednom obnovio vezu (krvava suza rubina na tankom obruču zlata).

Bilo je dično i mnogo radosno, već su se javljale i nade, ali tada kucnu očaj opet u svoje zvono, diže me nemir. — Zbogom ravnotežo! Zalutalo se u mislima ogriješilo, o dušu čovjekovu! — I jedne noći dođe opet znamenje.

Kraj se gubio u magli i s njim beskrajan niz svjetiljka. Tada sam imao za prijatelja nasilna i bezbožna čovjeka, koga sam zvao Baraba, jer je tako morao izgledati onaj koga su pustili da bi Hrista razapeli. Kosa mu je počinjala rasti odmah iznad obrva tako da nije ostajalo mjesta za čelo. Spavao je danju i bio razrok.

Pio sam vino, crno i teško kao nesreća. I bilo mi je jasno kojim sam to putem krenuo.

Išao sam kao otrovan. A kad me poduzelo piće bjesnio sam svu noć. Posljednje što sam vidio u velikom ogledalu: ležao sam voštana lica, a oko mene bludnice, jedna je držala moju lisnicu i brojila banknote.

Kad sam se probudio — bilo je u jednom malom tek nasađenom parku — moj smoking je bio mokar, a moje ruke krvave od razbijenih čaša, krvave i — gole.

Obijesna djeca su mi natakla napuko, drven obruč na vrat i sad se kraj mene samilosno zbunjeno smiješi gradski stražar koji me probudio. Bilo me je stid sunca.

Tako je svršila noć u kojoj sam izgubio drugi prsten, posljednju vezu s ljudima. Tirkiz i biser: (tiha vjera, dar krvi i prošlost, temelj ličnosti i baština mnogih naraštaja) progutala je rijeka u tuđini.

Krvavu suzu rubina: (ponos čovjekov, ženska ljubav, jedina sreća i smisao života) ukrala mi bezimena noćna žena.

A jesenas me je, prstenom kog neću nikad izgubiti, bolom žrtve, usud vezao s čovječanstvom, koje preko patnje ide istini i dobru u susret.

Je li kad bilo naraštaja i u naraštaju pojedinca na kom bi počivale ovako teške baštine i neminovna prokletstva rase i krvi?

Strahovit je hod historije; preteški su tereti prošlosti i zahtjevi budućnosti na ovim uskim plećima.

(Svršetak mariborskog dijela)

II

Kad sam se već drugi dan vozio (u osjećaju kome nema imena, gdje bol prelazi u tupost, kao žar usijana željeza u bjelinu) ušao je u moj kupe jedan svećenik. Čvrst i mlad čovjek. On je govorio sa suputnicima. Ja sam šutio. Njihovi su odgovori bili glupi. On se razljutio i ućutao.

Najednom se okrenu meni: »Vas mora, gospodine, da tišti neka velika žalost!« Odgovorio sam neodređeno i kratko. Ućutali smo i ubrzo se rastali.

Šta li je taj čovjek vidio na mom licu? I šta li ga je gonilo da protiv konvencionalne diskrecije i uljudnosti učini takvu grešku?

Sigurno je da mnogi ljudi cijelog svog života i ne slute kako nesrećnih ljudi ima na svijetu.

Evo sam dvadeset i jedan dan slobodan i bez prestanka sam. Neprestano promatram pupanje, i cvat a ipak se ne mogu oteti da mislim o ljudima.

Jutros, na suncu, dođe mi sva ljudska istorija kao jedan pokolj nevinih, kao crni kovčeg kom je ključ bačen u more. I radi istog Hrista prvi koji su poginuli bili su nevini.

Kad nevolja poraste i stradanja zaredaju, kad bol zaboli odveć, onda se u meni duša okrene, ispuni me prkos i drska zlobna ravnodušnost i crni ponos onih koji odviše pate.

Ne udaraj nas odveć, Gospode, i ne daji nam tereta iznad naše snage, da nam se ne pomrači sjaj Tvoj i da se zlo ne zazari nad nama.

Leden vjetar s Vlašića koji se diže crn i ogroman kao tragična kulisa.

Danas sam bio u gradu i vidio sam jedno lice koje me je gledalo takvim zvjerskim očima kakve ne vidjeh ni u najgroznijem snu.

Vratio sam se znojan i umoran. Sad me prožima leden vjetar, dok šetam šljivikom, a u duši mi osta nedosanjan san.

Mrače se modre sjene po putovima, a mene je strah i sjena i puteva jer ne znam kakve mi goste nosi.

Niču studene zvijezde i misli koje ne mogu nigdje da se stane.

Tada iziđe, kao krvav pečat na sve moje sumnje, crven, pun i zao mjesec iza brijega.

Žene, vaše bijele ruke lome dušu moju kao hljeb.

Ritam vašeg hoda i nerazumljiv sjaj očiju vaših klikte u mojoj duši, buče i vrište, zbunjuju mi misli i ne daju usnuti.

Pokreti vaši i glasovi, u jutro, dok nosite prijesne hljebove ili stojite naslonjene na česmu, ispune me svega i još u noćnim snovima žive u fantastičnim oblicima i veličini.

Žene, vaša sjena leži na uspavanoj želji asketa i besanoj žudnji razvratnika. — Da svedemo sve misli i težnje ovoga svijeta na njihove prvotne smjerove i istinske motive, ja mislim da bi ih veća polovica stala u toplo duplje vašeg pazuha.

Žene, ja ne znam kome ste vi bile blaga kiša jutarnja, ali u naš život ulazite kao pljusci nošeni vihorima. Preko vaših bijelih tjelesa pjeni se bučno život naš, zaustavlja se u virove i pada strmoglavce.

Tu mudrost nije lijek, ni starost ne pomaže i kad sve umukne vaš je glas još u bilu krvi moje.

S čega se mudračeve oči mute i svetačke usne blijede?

Ženo, što ne možemo da te jasno vidimo kao pračovjek ženku na suncu, nego si postala strašna vizija i otrov krvi naše, pa bježimo pred tobom, i dok mislimo da si daleko, ti bdiješ u našim mislima, i dok hoćemo u radu da te

zaboravimo — gle! — na svim našim djelima tanke vijugaju linije, tragovi tvojih nevidljivih prsta.

Šta znači talasava linija vašeg tijela? I ta nijema, bijela, raspjevana ljepota koju nemirno lovimo kao djeca leptira, a ona nam, naizmjence, ili zadaje bol ili se pretvara u gorčinu?

Žene, u očima vašim sja ulomak jednog ljepšeg neba koje je sjalo nad sretnijim stvorovima no što smo mi i za neke strahovite kataklizme prsio u parčad.

Tu je moja brodolomna mladost smrskana u crne minute.

Dok govorim sa sobom i svu noć stavljam sve glasnije pitanja Bogu koji vječno šuti, ja čujem kako iz daleka, kroz tamu i kroz zdvojne misli, dopire šum slobodnog velikog života iz svijeta.

To je šum žuđenog, slobodnog, dalekog života, koji se čuje samo noću u časovima najvrelijih molitava i najsmjelijih želja. — O, izgubljeni, lijepi slobodni živote, tek malo na istok ili daleko na zapad, o teško meni, na suhom ukletom prudu, slušajući tvoj daleki šum.

Huji, huji i buja, da ga uho koje se razboljelo od čežnje sluša kao obećanje oslobođenja.

Huji, huji i tutnji, kao da milion valova velike plime u propanj ide po mene.

Huji, huji i primiče se plima dalekog života i — razvija se uvijek o tvrdi nesrećni žal, prije neg' stigne moju kuću koju vjetrovi biju.

Kasno u noć. Danas sam čuo u razgovoru kako neko reče: »— on i ne zna što je p r a v a s r e ć a. Ne znam za kog je to rečeno. Ali kako je jadan onaj koji je to rekao!

Ja ne znam šta je prava sreća, ali za to ja i šutim. Šutim o svojoj sreći kao i o tuđoj.

Ljudi su u velikoj većini jadna stvorenja. Svoju sreću grade na varkama, a zlim očima gledaju oko sebe.

Knjige su dobre; neka i ljudi; ali mnogo mi je bolje gledati kako kiša pada. Moj odnos prema pojavama u prirodi nema ništa od ljudskih odnosa, ni tjeskoba, ni obzira, ni sitničavosti. Ja tonem u njima i upijam ih u sebe, u isto vrijeme.

Svi gromovi nalaze u meni odziva, sve tišine nalaze u meni svoje mjesto i svi vjetrovi svoja polja i sve magle gudure.

Ljudi su mi teški i njina surovost i podlost, a vjetrovi su moji prijatelji, oluje moje radosti, sunčeva žega moja naslada, muka studena jutra moji najsvečaniji časovi.

Noći su pune teških snova. Osviću jutra, polusvjesna, kad se miješa groza jave s grozom sna.

Ljepota milije moje oči, ljepota ljetnih dana oproštajnim poljupcima, da mi se ražali nebo bez oblaka i daleke planine i tamno zelena stabla u skupovima.

Ja koji živim sam osluškujem noćas muk iznad polja.

Udes koji mi je sve uzeo darovao mi je ovu šutnju da mi bude štit prema ljudima, utjeha u svim događajima i iscjeljenje duši. U toj tišini šutnje je sve moje: vjera moja, spašena iz tolikih poraza, moja samačka radost i stradalnikova nada.

Posljednji izraz svih i najjednostavniji oblik svih najstojanja je — šutnja.

Zavolio sam je za sav život, a kad umine život, položiće mi šutnja, dobra majka, blijede ruke na oči i utonuće u tami sva ova jadovita priča, kao što umire kratak i nerazumljiv zvuk u tišini.

Danas je Veliki petak. Ustao sam rano poslije neprospavane noći.

Išao sam u crkvu i gledao nerazumljive obrede i slušao tamne riječi Hristove tragedije.

Kroz prozore seoske crkve ulazilo je bijelo svjetlo aprilskog jutra, čuo se cvrkut ptica i jek zvona na govedima, ali sve je to bilo muklo, bijelo i prigušeno kao pozadina tamnom glasu stare tragedije koja jutros ima svoj praznik.

Bol se u meni digao do ekstaze, došao je svijetli čas olakšanja; vidio sam svu veliku braću kako pognuti pod teškom ognjenom aureolom prolaze i imaju mirno lice u olakšanju koje daje veliki bol.

I moj rođeni bol i patnja dođoše mi kao nešto što nije besmisleno izdvojeno i osamljeno, nego živi kao mali djelak velike tragedije čovječanstva koje se bori. A sav noćni nemir i strah bi mi nerazumljiv i dalek kao magla što leži po obroncima ispod mene.

Ja hoću da zagledam u oči tom strahu što me muči u snovima. Ja ga čekam. Ja bdijem. Ali on ne dolazi kad ga očekujem, nego onda kad mu se najmanje nadam; zaskoči me i pije i grize i tek s jutrom odlazi i ostavlja me iznemogla i puna mraka i tegobe.

Ali uporedo s mojim mukama raste i moja očajna snaga; stičem jednu smjelost slabili, jednu samosvijest osamljenih, jedan ponos stradalih.

Opkoljen svijetom, koji mi je tuđ i malo dobrohotan, ja se sabirem u sebi i osjećam sam i napušten, sam pod velikim ravnodušnim nebom, van svake cjeline, van svakog društva, kako sam uvijek živio, nezaštićen privilegijama nikakve klase, bez zanimanja, bez budućnosti, bez rodbine i prijatelja koji bi mogli pomoći. Sam, prognan, bolestan.

Ali dobro je i ovako.

Nesrećni su moja braća.

Ja ne razumijem nečedan sjaj vaših očiju, ja mislim da mi svi imamo podjednako malo razloga da se smijemo.

Odveć sam dugo sjedio, nekoć, naslonjen na tamnički prozor. U čelo mi je udubilo gvožđe dubok trag i crnu prugu u život duga samoća.

Sve se ja prividno smiješim s vama i govorim, ali iznad vaših glava ja pružam ruku svim nesrećnim, osamljenim, svladanim, svoj braći svojoj u patnji.

Mirne jutarnje misli.

Sad uviđam; gubiti je strašno samo tako dugo dok se ne izgubi sve, jer gubiti malo donosi žalost i suze; i dok god možemo na preostalom mjeriti veličinu izgubljenog teško nam je, ali kad jednom izgubimo sve onda osjetimo lakoću za koju nema imena, jer to je lakoća prevelikog bola. — Lagan sam, lagan da poletim!

Sve izgubljeno je u mojoj svijesti, samo bez težine i gorkosti zemaljskih stvari; ja imam opet sve što izgubih, preobraženo i uljepšano — u sjećanju. I još: ja imam veliku slobodu onog koji ništa nema i mir onog koji je prežalio i konačno se rastao.

Tako se teško živi, tako se kratko živi, pa još dobra polovica tog teškog i kratkog života nam prođe u mržnji i nesporazumcima.

Oh, ugasite mržnju! Ljudi su nama potrebni i nikako se, nikako ne može živjeti bez opraštanja.

Svi su mi ljudi i te kako potrebni. Svi, od one starice koja me je primila na ruke kad sam došao na svijet, pa do onog nepoznatog prolaznika koji će, kad mene budu nosili na neko groblje neki ljudi, skinuti kapu i prekrstiti se i zaželjeti mi vječni mir i laku zemlju.

Vječni mir! — kako je dobra i velika i lijepa ta želja! O, nepoznati dobri čovječe, blagodarim ti za tu želju tvoju!

Živite i borite se kako najbolje umijete, molite se Bogu i volite svu prirodu, ali najviše ljubavi, pažnje i saučešća ostavite za ljude, ubogu braću svoju, čiji je život nestalni pramen svijetla između dvaju beskonačnosti.

Volite ljude, često im pomozite i uvijek ih požalite, jer su nam svi ljudi potrebni.

U vjetrovitoj noći.

Ja, čovjek nestalna srca, koji živim, bez mira i radosti; gorak život u tuđem hljebu, nemirne prošlosti, pune lutanja, nesnalaženja i stradanja, nestalne, teške sadašnjosti i mračne budućnosti, šiban strastima, potresen događajima i mučen od ljudi, oboren i gažen na ulazu u život, podgrižen grijehom i borbom proti grijehu — ja žudim svom dušom mir i molim noćas od Boga život vedar i tih, da se ne kidam u sebi i ne lomim svijetom.

Kad rukom razgrnem mokru travu ugledam na dnu, vlažnom i rosnom, bezbroj bubica, gusjenica i pužića; kad podignem kamen razmjegne se ispod njega čitav jedan svijet stonoga, crvi, ličinka. Isprava sam osjećao strah i odvratnost prema tom tamnom svijetu ljigavih životinjica, koji živi u mraku i vlazi, ali se sada, ostavljen od ljudi, sve više sprijateljujem s njima.

Krijepi me misao da je sva zemlja nastanjena i puna oblika, bića i životnih klica, da je život jači i ustrajniji od smrti, krijepi me i bar na čas utažuje moju silnu žeđu vječnosti.

Uvijek su noći bile mom životu kobne. Čuda su u meni nicala i kaosi hujali. Obuzdavao sam velike strasti, bio bitke, trpio poraze i slavio pobjede.

Krv su mi pile sjene koje noću duh pohode. Rješavao sam i zamrsivao, naizmjence, bezbrojne zagonetke života i umišljene protivnosti.

Međutim su vani prolazile nokći kao božji pozdravi, ljetne noći sa raskošnom tamom, mnoge mjesečine i zimske vedrine sa suznim zvijezdama.

Zle misli i crne slutnje jednog melanholika imaju svoju strašnu tačnost pa ma koliko izgledale zdravu čovjeku apsurdne i netačne.

Melanholici su kao jasika, koja drhti i onda kad druga stabla i ne osjećaju vjetra. Kao glumac koji, dok još stoji za kulisom, baca sjenu na pozornicu, tako se javljaju događaji u snovima i slutnjama melanholika.

U zdrava čovjeka je centar mišljenja: život i njegova pitanja, a u melanholika: smrt i njene tajne.

Oni boluju od hipertrofije duše. Oni su kao goli spuž kog obijesna djeca bace u trnjak pa se grči i previja, ali kud god se makne udari na trn. Oni su živa disonanca ovog borbenog i krutog planeta.

Nisu visile zastave na po stupa, ni tukli doboši prekriveni crnom čohom, ni treštali tromboni grcajući bolan marš, ni zvono nije zvonilo, jer mi još od jesenas nemamo više zvona; bilo je sve obično i mirno kad je umro težak, Nikola Balta.

Njegova žena, šutljiva i prije vremena ostarila, plakala je cijelu noć i sutradan do iza podne, slušajući kako tešu daske pred kućom, a kad su pokojnika digli i ponijeli na groblje ona se zanijela i dvije su žene ostale kod nje da je taru jabukovim sirćetom i posvećenom soli.

Sprovod je išao uz brdo i sporo, jer su starci koji su ga nosili nejaki, a bilo ih je malo pa se nisu mogli izmjenjivati. Župnik, brižan i boležljiv čovjek, je teško vukao svoje čizme, ali je psalme pjevao lijepo i glasno. Žene su molile krunicu.

Nosili su ga seoskim putem po kom su sa strane cvale voćke i savijale grane jednako milosno nad svakim prolaznikom.

Saranili su ga brzo i razišli se, a odmah iza tog je pala sitna i obilna proljetna kiša; na grobu se je osipala i slijegala zemlja s kojom se je on cio svoj vijek borio i nosio.

Tako su saranili težaka, Nikolu Baltu.

Bilo mu je tek 54 godine.

Veoma su česte noći kad nemir ne da usnuti.

Nemir koji je isprva sladak i drag, a što duže zalazi u noć biva sve teži i mučniji.

Teško je po dušu da osjećaji koji su vezani uz događaje našeg života, ne umiru zajedno s tim događajima. Nego i kad nestane lica i krajeva koji su bili podlogom osjećajima, oni ostaju živi i svježi i to ne u liku sjećanja nego istiniti i moćni kao u dan doživljaja. A kako su izgubili svaku realnu podlogu bude bol i čežnju, tresu dušom kao nezaštićenim stablom, hrane se nemirom srca, kradu sadašnjost i truju budućnost.

I još se često u noći pitam: otkud ovaj nemir!?

Svaka zatvorena vrata mi se čine kao nijema prijetnja. Izgledaju mi kao podmukla usta.

Kad ih na mjesečini gledam meni se na časove pričinja kao da se crna linija u kojoj se spajaju oba krila lagano širi, da će se vrata polako rastvoriti i iz njih se pomoliti nešto strašna i neznana što se pritajilo za svakim zatvorenim vratima i što nas konačno sve čeka.

Do umora i do izbezumljenosti sam se nekoć nagledao zatvorenih vrata na ćeliji.

Vrata su zatvorena samo na grobljima, na dućanima propalih trgovaca, na kućama u kojima je bolest ili kakva druga nesreća i na tamnicama.

Zvižduk vlaka koji odlazi nosi u sebi mnoštvo uspomena. U njima ima nečeg mučnog, uvijek na nešto podsjeća i uvijek na nešto drugo.

U njemu je nada i bojazan polaska u svijet, bol mnogih rastanaka i sav jad besciljnih putovanja, nemir mladosti i uzaludnost mnogih očekivanja.

U njegovom glasu govori (u uspomeni) bjesomučnost orgija i ludost godina u kojima se čovjek još ne snalazi, srdžba sudbine, očaj zapuštenosti i samoće, jadna vezanost i nemoć ljudi.

On svaki put rani dušu sjećanjem i otruje me čežnjom, taj crni voz, u ravnici ispod mene, sa bijelom zastavicom dima nad sobom i otegnutim zviždukom.

III

Dani mi prolaze uzalud. Najljepši izvori dušini presahnuše. Izgubio sam dodir sasvima koji me vole i razumiju, taj spasonosni dodir koji nas krijepi i drži, koji djelima našim daje poticaj i snagu i življenju našem smisao.

Posve sam odcijepljen. Tonem u zaboravu. Prikriva me žalost. Sam sebi dolazim kao svijeća koju su zaboravili ugasiti pa izgara svu noć na oltaru kao neviđena žrtva u gluho doba.

Najteže je čovjeku kad sam nad sobom osjeti samilost.

Kome da kažem kako me je zamorila zemlja?

Ko zna koja je to pokora da se živi gluho i bezizgledno, među ljudima kojima ne mogu ništa kazati i koji mi nemaju ništa kazati?

I tako uvijek: izmjenjivanje lažnih udvornosti i mučno skupljanje plitkosti. Nikad topla ni iskrena razgovora, da stare riječi i drame misli zaigraju kao sunčana prašina na svjetlu smješka; nikad da se rastaje srdačno, pune duše, s dragim licima, radujući se ponovnom viđenju, nikad da se liježe, usne i budi spokojno.

Tako život prima masku ukočene, bezglasne tragike i rođena duša mi biva kao lijepa daleka uspomena. A izgleda ni odkud.

Vidio sam da je, u ova vremena, glavni i često jedini pokretač ljudskog djelovanja strah, panički nerazumni, često posve bezrazložni, ali istinski i duboki strah.

Evo druga godina da u svih ljudi gledam na licu taj strašni i smiješni izraz, koji ne sliči ničem što se inače vidi na licu čovječjem.

To je neki napregnuti izraz u kom ima opreza, nijeme samilosti i ponajviše sebičnosti.

Taj izraz još najviše sliči onom smiješnom i nestalnom izrazu lica u djeteta koje padne i onda gleda one koji su oko njega, neodlučno da li da udari u plač ili u smijeh.

Možda je u početku bilo i drugih motiva, ali danas je glavni strah. Od straha su ljudi zli i surovi i podli, od straha su darežljivi, čak i dobri.

Sve se niži višega boji. A onaj koji nema nikog da se boji taj preza pred strahom kog mu rađa njegova bolesna mašta, jer strah je kao zaraza koja ispunja sve mozgove.

Kad bih mogao zaviriti u nutrinu ovom čovjeku kom je određeno da me muči, mislim da bih našao malu, bijednu dušu, izmučenu obzirima i strahom pred propustima i ukorima.

Žao mi ga je i ta me samilost boli.

Misao kao voda u gorskom viru, među stijenama gdje ne dolaze životinje i ne dopiru ljudi, grgolji, ponire, vraća se i baca i pjeni od stijene do stijene.

Sva tragika mog sadanjeg života se može stegnuti u jednu riječ; samoća.

Muka i neplodnost mog života potiču od ove strahovite duhovne izolacije u kojoj se ledim i kamenim i propadam kao napuštene kuće u koje nitko ne dira, ali one — baš zato jer niko u njima ne stanuje — propadaju i ruše se stalno i polagano, kao da ih nevidljiva ruka kida.

Otišao sam N-im na ples. Tijelo je bilo zadovoljno.

A duša je u liku mršave Cigančice zebla i čekala pred portalom s košaricom ljubica. Kočijaši su je grdili.

Kad smo se, u zoru, razilazili nudila je ljubice. Svi su odbili. Odbio sam i ja.

Otpratili smo dame, a kad sam došao kući, satrven i umoran od bdijenja i ogavnosti, našao sam na stolu buket ljubica, malo povelih i blijedih, kakve prodavaju ciganske djevojčice ispred portala.

Nikad nas duša naša ne ostavlja. Ona prati tijelo na svim njegovim lutanjima, kao poziv i opomena, a u samoći čeka tiha, u ustrpljivoj ljubavi.

Tri sam puna sata sjedio večeras nad stolom.

Moji su snovi bili od onih koji se rasplinu prije nego zgledaju bjelinu papira i moje misli tamne, strelovite i daleke kao noćni vjetrovi.

Više od tri sata sam prosjedio za stolom u mislima i sad idem da spavam, zanesen i umoran.

Ugasio sam svjetlo i u tami vidim kako se na stolu sablasno bijeli neispisana artija.

Drage moje nekazne želje i carski noćni snovi, ostanite sa mnom da u pustim noćima vodimo duge razgovore, da budete kraljevska baština meni siromahu, da me tješite u sužne godine i da mi budete jedina nagrada za sve probdjevene noći i samotne i gorke dane.

Svi bolni napori da se uzdigne nad sebe i izvan sebe nisu nego jedna muka. Oni se — naopako po mene — miješaju s nezadovoljenim zahtjevima života i stvaraju nepodnosiv haos.

Živim trajno u tami, jedino svjetlo je bljesak rijetkih i kratkih časova koji uskršavaju dušu zanosom i obećanjem divnih podviga, stvaranja i djela. Ali časovi ne dotiču ni koliko da čovjek posegne rukom za perom, a nada mnom se opet sklapaju mrak i jad kao valovi.

A nastojim li protegnuti svijetlu minutu inspiracije i pripeti nježna krila svog sna ruga mi se s papira, kao iz ogledala, moje lice i moja sudbina, čuje se, samo meni poznat, krvav plač samca i tužba stradalnika.

U svakoj provinciji ima jedan očajan strah od dosade.

Taj strah je najmoćniji faktor palanačkog života. On je uzrok one bezumne društvenosti, on ih godi da se žene, da se dueliraju, da uče jezike, tjeraju

politiku, love ribu ili skupljaju kukce. On se ceri iz njihovih ogovaranja i bdije u njihovim očajnim terevenkama.

Taj strah pred čamotinjom pusta i mrtva života tako je užasan da ga građani i ne priznavaju jedni drugima, nego potajno živi u njima i grize ih i goni i sve je jači, kao bolest koja se krije, a za kišnih sumornih dana, kad zaokupi duše kao panika, on se ne da sakriti nego je na licima svih prolaznika kao samoubilačko bljedilo.

Dvadeset i četiri sata je bio u meni haos.

Bio sam žrtva muka koje sam sam sebi zadavao. Po sto puta sam prešao sve skale duševnih patnja. Pohodile su me sve nesreće koje samo može zamisliti jedna mašta. Grijesi, sumnje i kajanja. Bespomoćnost i strah djeteta, nemir i očaj zločinca.

Sve je prošlo dušom u dvadeset i četiri sata, a danas, sjedeći sam za stolom, bi mi odjednom lako i svijetlo u duši. Osmjehnuh se i dočekah izbavljenje kao nešto što se po sebi razumije.

Jesu li ova dvadeset i četiri sata slika mog života?

Ta žena se je zvala Nepomućena Radost Života, ali to Je u jeziku kojim je moja duša govorila s njom bila jedna jedina zvonka riječ. S tom ženom sam urekao sastanak, usred grada, u po bijela dana.

Ja sam došao. Ona nije došla.

Čekao sam je. Čekao sam je najpre strpljivo i veselo, a onda sve nemirnije i teže.

Sati su prolazili, a ja sam kao uklet šetao na uglu gdje me je ročila nevjerna žena.

Moje čekanje je prelazilo u očaj. Zaklinjao sam se da ću otići ne okrenuvši se, ali sam se sa ugla vraćao: samo još jednom! I šetao sam ponovno.

Stalo mi se priviđati. Žena koja je dolazila imala je njen hod. Druga je imala njenu haljinu. U treće sam vidio njen nakit na vratu. Ali nje, nje nije bilo.

To je strašna žena. Ja mislim da ona uživa u tuđim mukama i da stotinama ljudi zakazuje u isti sat sastanke i dok je na stotine uglova čekaju, noseći mučne sate kao žeravicu u utrobi, ona stoji, negdje na kraj grada, iza prozora i spokojna lica ukočeno promatra polja koja se mrače.

Dok sam ja spavao pala je kiša.

Sad je nebo svijetlo i puno mrkih pocijepanih oblaka. Stabla su tamna. Šum je zamukao. Krenu se kratak, lagan vjetar i donese miris zovike koja cvate u komšiluku.

Po obroncima slaze rudari sa svojim malim svjetiljkama koje čine oko njih drhtav krug svjetla.

Mislio sam da je to mučan san što me probudio. Ali nije. Na javi kao i u snu glasno i razgovijetno moje to srce meni govori; treba umrijeti, treba umrijeti!

Tražim utjehu, dozivam jednu nadu, ali moje na smrt suđeno srce ponavlja svoju strašnu priču.

Ni u čem se ne opaža apsurdnost današnjeg društvenog položaja kao kad se radi o hljebu i ženi.

I baš to, da u pitanjima uređaja tih dvaju uvjeta ljudskog opstanka vlada toliki nered i nepravda je dokaz kako je društvo neizlječivo bolesno.

Druga noć da ne mogu spavati.

Mlado stablo koje zarežu zacijeli i pod novom korom ostane jedva vidljiva brazgotina.

I najudaljeniji krajevi vječnog leda osjete proljeće, pa ma kratko bilo.

I najdublje špilje oćute jugovinu i veselo grgorenje vode.

Svaka rana zaraste i svaki bol umine, a ja ne mogu da zaboravim; nikad da prebolim, nego sam okružen samoćom i uvijek mučen i iskušavan. Nije mi dano ni da usnijem radost; ne mogu da osjetim vedru ljepotu života koja vani negdje živi i bije svijetlim ritmom.

O, Bože, koji znaš sve što biva, ne koristi mi da tajim da ima časova kad s Tobom govorim nečistim jezikom ove zemlje. Govorim ovako:

O, Bože, zašto si mi dao srce koje me bez prestanak vuče za daljinom i ljepotom neviđenih krajeva? Zašto si učinio da sreća moja uvijek boravi ondje gdje mene nema?

Čemu mi ovaj strašni dar: ljubav za raskoš, užitak i promjenu? Čemu vječni oganj nestalna srca? Čemu zanosi koji se kaju i osvećuju?

O, Bože, čemu sva muka vječno žednog i vječno svjesnog: ja?

Još uvijek su mi drage noći i noćna lutanja.

Nikad ne izlazim noću, ali često u veće, kad pođem da spustim zavjes otme mi se pogled i povuče me ludo srce kad ugledam iste stare zvijezde koje su sjale nad mojim nekadanjim lutanjima.

I svaka cesta, koja se u noći zabijeli na mjesečini meni se čini da je za mene stvorena i neodoljivo me zove, a daljine koje se gube u svijetloj magli uzbune mi uvijek dušu.

I sad često biva da u meni kucne stari skitnički damar; ali ja brzo spuštam zavjesu i sjedam za sto.

Mali bijeli papirić, koji čeka spreman na stolu izazove nas tako često da na njemu označimo put svojih misli i lijet svojih osjećaja. — Potomstvo ne smije o tom ništa znati.

Kakav je svijet besposlen i zagrižljiv još bi iz tog izvodio zaključke u pitanju psihologije umjetničkog stvaranja. Svakako bi čitajući kako nas boli

duša ili kako smo izgubili nadu, mislio na bijeli papirić. Nego to je neuljudno.

Zar nije mnogo da se pjesnici udostoje pripovijedati o tom kako ih boli duša ili kako su izgubili nadu.

Jedan od mučnih dana kad oči blude s predmeta na predmet i kad duša ne nalazi nigdje mira. Mislio sam cio dan na život svoj, kakav bi imao da bude i kakav ne može biti.

Iza večernje kiše bilo je mnogo crvenih oblaka koji u meni digoše slutnju neizrecive sreće i visine. — Čudno je, kako je malo potrebno da budemo srećni i još čudnije: kako često nam baš to malo nedostaje!

Ispod mog prozora šumi rijeka.

Dok je žega nad nepomičnim granama i tišinom izgleda da i vrijeme stoji, šumi ona bez počinka i promjene, i izgleda kao jedan očajan napor da se izmjeri na vrijeme nego neka nepoznata vječnost.

Šum vode u ušima zabrinutog čovjeka.

Sav teret mog života dolazi mi na toj beskrajnoj, jednoličnoj noti, kao na velikom modrom nebu bijel oblačak koji ne živi ni jedan cio dan.

Povratio sam se. Opet sam bio među ljudima.

Punom strašću duše koja se razdaje slavio sam svoj povratak među žive ljude.

A gle sad: kako sam nijem i umoran. Bučna je radost silovito piće, otrov koji djeluje tek u samoći. Prekorno šuti napuštena soba i pojavljuju se samotničke misli, kao uvrijeđeni prijatelji koji se čine da me ne poznaju.

Povratio sam se, ali bi bolje bilo da nisam išao.

Šest je tjedana da kap kiše nije pala. Polja gore, po cio dan trepti nad njima crven žar, zemlja je ispucala, a voće zri prije vremena i opada.

Težaci prolaze pokraj njiva kao otrovani i okreću glavu u stranu da ne gledaju jad.

Kukuruz je zatravio jer se ne može okopati dok kiša ne padne (»Šta ga hasni zagrtati ovom božjom žeravicom!«)

Procesije hode oko crkve i na groblje, naređuju se molitve s oltara, ali kiše nema. Nabolači se i zagrmi katkad, ali tada dune vreo vjetar koji nosi crvenu prašinu i rastjera oblake, a nemilosno nebo u boji čelika sja opet na dočajnom čeljadi i njivama koje sagaraju.

Otkako sam prisiljen da živim tu, srasao sam s ljudima i s krajem, pa me boli onaj kukuruz i dbori hranitelj, koji se tek pomolio, a već vene, na duši mi leži suša kao žeravica ljute žeđi.

Popodne dugo i vruće. Popodne mnogih zaborava.

Ima ovakih dana i ovakih misli, kao svirka na gama žici ili pjevanje promuklog alta.

Sanjam jednu dobrotu bez granica kojom bih htjeo da nekog obaspem, kojom bih htjeo da me neko obaspe. Sanjam, a sam sam.

To se u meni njiše jedan vers, kao dar i uzdarje, kao prisjen cvijeta koj je procvao, cvao i opao, a da ga nitko vidio nije. Sjedam, umačem pero — gle, kakva je ovo knjiga na stolu! Hm! Da, zbilja, šta sam ono htio? Da, stih! Ah, kakav stih! Glava me boli! — bacam pero i šetam.

Ipak, ipak, kako bih htio da ostavim nekoliko rečenica koje bi zadržale dugo, dugo brižnost duha, neizblijedjelo ljetno popodne, ovo malo tuge i ljepote sa vijugavih staza života!

Umukla kiša. Duša koja je opet stigla svoju ravnotežu otvara sjećanje minulog dana i duša govori:

Zar je u blatnim ulicam, a po uglovima sumnjivih kuća tvoje mjesto bilo? Zašto dragovoljno trpiš besmisleni teror prilika i stvari? Zašto si mir svoj vezao za tvrdu zemlju i krhke ljude?

Zašto ne pogledaš iznad zemlje i preko sebe? Zašto misliš da sreću svoju moraš prstima opipati? Zašto ne izиđeš nikad iz sebe?

Zašto živiš nedostojno, strahujući i prezajući nad kukavnim dobrima koja ti život prezirno dobacuje? Zašto nemaš mirne noći ni radosna dana? Zašto si vezan i bespomoćan? Zašto si grješan?

Tako govori sa mnom moja duša ove noći, dok je umukla kiša.

Vi, koji mislite da ste uzeli u zakup istinu ne dolazite mi na oči jer vas ne mogu vidjeti.

Zar vaš korak tako oholo ječi po pločama? U jutro ste zadovoljni sami sa sobom, a u veče brojite novac, i kamo god pođete stiže vaša naduvenost prije vas.

Po nedokučivim odlukama promisli dano vam je da vladate, a vi mislite da držite promisao u rukama.

Na sve što nije već sadržano u vama vi odgovarate otrovnom pljuvačkom; ko vas se takne dugo vas se sjeća!

I ma da svaki dan saginjete glavu pred Bogom, srce vaše stoji uspravno i sve vaše misli glade vašu taštinu niz dlaku.

O, vidio sam ja vašu pravdu i vašu istinu, — i ne dolazite mi na oči, jer vas ne mogu vidjeti!

Dalo mi se na plač. Bio sam na kratkoj šetnji i, prošavši ispred neke kuće, čuo sam neočekivano glasovir i niske tonove alta. — To je prvi put nakon godinu i po da čuh muziku; ponese me talas. Srce mi se steže. Bilo mi je ako da sam kroz svijetao prozorak pogledao u lijepi, nikad nezaboravljeni, a za uvijek izgubljeni svijet. I to da sam se sjetio, da osim ovog svijeta u kom

živim sa svojim tihim jadom ima još jedan ljepši i viši svijet ispuni me ne srećom nego najcrnjom žalosti.

Bilo mi je da plačem.

Časovi mirnog zadovoljstva i radosti tako su rijetki. Sjedeći pod voćkama mislio sam u što mi prolaze godine i kako sva mladost ode, a ne donese vedre minute; tada dođe talas vjetra i donese lak miris trave, kao da sam se takao vječnosti, i bez imalo gorčine bi mi jasno da je moj dio radosti ispio drugi i da je meni ostalo veoma, veoma malo. A to da je drugi ispio moju čašu ne ispuni me gorčinom nego nekim gotovo radosnim mirom.

Sunce zađe za velikim jasenom koji kruni brijeg. Umiriše se i istakoše najednom boje koje su na suncu titrale i stapale se u svijetlozelen veo. Začuše se novi glasovi, javiše se iz šume kosovci i na cesti ispod mene čuh razgovor kog dosad nisam čuo. Ispoline planina se istakoše oštrije na blijedom nebu i udubiše se jače doline sjenom koja leži na crnogorici.

Kao da se diže blještav veo koji nam je zasjenjivao oči.

Jednom sam proveo dan s dvojicom jezuita. Čudni ljudi, imaju jedan svoj način ljubaznosti koji je pomalo odvratan. Iznenadila me društvenost i živahnost. Oni svedu razgovor na jedno usko indiferentno područje, tu ga strogo ograde i onda se kreću prividno posve slobodno; smiju se, šale i zabavljaju, tako da se već zaboravim i zagrijem kao što uvijek činim u iskrenu i toplu razgovoru, dok najednom jedna gesta, jedan pogled ili jedna pauza ne posjete na nešto neodređeno neugodno.

Nešto prije podne. Sjedim u vrtu, na suncu, naslonjen leđima o visoku ogradu. Odmah iza ograde je ulica, koja upravo tu čini zavoj. Do mene dopiru usklici, glasovi i ulomci razgovora i zamiru čim ljudi zakrenu u ulicu.

- Tja! to vam je tako, šta čovjek može? Ništa. Eto ja na primjer...

— Aa, porebrica to nije šala (uvjerava neki stari gospodin).

— Pasji sin, kila klinaca krunu! A prije...

— Bože, Bože! (oteže jedan ženski glas, kao završetak nekog neveselog razgovora).

—... lako je govoriti, ama nek on kuša s ovom plaćom...

- Ne, ona je meni prva rekla, veli, čovjek ti je u vojsci, a ti si otvorila, veli, kafanu da ti lakše švaleri dolaze...

(To vrišti neka žena nastavljajući valjda raspru sa suda).

—... najpre jedna mobilizacija, pa druga, pa onda rat; starog mu uzeli u taoce, ostale žene i djeca — da Bog dragi sačuva (govori dubok glas, zastajkujući na uglu i, očito, brojeći sve bijede na prste).

—... da Bog da mi oba oka ispala ako sam i pomislila.

- Dva put je dolazio na urlap i baš posljednji put kad je bio...

Tako se razvija preda mnom ovaj uski pojas života, a ja sklapam oči, dok iza mojih leđa prolaze ovi ljudi svaki sa svojom bijedom i tegobom.

Neka ti nije žao rad samoće i šutnje što je oko tebe.

Možda udes dobro misli s tobom, možda je to stara nečija molitva koja te okružuje tišinom kao zaštitom, možda u tvom ćutanju leže pokopane riječi koje nose nemir i nesreću.

U samoći je brod tvoj miran, desnu ruku držiš na kormilu. — Ludo srce zar ti je žao da te ne vitla bura bespućem?

Počinimo u tišini i nad mirnom vodom zahvalimo udesu za sve zlo i teško što nije bilo!

Pod konac ljeta sve zrije i krv u čovjeku mira ne nalazi; svijest se naseljava slikama radosti koje su visoke kao nebo i jake kao zemlja.

Ujutro, između stabala i plotova, blješte i njišu se niti paučine i kapi rose (i koji je to samo ritam u kom se njišu stabla i povori grmlja!) i sve što je oko mene izgleda kao preostatak neke igre iz minule noći.

Jesen je kao smiješak, pun značenja, a tajanstven, preko cijele zemlje.

Tada krv oboji moj pogled, niknu žudnje duboke kao bezdani i stare kao svijet, i pred ovim očima porastu zagonetni oblici ženskog tijela do nemile veličine i kobnih simbola nečeg većeg, opojnog, smrtonosnog.

I krv koja u sebi svemir nosi zaustavi put svoj u glavi.

Rastem i bivam velik i bezimen kao podnevno nebo, modri žarko beskraj po kom bludi jedna čežnja bez prestanka; jedno se ogromno ognjeno sunce njiše od sljepoočice do sljepoočice.

I te oči su posrnuli meteori, na bespućima traženja.

Sve zri uz šumu strasne igre, po zakonima vječnim i vječno istim. Povija me moćan vjetar, kršim se i zrim kao paprat u osoju.

Ima izvjesnih mislilaca čija filozofija nije drugo do neki duševni komoditet, neko rimovanje misli.

U meni se buni istina i mrsko mi je to stiliziranje života duše, ta ljubav za red i to nasilno traženje simetričnosti.

O, ti blaženi mislioci, koji se opijaju harmonijom koje nema, oni u tok svih događaja unose neki red, cjelishodnost i smislenost, kao naurasteničan putnik melodiju u lupanje željezničkih točkova.

Bio sam prisiljen da hodam i govorim s mnogo ljudi. O, tih »mnogo ljudi«, što uvijek, nikad umorno, ruje lakomim prstima u tkanju mog života!

O, koliko se puta tako vraćah kući, rastresen, razdražen razgovorima i pogledima, uvrijeđen, ojađen, orobljena srca i rasplakane duše, sa sumnjom u ljubav, u prijateljstvo, u sve osjećaje koje ljudi između sebe izmjenjuju!

O, tih »mnogo ljudi« s kojima me zapravo ništa ne veže!

Kako me kao samca prima moja tiha soba sa svojom prekornom tišinom u kojoj se kao kucanje zla sata čuje savjest i ne da usnuti. Kako je dug i težak put koji vodi iz društva kući, posut podmuklim mislima i busijama kajanja i žalosti.

I uz cijeli put, u tihoj sobi i još prije sna uvijek ista misao: da je moglo biti bez toga.

Kiša u septembru.

Prohladan vjetar, zadihan i ozbiljan kao glasnik dolazi sa zapadnih brda, a onda prva kap i s njom prvi suhi list. Iz kuta tamnih brda, gdje se vječno magli i mrači kad liježu oblaci na stijene i omorike, jurnu kiša.

Nervozni ritam pljuska zagrmlje iznad glave; laki ježurci tijelom i vrelina i tjeskoba oko vrata.

Pođe prvi potočić. Iz gudura među brdima dahnu hlad zloslutan i nemio. Ladolež se pripi čvršće uz plot. Zanjihaše suncokreti starim umornim glavama. Stadoše se otresati i pogledati dva oleandra, što zimuju u podrumima i vječno se boje hunjavice.

Stade šapat i dozivanje vrtom, smrtni alarm usahla povrća i povaljene trave; neki malen tamno crven cvijet, koji je u lakomo rastvorenu čašku primio odveć kiše, sagne glavu kao neko ko je previše pio pa mu nije dobro.

Tarabe potamniše u čas. Poda mnom se u ravnici diže izmaglica iz tople zemlje, povi se šljivik i vidjeh lijepo kako prođe sjena s jednog kraja na drugi.

I po poškropljenom putu, u velu od kiše, uđe u našu kotlinu jesen sa svim bolnim znacima.

Jesenje sunce kom se toliko hiti zašlo je, još je za gajem vidan oganj mu, kratak kao uspomena pokojnika.

Po kaldrmi je razasuto orahovo lišće, a u vrtu pokazuju šemboji crno sjeme. Isprepletena po kutevima još uvijek cvate misira, to otrovno cvijeće bez mirisa i ljepote što uvijek kiti naše avlije.

Nigdje se tako ne osjeća dah propadanja i nekog čistog, smirenog umiranja kao po avlijama naših starih kuća.

Ozbiljno veliki i teški krovovi masivni su i pozelenjeli, a na kraju otrcani malko od kiše i vjetra, mrazova i suša, kao krila u nekih ogromnih ptica koje su ostarile.

I sami zidovi, prozori i vrata, pomnjivo čišćeni i bijeljeni, ostavljaju dojam nečeg vjekovnog i starog, starog kao što je star kamen i zemlja.

Stara divahana sa hrastovim trabozanima koji su vidjeli sve goste, zapamtili sve pogrebe i sva veselja u kući; bijela, toliko isprana kaldrma nad kojom je prošlo stotina jesenjih kiša i cvalo stotina proljeća; korektna zagasita bjelina fasade i prozori mrka pogleda, sve to ima jedan uvrijeđen uporan izraz koji govori: Oprostite, ali u nas je običaj ovako!

Ja sam uvijek (i kao dijete dok još nisam druge krajeve ni poznavao) osjećao dah umiranja oko naše kuće. I danas ona stoji s licem čovjeka koji mirno sluša smrtnu osudu.

Sunce me je osmaglo. Moja kosa je opaljena i kruta od vode i sunca.

Tjedni, mjeseci su mi prošli svijetli i mirni. Jednostavan život mi je činio veselje, a samo gibanje mišića, zglobova i tetiva ispunjalo me zadovoljstvom. Ležao sam sate i sate go na vrelom pijesku, osjećao sam kako moja put miriše onim neodređenim mirisom koji daje zdravo ljudsko tijelo na suncu.

Tada sam noću hodio svjež, krepak i besan, gazeći sjene pred sobom, dok se je duša u meni razlijevala kao sjajne, mirne vode u noći. (Božanstvene su nasmijane snage, linije i ritmi čovječjeg tijela!) Sve je tada u meni bilo jasno, jednostavno i veliko kao što je sjaj neba, huk vjetra i put oblaka; bez sumnja, bez svrhe, bez glasa pitanja.

A kad je došla magla i kiša i prva slutnja jeseni, gle, u najdubljem kutu duše stalo se mračiti daleko i zloslutno, kao oblak među brdima u dnu neba.

Strah se javio.

O, nikad dovoljno nekazana brzina kojom mladost prolazi!

O, jeseni!

Kao zid od mraka, vjetra i magle stao je preda mnom umor i strah, taj crni teret s kojim sam se rodio, strašan i neprolazan, a ja sam sjeo u njegovu sjenu i zaplakao.

Kažite mi, gdje ima ljubavi! Kažite mi gdje da bježim od zla, kažite: gdje da se sklonim od mržnje!

Kao vijenac plamena oko mene je mržnja; ima li mjesta duši nad zvijezdama? Ima li svijetla časa odmora? Ima li čista visoka mjesta gdje ne dopire strahota zemlje?

Zao mi je čovjeka.

Romoni voda u žlijebu, prolaze noćni časovi; meni se čini da počivam pod planinama vlažnog mraka. Mašta mi je umorna, a u polusnu me muči bez prestanka tvoja pojava.

U crnom dugom ogrtaču ispod kog proviruju bijele čipke, Ti ideš mračnim hodnikom prema mojim vratima, sa licem žrtve, ali ne sa izrazom straha nego teške žalosti. Sporo i tiho koračaš, u lijevoj ruci Ti podrhtava svjetlo, dok ga desnom zaklanjaš od vjetra.

Tako te uvijek gledam kako se lomiš i šuljaš sa svjetlom u ruci put mojih vrata i prelaziš polumračnim hodnikom, a nikad ga ne pređeš. Sva mi duša premire od samilosti i drhti kao svjetlo u tvojoj ruci, ali Ti nit mi možeš doći nit se možeš vratiti nego se vječno lomiš mračnim hodnikom.

Romoni kiša u žlijebu, njišu se noćni sati. Kad hoću da usnem ili da se vriskom oslobodim strašna sna, užas me steže za grlo i otvara mi oči.

Život je dug i mučan, kako da ga prebrodim, kad na mene naiđe umor i želja smrti.

Nasloni glavu na čije rame, sij njivu, hrani svoju djecu, potrpi i život će proći.

Godina je duga i oskudna, kako da je predem kad naiđu zli mjeseci?

Pomisli da je bilo gorih i da će doći bolje i pretrpi; godine brzo prolaze.

Mjesec je dug i težak, kako da ga preživim kad mi dotežaju brižni dani bez kraja?

Mjeseci se izmjenjuju, prolaze brzo, a s njima i brige.

Dan je dug i siv, kako da ga podnesem kad me zamori i rastuži?

Dani teku brzo. Potrpi! Donijeće radost i odnijeti bol.

Sati su dugi neveseli, kako da ih premetnem kad donesu strah i žalost sa sobom?

Brzo iskucavaju sati; radi i zaboravljaj, imaćeš miran san i radosno buđenje.

Minuti su dugi i bolni, ko će ih izdržati kad se jave gorke misli i kajanje?

Da, moli Boga, sine, da ti u zloj minuti dade utjehu!

Sunce zađe. Dug niz rijetkih borova ocrtava se kao fina tamna čipka na svijetlo blijedom nebu. I zemlja vidno diše.

Gle, gdje je jad što me malo prije tištao? Za čim bih to da tugujem?

Hrabra budi, dušo, strpljiva u samoći i stalna u kolebanju strasti!

Mrači se put i boli me u sjećanju, ali još nije ništa izgubljeno. Sve je tu: staro srce, koje bije po vječnim zakoniam, brže ili sporije, mlada krv struji, pluća koja primaju zrak ovaj kao lijek i duša, stradalnica, i snovi, čuvani kao zlatno vezivo i sveti zavjeti i carske misli, nesaopćene, neokaljane, dobri temelji života nepotrešeni i spremni.

Mir. Mir sunaca koja se rađaju i zalaze po zakonima vječne strpljive prirode.

Dvije godine moja nada pupa; dva proljeća je mraz bije, a ona iznova pupa.

Nov snijeg leži u šutljivoj bjelini, u dugim prugama proviruju ispod njega jesenske brazde kao crna okosnica. Pod olovnim nebom legle u san sive daljine. Groblje i crne omorike stoje pod snijegom kao četa koja je zastala u pohodu.

Ma što činio ja se bola svog osloboditi ne mogu; tu nema bijega i nema povratka, jer on je uvijek poda mnom kao beskrajan ocean pod umornom pticom.

Pa ipak dok mi traje daha ja kravim ledeno cvijeće na svojim prozorima, jer imam dušu koja ne može da iščekuje.

I iznad hiljadu sužanjskih sutona sačuvaću svijetao predjel u kom moja nada pupa.

Ja znam dobro koliko su žene jadne u svojoj sitničavoj pohlepi, taštini i laži.

Znam koliko je jadna i plitka prevejanost bludnice, ali nema tako pokvarene žene kod koje neće, nakon odužeg razgovora — pošto prohuji bura laži i uljepšavanja za koje ona misli da je dužna reći ih — bljesnuti tračak povjerljivosti i istinskog osjećaja.

S muškarcima je većinom obrnuto. Kako je često da se upoznajemo i mislimo: evo novog prijatelja, a već nakon dan drugovanja zja gladno ja i komična, odurna sebičnost.

Ledena noć, kad je radost gledati zvijezde, predrage zvijezde, treptave tajne, dobre drugove svih samaca.

O, Kasiopea, sestrice, na visokom prozoru prokletog tornja, kad nitko za me znao nije i niko nije smio da pita, ti si na mojim rešetkama vezla svoj zlatni vez. Osjećaš li, Kasiopea, kako ti pogledom noćas zahvaljuje tvoj blagodaran brat?

O, Vlašići, junačka četice, što ste mom djedu kazivali da je prevalila ponoć, kad se je ugrijan vraćao s prela, sarajskim poljem.

O, Vlašići, čudni putnici, šta kazujete, hoće li skoro moja zora?

Da si zdravo, Jupitre, carska zvijezdo, triumfatorski plame, i vi. Mliječni Puti, nebesko obilje, rasuto sjajnim modrim poljima, i vi, bezbrojne, bezimene sestrice.

Što vas duže gledam, o zvijezde, sve mi je veća tajna vaša, jer se treptav sjaj vaš spliće u zlatan neproziran veo.

Šta nagoviješta vaše sijanje?

Oči mi izbijelješe, zanosi mi se glava, šumi i blješti; umor me u san baca, ali u snu sanjam tajnu i tražim odgovora.

Zvijezde, zvijezde, vi ste zlatna, treperava potka vasionske tajne. Kako to da na svim kobnim pragovima gdje prestaje moć moga saznanja susrećem svuda vaše drhtavo hladno zlato:

na visokom nebu,

u dubini mora, kad se noću iskri

na mikroskopskom polju,

u očima žena koje se smiju ili plaču

i na stalaktitima mračnih spilja?

Zvijezde, zar nije vaše treptanje kao šapat neki koji nas dovodi do očaja, kad ga napregnuto slušamo, a nikad ga ne možemo razumjeti?

Zvijezde, sagnuću umornu glavu, ušutkat ohola pitanja i moliću Boga da vas pošalje na prozore braći mojoj, sužnjima, da im donesete utjehu kao što ste meni nekoć donosile.

Jedno jutro.

Blješti visok nov snijeg pod rumenim suncem zimskog jutra, na njemu se jasno ocrtava fini ornament vrtnih vrata tankim plavičastim sjenkama.

Sanjao sam da me je zadesilo neko veliko zlo, neki bol duše, teško stradanje neko. Bio sam bespomoćan i skrušeno sam molio Boga da mi pomogne, da pošalje mir i svjetlo na moje puteve, da me izvede i utješi.

Gubi se crvenilo, sunce je sve više, jače i zlatnije, sjena biva kraća i tamnija. U milionima radosnih iskrica blješti snijeg pod vedrim nebom i sunčanim sjajem. Nijemo gledam.

Mnogo bi više trebali da pripazimo na svoje riječi, baš kad već u godine zađemo.

Kad bi riječi bile kratka vijeka kao što je zvuk koji ih je izgovorio! Ali one često žive godinama, kao sramne rane bole i žegu i truju život.

Odkud samo ova zlosrećna potreba da se govori i zašto često puta imamo tako malo samilosti s rođenom svojom dušom?

Jedna himera za koju je jedan čovjek život svoj dao diže se u red okrunjenih istina.

Svi koji stradaju i umiru za svoje istine jedno su s Bogom i čovječanstvom, i baštinici su vječnosti koja postoji samo za one koji vjeruju i pate, ugaoni su kamen u budućoj zgradi novog čovječanstva, koja će se, nakon svih muka i zabluda, ipak ostvariti kao misao božja na zemlji.

Što će nam ovaj život od pedeset godina (a jedna teža od druge!) ako mu jedna sveta istina ne daje snagu i ljepotu i ne produžuje ga u jednu sjajnu vječnost?

Nemojte drhtati kao da je svijet hladna i prazna soba, ne zatajite svoje duše nikad, nikad, jer je divno i nerazumljivo uskrsavanje istina.

Istine su kao onaj kraljičin ispovjednik koji je utopljen zajedno sa svojom istinom, ali je i uskrsnuo; i u stotinu gradova stoji i danas na mostovima u kamenom liku.

Svejedno je koja je vaša istina, glavno je pronesite je kroz život kao svetinju i ne iznevjerite dušu svoju nikad.

U nekom društvu.

Imao sam težak osjećaj: ja ne spadam ovamo i nemam ništa zajedničko s ovim ljudima. Neki djetinjski osjećaj užasnog straha i izgubljenosti kakav sam osjetio jednom na hodniku neke tamnice u noći. I još jednom davno, kad sam — bilo mi je sedam godina — berući jagorčevinu zašao za brijeg i izgubio kuću iz vida. Sličan osjećaj kao kad čovjeka zatvore u uzak prostor i kad vidi da mu ponestaje zraka i da će se ugušiti.

Ovo je od svega najteže: kad se osjeti, da se je zašlo daleko, da se je na mjestu na koje se ne spada, da su dani koji prolaze zaludni, da izgubljeno vrijeme plače. Ja taj osjećaj kazujem prosto i možda nejasno, ali on mora da je dobro poznat ljudima koji nisu našli svog mjesta ili su ga izgubili.

Evo godine su prošle, burne i mnoge, i misli se da se je bog zna šta i bog zna gdje, a ono u dnu duše, kao u jutro kad sam jagorčevinu brao, jeca i zapomaže isti osjećaj tjeskobe i izgubljenosti.

Prema meni je sjeo Sudija.

Između nas se je zrak ispunio dahom oluje koja nas zateče na otvorenom polju i kojoj se ne može uteći.

On je bio veći nego što je od neba do zemlje, njegova je snaga bila nad svaku snagu, između palca i kažiprsta držao je sunce kao sitnu svijetlu stvar, a u očima njegovim koje su bile dublje od oceana i veće od nebesa nisam vidio svoj lik, nego samo jedno beskrajno polje modre, neumoljive istine.

Šta mi je koristilo što sam krio podlu riječ i sitnu misao ili hranio grijeh u duši kao živu ranu? Sad sam tu sjedio, malen i zbunjen treptao očima, a duša mi je umirala pod lavinama odgovornosti koju na nas slaže svaka riječ i svaki čin.

I tada kad se snizih do zemlje, želeći da se sakrijem i iščeznem pred licem svemoćne istine koja kažnjava, tada mi ispuni dušu nepoznat sjaj i pouzdanje i ja se - malen i go čovjek — uspravih i rekoh, nadahnut smjelošću onih koji se bore za svoj život:

- Znam! Znam! Znam!

Znam da Bog na nas šalje strahote kad mu se ražali nad dušom našom i kad odluči da je izbavi.

U moju visoku sobu sjalo je bistro nebo kroz dva prozora i zimsko sunce oštrih kontura. U sobi je bila bijela i dobra tišina skrovitih čednih života.

Čovjek može podnijeti nevjerojatno i nemoguće, napori duha mogu biti neočekivano veliki i daleko iznad snage. Čovjek može da udivljen stane nad veličinom svog djela i odricanja; mnogo može duh, ali ne bez posljedica.

Ne podlegne, ali napukne nevidljivo i izgubi dragocjenu sadržinu, ostane kao suha i prazna posuda, i čovjek se može ponositi da je podnio sve, ali sreće nema, jer je izgubio sposobnost da se svom uspjehu raduje.

Kad se pomoli proljeće, prostruje sokovi koji vežu sve što je stvoreno, onda nas zemlja-majka privlači sebi i razgolićuje kao neposlušnu djecu.

Sa svakim martovskim danom osjećam kako pada s mene stotinu umišljenijih okova i taština. Go sam i malen pod suncem koje jača.

Kao u malom jezeru oblaci, prolaze u meni događaji proljeća; bolno razvijanje pupova, nenadkriljivo nježni pokreti ptica, geste djece u proljetno jutro, kretnje vrelih djevojaka koje se ugiblju i krše pod teretom ploda, nada i vječnih zakona u sebi i sav taj bezbroj malih kratkih događaja prvog proljeća, koji su trajniji i istinitiji nego išta što sačinjava naš život.

Dok se izmakneš društvu dok potražiš pero, artiju i samoću, dok ponovno prepoznaš dušu iznakaženu dnevom, dok se s mukom prisjetiš vala koji je dušu taknuo i ponio te u samoću, u to je i osjećaj rad kog si došao, nesrećni pjesniče, davno iščezao.

I ostane sjeta. Tiha zamišljenost nečeg što je minulo za uvijek a da nikad nije ni bilo ili bar nikad uže nego što vjetar pomiluje čelo kad hiti poljima.

Neka ovaj od Boga poslani bol sažeže sve moje u meni, neka ispali ognjeno ja kao ranu i neka me iscijeli od posrtanja na putu želja i maštanja.

Sve, sve što me sputava i što se zove: moje neka iščezne da budem čist, jak i slobodan, a na dnu duše neka ostane samo ovaj jedini i veliki osjećaj koji mi daruje razumijevanje i samilost za sav jad čovjekov, i moćna ljubav koja ublažuje bol i stupa, svijetla i prekaljena, putem stvaranja.

Ah, ljubav mnogih godina, izvržena promjenama, nemilosrdnim zakonima i brigama bez broja! Ne, ja ne tražim ljubav koja traje mnogo godina; ja znam da ljubav ne živi ni koliko jedno proljeće.

Ah, ljubav koja traje mjesece, puna iznenađenja i zapreka, ljubomorna ili zasićena, nemirna i samovoljna kao ljetno sijevanje munja! Ja ne želim ljubav mnogo mjeseci; ja znam da bi ona umrla od umora, mučena sumnjama, obzirima i sitnim mislima.

Ah, ljubav jednog dana! Osamljeni mladići koji maštate u nerazdavanoj ljubavi, pozivam vas da se odlučite za ljubav jednog dana!

Jednom sam proveo jedan dan kod liječnika u provinciji; ja i njegova sestra koja je imala vesele oči i ovratnik a la Robespierre voljeli smo se cio dan. Ljetni dan.

Nikad nisu dvoje ljubavnika izmijenili nježnije dodire ruku, ni dublje poglede, ni više onih polumračnih riječi koje se razumiju prije nego se izgovore i ostavljaju slast jednog milovanja.

A kad je došao suton i s njim maštanja i mogućnosti svih sreća, morao sam putovati. Dok su moja kola jurila, na brijegu je lepršala djevojačka maramica, kao zastava u slavu ljubavi jednog dana.

Sagaraju ljetne vreline. Vidici su bistri i daleki, a samoća, bez kraja i konca, stvara tamna velika polja za snove i uzaludno let nada. Svaki dan otvara nove samoće i pustoći u meni i oko mene.

Želim svjetove i oceane i vihore i velike ognjene pojave koje liče na čudesa, i mnoštva želim, bučna silna ljudska mnoštva koja se povijaju pod zanosima radosti i bljesnila kao klasje pod vjetrom.

Htio bih da još jednom idem s mnoštvom koje pjeva, koje pleše i bjesni, htio bih da sam sam i nepoznat u tom bezimenom mnoštvu kom sam brat samo po liku.

Ima časova kad se u meni duša pjeni i baca i moje dvadeset i tri godine dižu svoj glas i moja luda želja bije čelom o uski udeni krug kao ptica o staklo.

Ima časova kad smirenošću, koju daje nevolja sama po sebi, uviđam potrebu odricanja i stradanja, kad blagodaran za sve radosti života koje su bile — uviđam da je bilo nužno da jednom bude i njima kraj, da bude ovakav kraj.

Ima časova kad gorim mirno kao žrtveno svjetlo tek unešeno u hram.

Dvadeset i četiri sada duva vjetar bez prestanka. Kao da je prešao negdje preko ognjenog mora kao da nosi pepeo i sumpor, vruć je i zao i otrovan. Lažan vjetar kakvog poznaje samo prokleta klima ove zemlje, koji vara željna stabla, pa otvaraju bezbrojne zelene oči; pod njegovom nemilosrdnom rukom bolno se otvaraju martovski pupovi koji će ubiti aprilski mraz.

U ovakvim noćima su najveće poplave i najstrašniji požari. Bekrije se sklanjaju u nevesele krčme i kasapski psi se dižu ispod ćepenaka i urliču dugo i bijesno instinktom živa bića proti nerazumnoj sili elementa.

Ljudi koji nose danju skriven teret na duši ne mogu usnuti, nego izazivaju sudbinu i okreću vreo jastuk da nadu hladna mjesta nesrećnoj glavi. Zvijezde bivaju crvene kao krvave suze Isusove nad sudbinom čovjekovom.

I ko živi za ljepotu duha taj zalud pokušava da mislima smiri tijelo; ognjen vjetar dolazi na mahove kao kucanje silnog zemljina srca i polaže mi ruku na tjeme. Zemlja traži svoje.

I ko nosi tajnu ranu grijeha na duši, tome je zapali ognjem i nanese otrovne klice, pa bol raste svakim minutom, a kajanje ugasne kao zaboravljeno kandilo.

Vjetar, saveznik ognja, nesreće i zločina, otvara širom vrata na vrtovima, provaljuje kroz dimnjake i raspiruje iskru na zapretanim ognjištima, budi one koji su usnuli u suzama.

Kad pogledam natrag čini mi se da mi preostaje još samo umrijeti.

Kako su brzo ugasli zanosi! Ocvale sreće! Pali planovi!

Sve je prošlo kao brza noćna vožnja na mjesečini. Sve na pola samo viđeno i sve ubrzo zaboravljeno. Toliko toga je bilo da je samo spomen na jedan jedini dan težak i otrovan kao olovo.

Noćas sjedim nad sjećanjima. Divim se podloj igri udesa i žalim se pomalo.

Kad pogledam n a p r e d čini mi se kao da sam tek od juče na svijetu.

U šta sam proživio ove godine? Je li moguće da se projuri kroz dobar dio života, a ne ostvari glavnih zadataka ljudskih? Cio život sa svojim neispunjenim zahtjevima i iskrenutim istinama koje se ljuto osvećuju, stoji preda

mnom kao tužitelj. Dobar dio snage je rasut po bespućima, ali život neumoljivo čeka: pa valja početi. U ime božje, valja početi!

Ruke mi često preko dana staju nad poslom i velik dio noći bdijem samo da mogu duže misliti o Tebi.

Prije ptica se budim, prije zore dižem (a kroz sve snove prolazi Ti); u osvit sam naslonjen na prozor kao da Te čekam.

Ljepotu cijelog svijeta kriju u sebi moje misli. Neostvariv san je postao sadržaj mog života. I tako život prolazi, ali u času smrti ja mogu pokazati na svoju čežnju kao na jedino veliko, istinito i lijepo u svom životu.

Ima nešto, što i one koji su duševno najjači, sili da bar jednom dušu svoju polože u tuđe ruke i zaigraju va banque.

Ima nešto što nas goni na taj strašni riziko da igramo, a sa vjerojatnošću koja je više nego vjerojatnost, da će nam se narugati, da ćemo povući u se ranjenu dušu i izgubiti prijatelja.

Začudo je kako svi ti ispadi svršavaju jednako, kako ih uvijek ponovno i s novim nadama poduzimamo.

Svu noć grizemo usne, jecamo u jastuk s nemoćna bijesa i zaklinjemo se na tvrdo samotovanje, a čim jutro svane, gle, mi iznosimo dušu kao nježni balon maslačkova cvata na protivne vjetre života i vjetar ga kida i raznosti.

Ali ko spasi samo jednu sitnu macicu i unese je u zavjetrinu, taj je spasio cijelu dušu svoju. Gorak je to posao, ali onaj koji ne iznosi nježni cvijet duše svoje na vjetrove iskušenja, pa mi ga i cijela spasio i pronio do kraja tome je kao da ga nije nikad ni imao.

Ja neću više da čekam šta će mi ljudi kazati, poživiću još kratko možda, a i to bijedno, ali utjehe više ne očekujem. A već ruka koja mi što pruža ispunja me strahom i ogavnošću kao zmija.

Ja neću da na licima žena koje prolaze tražim sreću svoju koja je iščezla. Neka sam sam i neka me boli, ali neka su mi oči otvorene i nijema usta. A u svojoj tišini, satkanoj od bola, priviću misao što niče, kao ljutu travu, na ovu ranu koja mi ne da ni živjet ni umrijet.

Kad umrem (na smrt ne čeka niko odveć dugo) možda će neko, tu i tamo, spomenuti moje ime. I živ, tašt čovjek misli evo i o tom.

Možda će na putovima duha, gdje su zagubljena i moja nastojanja i neuspjesi, bljesnut kratko, tu i tamo, moj spomen, kao kratak svjetionički oganj, kao opomena novim putnicima pred krivim, zaludnim putovima. Možda će spomen na mene ganuti u čijoj duši osjećaj.

Ne vjerujem da će mi biti u grobu toplije od toga, ali jutros mislim i na to.

Još sa 39 oC ja mogu da čitam. Niko ne bi vjerovao kako za vrijeme temperature mogu da intenzivno i mnogo mislim.

Čini mi se da mi iz očiju suklja plameni dah, u grudima je neki ne jak koliko neugodan bol, koji u svijesti odgovara od prilike predstavi o sivoj boji i slomljenom komadu drveta sa iskončanim i bodljikavim krajem na oba mjesta gdje je slomljen.

Te obe predstave bole ružno i otegnuto.

Čini mi se da mi se nešto ogromno uvalilo u usta i svaki čas se uvjeravam da li mogu stisnuti zube. Osjećaj gađenja i umor koji ne da ni gledati. Ali mislim, mislim mnogo, brzo i ispravno. Ne bih znao kazati koja se misao prva javlja, jer izgleda da dolaze sve zajedno ili jedna proizlazi iz druge.

Svi neispunjeni zadaci, sve što sam namjeravao ili morao poduzeti i učiniti, sve je tu, i za čudo kako tačno i određeno znam šta bi trebalo učiniti i u koje vrijeme.

Tako u čestim groznicama sagaram ubrzano i beskorisno.

Misao u noći, kad me probudio vjetar. Najgora nesreća i najstrašnija kazna mog života jest u tom što sam osuđen da živim sam.

Bez prestanka me tišti daljina i boli bol rastanka. U ovoj istoj noći spavaju svi koje volim i koji me žele. Ili možda bdiju? Možda mole?

Nikako da se nađe sna ni razloga toj ogromnoj nesreći u tami.

Beskrajan, beskrajan plašt od tame, smrt svih želja i nastojanja, jedan pokrov za svu kobnu igru ljudsku, a na rubu u trzajima: beskrajno maleno srce moje, kao stvar izgubljena u mraku, kao krvav pečat sudbine:

Često moja soba naliči na grobnicu.

To biva pred mrak, kad me zamore časovi puni maštanja, pa još prije tame spustim zavjesu i užežem svjetlo.

Tad se kroz zavjesu jasno vidi da je napolju još dan, a u sobi je neko čudo što nije ni dan, ni noć, ni svjetlo, ni tama.

Mir i neprirodna ukočenost stvari i njihovih sjena.

Negdje u Poljskoj sam vidio taku grobnicu gdje je kroz vitraž dopirala slutnja svjetla. Evo i sada: Četiri siva zida, slutnja svjetla kroz zavjesu, tišina i ukočenost grobnice. Ali metnem li ruku na prsa čujem kako muklo ali stalno bije srce.

Pa ipak se živi. Još samo katkad biva, da me prevlada bol, pa se savijam kao crv na zemlji i pritištem lice u šuškavu, hladnu travu i izgovaram u crnu žednu zemlju riječi koje nemam kome da kažem.

Još samo katkad grešno žudim smrt i žalim se nevidljivom Bogu, što sam udaren nepodnosivim prokletstvom, da najbolje misli i najljepše osjećaje prosipam neviđeno i zaludno kao pelud na kamen, iskre u tamu, jauk u vjetar.

Svako jutro osvanu nove voćke u bjelini. I sunce jača i list se razvija i oranice se šire kao tamni valovi preko krajine.

Dobre sate preživljujem gledajući ove pojave stare igre, mirne, blagoslovene događaje, koji teku bez zvuka ljudskog glasa, bez boje ljudske tuge ili radosti; bez svijesti svrhe buja i dika priroda kao korov u vlažnim zaleđima kuća, ispod zavaljenih ograda.

Dani se nižu u đerdan ljepote:

Lagani mali oblaci, koji žive jedno popodne, pa i to provedu začuđeno lebdeći nad zemljom — »bijele ovčice vezene na plavoj svili«.

Zvijezda kojoj ne znam imena i koja svake večeri staje na najdaljoj točci mog horizonta i privlači pažnju svojim osamljenim položajem i krupnim plamsanjem čas crvenog, čas zelenog svjetla.

Laki, jedva čujni vjetrići kakvi idu samo u mjesecu martu i izgleda da nose miris još neprocvalih cvjetova i sjaj i toplinu nekog boljeg sunca, da miluju samce ljude po kosi, kako ljudska ruka nikad ne miluje.

Niska seoska soba. Mrak i sparina. Pokriveni ćebetom i komadima haljetaka leže, jedno do drugog, mati i troje djece. Ispod nogu im prolazi pruga mjesečine koja se širi ili sužuje već prema tome kako mjesec putuje s oblacima.

Dijete na kraju se budi i odbacuje pokrivku kao tegobu sna, diže glavu, ogleda se i počinje da plače, najpre tiho i prigušeno, a onda sve jače i stalnije, kao kiša pred zoru.

Dijete (kroz plač):... ma-ma, ma-ama!... ja gladan, daj mi ’ljeba.

Mati se budi, ali se čini da ga ne čuje. Dijete plače sve glasnije.

Dijete: Mama, boli me tibu, ja gladan.

Mati; Evo, dušo, mame, nemoj plakat’, nemoj; de spavaj, zlato, de!

Dijete (kroz plač):... gladan... ’oću ’ljeba.

Mati: Ne jede se, dušo, po noći, de spavaj, de, pa će sutra mama dati ’ljeba i šećera i pite i svašta Marijanu.

Dijete: ne ću ja pite, ’oću ’ljeba (zacene se od plača) bo-li me ti-bu!

Mati: Pst! Eto fra Nikole, eto ga s prutom.

Ha, ha! — Ko to ne će da spava?

(Dijete se zavlači pod pokrivač i samo još plače).

Mati: Nemoj, fra Nikola, nemoj bit’ Marijana, sluša on mamu, spava... evo, zaspo je.

(Dijete još jeca samo, kratko i odmjereno kao kiša koja staje. Pruga se svjetla sužuje.

Mati, rasanjena, dohvaća sa zida krunicu i počinje da moli. Brzo, brzo se miču njene usne).

Ima saznanja, kasnih, dubokih koja su suđena kao dar ljudima koji misle i pate.

Nemoguće bi bilo podnijeti život sa svim varkama, nesporazumcima i zabludama, da čovjeku nije dana misao o Bogu duše naše, koji je utočište, istinito, pravedno i čisto.

Kad nas svijet otruje i zamori kad se, kao posljednji vidan znak očajne ogavnosti, sklope oči, da se bar na čas ne gleda zlo i rugoba, onda biva, da u tom času očaja, iza spuštenih vjeđa, pred unutarnjim pogledom plane, kao nagrada za sve patnje, sunce dragocjenih kasnih spoznaja.

Zanimivo je posmatrati nježnost s kojom ljudi gledaju sami sebe.

Jeste li već slušali kako ganutljivim glasom pripovijedaju o malim nepravdama koje su im učinjene? Kako su samo do suza dirnuti svojom nezgodom i kako vole da je čine svjetskom i općenitom, kako udarcima samo njima namijenjenim podmeću velike namjere samo da sebi dadu veličinu i dostojanstvo žrtve.

Jeste li već slušali malog čovjeka kako pripovijeda

O svom crijevnom kataru i Karlovim Varima? Ili o promaknućima i mimoilaženjima?

Što više samuješ i ćutiš o sebi, sve ti je plići i luđi razgovor tvog susjeda.

Danas je bio težak, oblačan dan, od osvita je duvao jug, topal, nemio vjetar.

I sad zavija i cvili u dimnjaku i oko prozora. Sva kuća miriše dimom i paljevinom.

Taj vjetar oko kuće i ta noć, puna oblaka i nemira, čine da se osjeća prisutnost nekih nepoznatih sila koje nisu dobre. Živci se polako razgaraju besanicom. Vjetar zapjeva u dimnjaku. Tremolira prozor. Pokućstvo pucketa, kao da se namješta da zaspe. Napolju gola stabla dobivaju prve pupove i savijaju se kao djevojke koje ne mogu spavati. Sokovi rade i kolaju. Tama je puna klica, pupova, bića, rasta, ploda i želja.

Bilo je jedno vrijeme kad sam htio da služim Istini. Htio sam joj život svoj posvetiti i ostati kod njenih nogu. Ali u noćima, kad nisam mogao spavati neodoljivo su me zvale ceste i brežuljci krajeva koje sam nekoć, lutajući svijetom, gledao; i ognjena rijeka krvi je šumila i nije davala mira ni sna. Mučio sam muku i bio pošten boj. Tada sam se odlučio za ljude, stvari i krajeve koje sam u lutanju gledao.

I kad sam pošao niz brijeg, mrk i sam, ali slobodan i vedra duha, dočekale su me raširenih ruku stare ceste i klicanjem živice, pune ptica i cvata. Vjetar me je cjelivao u čelo.

A tamo gore ne znam da li je i opažala Istina da me nema među mnoštvom podno njenih nogu, ali nad cestama i poljima je vladala radost.

Jedanaest sati noći.

Neko je rekao jednu riječ, običnu i svagdanju, a moji mrtvi uskrsnuše u meni. Val me bola podiže i spusti. Razgovor teče dalje, a u grudima bolom boli.

Sad, evo, san me svladava, dobri, blagosloveni umor sna, jer kad bih inače zaspao?

Slabo mi pokapamo naše mrtve. I tako često biva da neko, ništa ne sluteći reče jednu običnu svagdanju riječ.

Molitva u jutro. O, Bože, nemilosrdni stvoritelju, koji me svjetlom svojim budiš na muku dana, oprosti mi i budi milostiv meni koji, evo, hulim.

Daj mi u ovaj dan kameno srce koje ne zna samilosti, koga neće taknuti slabost ni pomjeriti udarci.

Daj mi u ovaj dan tvrdu, ponosnu dušu, da niko ne vidi ni moju časovitu nježnost, ni moj vječiti bol.

Daj mi čelično tijelo bez strasti i potreba da mogu od svanuća do noći ostati u svojoj nepomućenoj samoći, da ništa ne trebam od ovih ljudi i da im ništa ne moram dati.

Bože, ne prezri molitvu napaćenog gordog grešnika!

Da si zdravo, proljeće — tajno, ljekovito; tvoji vjetrići miluju moju ranu. Ja ne znam da li ću te preživjeti i na koliko, ali slava onom koji mi te dao doživjeti!

Gle, ja, bolestan samac, otvaram široko svoj prozor da blješti na suncu, kao mala zastava jedne duše koja se raduje.

Šta znači crna misao čovjekova na sunčevu traku?

Hoj! Hoj! Vjetre, nado moja martovska!

Ništa živ čovjek ne može izgubiti što mu jedno proljeće ne bi moglo povratiti, niti može biti čovjek trajno nesrećan, dok Bog daje da se duša liječi zaboravom i zemlja obnavlja proljećem.

Da si zdravo proljeće — nevidljivo, svemoćno; što zagrijavaš duše i bregove da voda slatko grgolji potocima i radost nas zalijeva svijetlim valom; što se javljaš vjetrom i slutnjama u suton i svu noć tuguješ pod jablanima, dok gore zvijezde i spavaju tupoglavi građani, a sa svanućem otvaraš rosne oči široko i puštaš bez broja svoje ševe — vesele note — put neba!

Da si zdravo, proljeće, u šumu mutnih, vratolomnih potoka, u kratkovjekom cvatu, u nadi čovjekovoj, u ljepljivim pupovima rakita, u damarima djevojčica koje već osjećaju božji zakon, — ave, besmrtno proljeće, pozdravlja te jedan koji umire.

Naslonjeni leđima o zid sjede kod stanice dva vojnika. Kraj njih im leži oprema. Jedan savija cigaretu, a drugi je već zapalio pa drži upaljenu žigicu dok drugi savija. Zapale. Nastavljaju neki razgovor.

A-a, da su meni tvoje godine ja bih se kutarisao, uvjerava mlađi.

Ts, jok brate! Ko jednom uđe u njihove knjige taj lako ne izlazi. Kažem ti, kad me ono ranilo na Tolminu, laživo je reći, a jest čabar krvi iz mene isteko, pa ništa. Na suportviziti pita mene onaj štabcarski:

- Kako ti stari?

- Jesam, star sam ja, gospodine, kako nisam star.

A on nešto dreknu, dok priskoči onaj mlađi što govori Vako ko i mi.

Koliko ti je godina, stari, pita on mene.

- E, to ti ne bi znao reći — de ću ja to znati, molim vas? — samo znam, velkački sam bio kad je okupacija došla, u drva sam hodio i ’nako... Kazujem ja njima sve Vako ko sad tebi, a oni se zgledaše i nasmijaše; istom onaj najstariji nešto reče, daj znaj šta je, a ja skupih gaće pa odoh. — I kako tada tako i danas; evo ima deseti mjesec; oni mene jednako šalju na arbajt, a s arbajta u špitalj, pa već ne znam dokle će ’vako.

Eh, da ti imaš crno na bijelu koliko ti je godina pustilo bi tebe odmah, tvrdi mlađi.

- Ah, ko ti zna njihova posla, moj brate.

U to zviznu negdje lokomotiva, obojica vojnika užurbano skočiše i stadoše šutke prtiti svaki svoju opremu.

Ima časova kad pred duhom, jasnošću munje, sine sva strahovita nepravda društva i njegova poretka.

Ima istina koje su stare, svagdanje i otrcane dugim ponavljanjem, ali kad te istine sinu čovjeku pred očima nekazivane i nenaglašavane, nego ocrtane na šutnji jednog strahovitog časa, odigrane medu živim ljudima, tada te stare oveštale istine dobivaju nov i strahovit lik i žive u duši našoj kao vječna bolna misao.

Ogledalo je simbol sreće:

Zašto da lažem? Ja sam danas plakao, kratko i gotovo bez suza; ali sam plakao; tu na ovom stolu s grčem u grlu i licem na hladnoj artiji.

Ja ne mogu vidjeti u ogledalu oči svoje, koje su imale biti srećne, ja ne mogu izdržati taj pogled; i te linije usta i čela, kako da me ne ispune tugom i ta nesrećna glava, koja je imala biti srećna?

Oko mene cvate nov kraj proljećem, srećno sam zaboravio puteve triju godina, ali ogledalo ih je pamtilo i sačuvalo.

Ja ne smijem da pogledam to hladno staklo koje je imalo odrazivati jednu sreću.

Svi koji duševno stvaraju, mora da poznaju ovaj osjećaj:

Često se, dok ležim polusnen u tami, javi misao svijetla i nova. Kroz taj čudni čas između jave i sna proleti kao komet. I mada se je činila spasonosna i velika kao objavljenje, pokrije je san i ona se izgubi, kao prsten u moru.

Upravo za takvim beznadnim gubitcima najmanje žalimo. Samo u jutro, kad se probudimo, javi se bol, muklo i duboko, i bezimena žalost ne silazi s lica cio dan, a da sami ne znamo zašto.

Odveć sara se prepustio očaju i žalosti. Sam sam otrovao izvore dušine. Hodao sam sa mislima samoubice. Ražalio sam dobrotu božju nad sobom i prelomio stare zavjete ljubavi i strpljivosti, ponosne čovječje vjere i snage.

Molitve onih koji me vole izvrgoše se u porugu, jer se ne nađe pred očima božjim duša koja strada i očekuje izbavljenje.

Još jednom moradoh spustiti srce na tle da bude gaženo i da moli. Još se jednom sa visa samoće zakleh na bdijenje i čekanje, na bezuslovnu strpljivost.

Često mi se čini da nije sve izgubljeno na vjetrovima i bespućima. Često me obraduje misao, da je očaj, kaos i bludnja samo nužan prelazni oblik. Često mi se čini da osjećam kako izlazim, još nesiguran i omamljen, iz svega što je bilo i da stajem na čvrsto mjesto, van sebe, odakle počinje pucati vidik, širina i sloboda.

Često mi se pričinja da sam jak i stalan, da sam već dovoljan sam sebi, da sam se izvio nad ropstvo tijela i vlast sudbine i da samo treba da sjednem i položim ruku na djelo i da radim, vedra duha i smirena srca, dugo, ustrajno i oduševljeno kao stari zlatari.

Često mi se pričinja da sam jak i stalan, da sam već dovoljan sam sebi, da sam se izvio nad ropstvo tijela i vlast sudbine i da samo treba da sjednem i položim ruku na djelo i da radim, vedra duha i smirena srca, dugo, ustrajno i oduševljeno kao stari zlatari.

Često mi se pričinja. Ali me dan još češće povuče sa sobom, pa se lomim i prebijam od nemila do nedraga, od čovjeka do čovjeka, od laži do laži i od bola do bola.

Večerom, dok mirišu trave i zriču šturci, ja ti kazujem tiho svoj nauk, najdublji, najteži i najmoćniji nauk strpljivosti.

Ušutkaj ludo srce koje zavidno gleda tuđe: ženu, kuću, djecu ili ma koji posjed. Stegni srce jer ti ne smiješ niša imati što bi ti mogao neprijatelj oteti — neranjivi su samo koji ništa nemaju — ti si rob i ne posjeduj ništa.

Ponada li se sav svijet dobru, ti ostani miran i čekaj, ne daj da ti osjećaj smete pažnju; ti si rob, ti se ne nadaj.

Ljudi lako zaboravljaju, pa kad im dođu svečani dani neka oni piju, pjevaju, igraju i ljube, neka pozivaju i tebe, ti ne zaboravi da je tvoja radost daleko još, ti si rob i ne raduj se s njima.

Ja, grešnik, čovjek od sablazni i ovoga svijeta, plijen sumnja i strasti, držim na svom stolu jednu Gospinu sliku; Mater Redemptoris a Sassoferato. U sjenci su joj oči koje podsjećaju dane mirne radosti; raspelo još nije bacilo svoju sjenu na njeno lice, nego samo Navještenje počiva na njemu, kao tanani veo zamišljenosti na licu djevojaka koje su u slutnji.

I dok ja pišem nemirne retke, njene pečalne, nerazumljive oči gledaju u stranu kao blag prekor.

I ovi što su mi najbliži, što sa mnom vojuju i oni su vjernici glasne radosti.

Oni su vojnici, ja sam leventa; u mom grbu je crn veo; oni se bore za pobjedu, a moja borba nema kraja.

Kad oni sidu kao pobjednici u ravnicu zapjevaće široku mirnu pjesmu iza boja, a ja ću pobiti svoj barjak u samoći i pritezati kolan za nova putovanja.

Kasno u noći.

Pošto sam se naradio cio dan, namučili me ljudi, zabrinuo život, nagazio sam se blata, nagledao nevolja i srama, naslušao jada i laži, sad sam sam sa teretom svog života i teškim zloslutnim bolom u grudima.

Slava Ti, Bože, za muku dana i mir noći, za kratki život i veliku zagonetnu smrt, neka su blagoslovene odluke Tvoje po kojima dolazimo na svijet i odlazimo s njega pošto smo se naradovali i namučili. Ogromni su i neshvatljivi planovi Tvoji i jasno je da im mi ne možemo dogledati ni smjera ni svrhe i da ih moramo smireno priznati; ali teško je biti čovjek, Gospode.

Kad se je mali rodio, Usud je nad njim bacio kocke: Bićeš od jakih i smjelih i kad prvi put čuješ riječ: sreća, zaželićeš da je pribaviš cijelom svijetu, ali ćeš na jednog jedinog zaboraviti i nećeš biti srećan nikada.

Bićeš možda pobjednik strasti i visoko nad zemnim kalom osjetićeš bijelu radost čistoće i visine, ali srećan nećeš biti nikada.

Bićeš možda nasmijan sin zemlje i osjetićeš svu radost užitka, toplu i neizrecivu, kao bilo u nježnom zglobu žene, ali srećan nećeš biti nikada.

Zažalićeš možda na svijet, pa svladati i svoju žalost i svijet i, ostavši tako pobjednik svega, umrijeti sa smiješkom koji sve razumije i sve oprašta, ali srećan, srećan ne ćeš biti nikada.

Ja prezirem bljesak gospodstva i lažni pjesnički stih, okrećem glavu od onih kojima je dobro i u kojima duša šuti.

Sirotinju ja volim i siromaštvo slavim i one koji imaju tihe, čedne radosti i nadu u patnji.

Tebe, blijeda lijepa djevojko, koja šiješ bez prestanka cio dan i pola noći još u sjeni bijelih zavjesa i nadaš se vedro sreći, koju će ti Bog poslati za tvoju ljepotu, za vjernost i dugo samotovanje.

Tebe, krupni pognuti težače, koji u mirnim očima nosiš po cio dan odraz beskrajnih tamnosmeđih brazda i pod teškim plavim brkom istinoljubiva usta u kojima su jednostavne riječi, koji, pošto si se naradio, sa sutonom zajedno i s umornim volovima stižeš kući i, dok ti mlađi polijevaju na ruke, osjećaš kako sva zagrijana proljetna zemlja bije ritmom tvoje zdrave krvi i imaš, dok se odmaraš, pod orahom u avliji, topli i široki osjećaj svršena rada.

I tebe, skromni i nepoznati studente kemije, koji sjediš za uskim stolićem, između dva prozora, kraj plinske lampice i gledaš kroz otvoren prozor na park i brežuljke i slušaš kako na krovu laboratorija golubovi guču. Tvoje oštre oči mirno i samosvijesno gledaju u jutro. Ti si bdio noći i u poslu i odricanju provodio dane, a jutros si pobjednik. Zadatak je riješen teoretski i praktično. Tu je razvijena formula, tu rastopina sa svim reakcijama, i ti veselo i slobodno čekaš starog profesora; glava ti počiva na desnoj ruci i u dnu duše ti se smiješi budućnost.

I sve, sve vas, koji radite i znoj otirete i muku mučite i svoj hljeb jedete, sve vas, nepoznati radenici, koji ponosno prolazite svijetom i časno i smjelo pronosite svojim rukama svoje živote.

Visoka plava gospođo iz Maribora, ako Vas se jutros -sav u radosti voćnjaka koji cvate — sjećam, vjerujte da je bez gorčine neispunjene osvete, jer ja sam srećno zaboravio, a opraštati nemam šta, jer sam i onda jednako žalio sebe i vas.

Da, u Vašem gradu sam, nepoznata plava gospođo, saznao kako je ići blijed, umoran i satrven vlažnim ulicama, dok sa rasvijetljenih balkona plješću bešćutni muškarci i okrutne žene. Od Vas sam saznao kako je vezanu, nemoćnu robu kad mu pljuju u lice.

To je bilo davno, a ja sam, evo, sve srećno preturio. Ali nevolja redom ide; možda je kakva nesreća pala i na Vašu kuću s balkonom; Pa mi Vas je žao, jutros, kad pomislim, da Vam u Vašem bolu možda katkad još i naša blijeda prekorna lica mute trzav san.

Još kasno u noći (poslije dugog dana u kom sam bio s mnogo ljudi i čuo mnogo događaja) sjedim u mislima. Žao mi se je rastati s njima i nikako ne bih htio spavati. U noći i tišini izlazim lako iz sebe, dobro zagledam u događaje i njino naličje.

Sama činjenica: da živim, daruje me mirnom radosti.

Osjećam veliku ljubav za ljude, za njina djela, za sreću i nesreću za grijeh i strast i sav jad što iz njih izlazi, za borbe i posrtanja, za zablude i patnje i žrtve, za sve što je čovjekovo na ovoj planeti.

Osjećam časovitu, ali neizmjernu sreću i ja pijem kap iz nepresušivog izvora radosti ljudske, da i ja na čas ponesem dijelak velikog krsta, što ga nosi čovječanstvo.

I što pogledam sve je pjesma i čega god se taknem sve je bol.

EPILOG

Mnogo samuješ i dugo ćutiš, sine moj, zatravljen si snovima, izmoren putevima duha. Lik ti je pognut i lice blijedo, duboko, spuštene vjeđe i glas kao škripa tamničkih vrata. Iziđi u ljetni dan, sine moj!

Šta si vidio u ljetni dan, sine moj?

Vidio sam da je zemlja jaka i nebo vječno, a čovjek slab i kratkovjek.

Šta si vidio, sine moj, u ljetni dan?

Vidio sam da je ljubav kratka, a glad vječna.

Šta si vidio, sine moj, u ljetni dan?

Vidio sam da je ovaj život stvar mučna koja se sastoji u nepravilnoj izmjeni grijeha i nesreće, da živjeti znači slagati varku na varku.

Hoćeš da usneš, sine moj?

Ne, oče, idem da ž i v i m.

NEMIRI

NEMIR OD VIJEKA

U djetinjstvu mome izabrao si me i označio da idem Tvojim putem. — Nisu mi bile pune četiri godine kad sam usnio da mi je sa ikone sišao jedan svetac, blijed i okružen cvijećem kao mrtvac i predao mi raspelo koje je njemu dotežalo.

I ništa mi drugo nisi na put dao.

Tebi me je zavjetovala majka moja u času tjeskobe, u jednom od onih časova kad nema ni otkud pomoći i kad su sva vrata zatvorena, osim vrata Tvojih.

Ko je još vidio da se mala djeca tako opremaju u svijet, sa krstom siromaštva i teretom velikih zavjeta? A ipak, Ti si me tako poslao i sa licem oca, koji se rijetko smije, strogo označio put moj.

Pa kako sam mogao biti srećan?

I još sam bio lud i samo svoj, otimao sam se putu i pozvanju, trgao sam u stranu i bio sam kao zlo dijete koje ne spava kod kuće nego bjega, nečisto, sa vlatima sijena na odijelu a pogled ima mutan i nestalan kao ničije pseto.

Kad Te nisam vidio nad sobom, mislio sam da Te nema. I ništa nije ostalo što nisam učinio da Ti se odmem, jer je malo ko ljubio grijeh i grješnu radost kao ja. Prolazio sara svijetom i udarao lijevo i desno na vrata tuđih sudbina, ali sva su redom, kao po nekom mučkom dogovoru, bila za m e n e zatvorena. Nasrtao sam uzalud na vrata čovjekova, i poslije sam dugo sjedio krvavih ruku, na kamenu.

Jer kasno sam uvidio, da se ne otvaraju silom.

Nisam mogao shvatiti zašto je za mene svaki živ čovjek tajna vlažnih treptavih očiju i zašto se pred mojim koracima svaka vrata zatvaraju, kao na tajni znak.

A to si Ti htio da me odbiješ od svijeta kao što se djeca od godine odbijaju od sise: da im ogrkne i da im se ogadi. To si Ti, o strašni, postavljao svoju

nevidljivu ruku između mene i svijeta, da me onda inokosna i ostavljena okružiš svojom ljubavi koja boli i posvećuje.

*

Ja znam da niko živ nije prešao svoj put a da mu se Ti nisi približio, položio mu ruku na rame i pošao s njim jedan čas.

Prevelika je i preteška za jednog čovjeka ta snaga i ta mudrost kojom nas iskušavaš.

U časovima kad mi je preteško, ja mislim da si Ti podmukla snaga u hljebu koji jedemo i vodi koju pijemo i da pomalo i potajno prožimlješ tijelo naše i upijaš nam se u krv pa tako ravnaš korake naše da idemo kao na nevidljivom lancu, određeni da padnemo u čas borbe s Tobom. — A svaki se živ čovjek bori s Bogom, jedan dulje a drugi kraće; i svaki podlegne.

Jednog nemirnog proljeća kad trava nije htjela iz zemlje ni cvijet iz pupa, i kad je gorak i hladan život nosio zadah krvi, postavio si me na tamnom mjestu gdje vjetar ne prestaje, gdje nemir ispunja dan, a strah noć; oblačan dan i jezovitu noć.

Bio sam stari čovjekov boj na koji nas Bog poziva tajnom.

*

Sve što postoji ovdje, prokleto je na borbu bez kraja. More i krš, sjeme u zemlji i vjetar i životinje zajedno s ljudima.

Redaju se svjetlo i mrak i izmjenjuju vjetri s tišinama, ali borba ne prestaje da se bije. U sjenci jedne grdne tajne i mutna sna što ga sanja i prostire svako biće nad sobom, stalno se čuje kako u srcu zemlje ritam života čekića između bola i radosti. I još u toj lomljavi strahovito je njegovo ćutanje.

Vjetar njiše granu od bora. Sve stvari zebu i drhte u tamnici zakona.

Bog je noć u kojoj leži sudbina naša kao stvar tiha i malena.

Sa mjesta, gdje se gasi i tone ljudska misao, širi se strahovitim talasima u okrug samoća svega što živi.

*

Bog izbija kao svjetlo iz svake stvari stvorene i svakog života koji se miče.

Osamljen kamen na žalu ima aureolu njegova duha, i obljeva ga jutrom i večerom, kao ljubičasti fluid, sjaj sunca koje se ne vidi.

On je kao toplina u dahu svega što živi.

On je gluh za sate koji izbijaju i cijepaju vrijeme na parčad, i On je slijep na dan i noć i sve promjene vremena.

On je kao miran sjaj i velika tišina u kojoj se čuje glas koji ga niječe.

On tako dobro šuti da se već pomišlja da ga nema.

A On je mirno srce svih atoma.

*

Ja moram noćas da bijem na Tvoja vrata kao neko ko je ustrašen i zadocnio, jer ja sam od onih kojima zemlja nema više šta da kaže. Ja moram noću da se dižem, da Te tražim i pitam: koje je moje mjesto i moj kraj, jer ne mogu ni ja do vijeka živiti kao siroče bez imena i puta.

Kako su slabe ljudske ruke i kako tvrdo može da spava Bog.

Ali ja se nemam kuda vratiti; ne odstupam, i vraćam se uvijek ponovno kao talas bez sna.

Šta sam ja ovdje u svijetu? — Stablo na vjetrovitu mjestu. Cvijet ukraj puta. Kameni stup, osamljen na ruševinama, koji ne drži svoda i ne služi ničem nego puca na mrazu i gori na žegi, i još onako polomljen i sam kazuje slavu koje više nema.

*

Ti nisi isti u jutro i veče; sa minutama zrije lik Tvoj; zaludu sam Te juče poznavao, jer Ti rasteš i o Tebi svaki dan govore drugo.

A ja prostirem svoje smrtne godine ispod Tvojih svodova i šutim na njima i mrem pored Tebe koji se rađaš bez prestanka.

Dok se rađanje i umiranje u silnom zamahu lome i biju oko mene kao dva protivna vjetra, ja zaklanjam rukama i grudima malo čovjekovo svjetlo, malo čovjekovo svjetlo, koje se ne vidi na svodovima i koje ispunja kratkim sjajem jedino dva vlažna polja mojih zjenica. Ali ja to osjećam uvijek, ispod mojih nogu i iznad moje glave, u dahu rastvaranja svega, laganom i vječnom, osjećam kako u mraku dišeš Ti, čije se veličine bojim.

Tako mi, kao dva nejednaka protivnika, ležimo noćas uporedo.

*

Ja blagosivljem, a sjen mojih dlanova pada na svijet.

Zašto je sunce i miso o Bogu, i ostavili me sama.

Umor, i zadah prašine.

Veče. Meni se čini da je ovo čas kad ću kao ptica koja ima nerazumljiv pogled, odletiti, zajedno s vriskom, sa svijeta.

NEMIR DANA

NOĆ U VOZU

Vozili smo se od podneva, zbijeni u uskim sparnim vagonima, ne znajući kud nas vode ni kako ćemo svršiti.

Vojnici koji su nas pratili stenjali su, kupali se u znoju i kriomice popuštali kajiše na telećacima, koji su bili nabijeni i puni žege. Neki od nas su bili već obučeni u robijaško odijelo, oni su širili zadah kuhinje i radionice.

Kako se je smrkavalo, činilo se, da se vagon sužuje, u šutnji i dahtanju činilo mi se, da visoki telećak vojnika do mene raste i da me sve više tišti i pribija uz prozor, koji nismo smjeli otvoriti.

Vozili smo se uz more. Svuda je bio razljeven sjaj sunca koje je sada negdje zalazilo. Sve same svijetle plohe i sve same neke čudesne boje kakve nikad prije nisam vidio. A kad bih se okrenuo: vagon je bio taman, pun vojnika, opterećnih i zlovoljnih mojih drugova, uplašenih ili ravnodušnih. Zagušljiv, upljuvan i raskliman vagon se naglo mračio.

A napolju je padao sve novi sjaj i nova boja, i nebo i zemlja se prekrivali ljepotom kakve nikad slutio nisam. Bojao sam se da okrenem glavu u vagon, pripio sam lice uz staklo i gledao i pio očima, i zaboravljao šta je za mnom.

Tako dok ne iznevjeri i posljednja boja, i ne zgasnu i posljednji oblak.

Kad se okrenuh, vagon je bio u potpunoj tami, onoj najtežoj tami koja je zla i još blijeda od uspomena na minuli dan. Pomiješan zadah od naše tamničke kaše, kože i znoja. Sparina je rasla i nebo je potamnilo.

Uoči te noći bez kraja i na rubu mog posljednjeg dana koji me izdade bez milosti, zaludu sam tražio u sebi i oko sebe nešto što bi mi dodalo ruku da predem preko ponora ili skratilo moju muku.

Plamsala je drhtava svjetiljka i u njenom zelenkastom sjaju ja vidjeh, na staklu za kojim je ležala noć, svoje lice — i ništa do svoje rođeno lice! — kako se noć ljulja i podrhtava kao lice utopljenika u večernjoj rijeci. Zaludu sam sklapao oči, bio sam osuđen i morao sam uvijek ponovno da gledam sebi u oči. Tako cijelu noć.

IZNAD POBJEDA

Iz godine u godinu slušam urlik o pobjedi a sve je manje hljeba na svijetu i snage u ljudima, dok zemljom prolazi laž o pobjedi.

Vaša objeda ima nisko čelo i crvene oči. U pobjednika je nemiran pogled. Prokleto je vaše ognjeno pobjedničko vino. O, ne okrepljuje ono i ne veseli!

Bog drži ruku na tjemenu pobijeđenih a pobjednik je sam i njegova radost plamti i gasne. Sve što je nade, utjehe i ljepote na svijetu otkriva se očima pobijeđenih; pobjednici su slijepi, drhte i gore, i nemaju ništa do svoje divlje plamene radosti iza koje ostaje pepeo.

Jer šta su drugo današnje pobjede nego sutrašnji porazi? U očima čovjeka samca nema dobivenih ni izgubljenih bitaka, nego u svim ratovima jednako: dobivenim kao i izgubljenim, jedno poraženo čovječanstvo.

Vjetrovi putuju i kiše idu, dobre i plodne, uvijek jednake, a zastave se polako rastaču i cijepaju; i boje blijede i sve se zaboravlja a čovjek ostaje uvijek isti, pognut pod bolom i ustrajan u radu; venu vijenci i trunu zastave a ostaje čovjek koji sije i radi i kiša koja mu pomaže. Ko će pobijediti čovjeka?

To je samo Bog na čas okrenuo lice i ostavio svijet u tami, a vi urlate: pobjeda, ali pobjede nema, nego jedna mala krvava laž i jedna velika nesreća.

Ti pobjednici su blijedi sa velikim ružnim ustima, a krv im je nasjela na oči, ali će ih postidjeli jednog jutra more svojim mirom i njive svojom svetom tišinom.

Sve je to samo kratak ružan san, taj govor o pobjedama. Nema poraza ni pobjeda nego uvijek i svuda, kod poraženih jednako ka i kod pobjednik, napaćen i ponižen čovjek.

DJECA

Aprila mjeseca godine 1917. kad je država dijelila svakoj kući kilo kukuruzna brašna na tjedan i kad su ljudi pojeli svaku travku od kukuruza i srž od zovike i javorovu koru, dok im nisu noge pooticale i dok nisu redom počeli umirati, toga aprila mjeseca izmililа su na ulice bezbrojna djeca.

Ne znam kako je bilo te godine s pticama i ljiljanima, ali tu djecu je Bog očito zaboravio. Djece je bilo po cijelom gradu, po mostovima, oko dućana, po jarcima ukraj puta, oko kasarna.

Uz gradsku djecu pridolazila su nova sa sela iz okolice. Svakim danom ih je bivalo više. Mnoga se nisu više ni vraćala na selo, gdje je pored gladi bio i tifus, nego su ostajala u gradu i klatila se danju i noću. Na putevima koji vode u grad stajale su cio dan patrole i vraćale ih u sela ali oni su zaobilazili stranputicom, gazili potoke i silazili preko uzoranih, vlažnih njiva i stizali u grad onako pocijepani, s korom crvene ilovače na bosim nogama i gladom u lakomim očima. Žandari su ih tukli i gonili ali ih hapsili nisu, jer ih ne bi mogli hraniti.

Na izmršalom tijelu i tankim nogama izgledale su njihove glave strašivo velike i oči su im postajale starački tupe a lica mala, smežurana i lišajiva kao pipuni koji zimi venu na rafovima.

Gradić je vrvio od djece. Ona su gazila po potoku koji je prolazio ispred vojničke klaonice i lovila komadiće crijeva i droba, što su ih bacali u vodu; ona su pobrala koštice od suhih šljiva, tukla ih na kaldrmi i jela gorku jezgru iz njih, ona su na đubrištu iza oficirskih kuhinja hvatala izbačene prazne kutije od konzerva, ispirala ih vrućom vodom i to pila; ona su, da zavaraju glad, žvakala srčiku od zove tako dugo, dok im krv nije potekala iza zuba; ona su kušala list od jagorčevine i hljeb od paprati; ona su se noću zavlačila u tek obrađene vrtove i prstima iskopavala juče posijan krumpir iz mekih lijeha; ona su prosila, krala, otimala, ali sve to nije bilo dosta da se nahrani i ostane na životu.

Izgledalo je kao da u gradu gladuju samo djeca. Muškarci su i onako rijetki, žene su radile i ćutale, ali djeca se nisu dala ničim zavarati ni utješiti nego su lunjala po gradu cio dan, a mnoga su i spavala ispod dasaka od kuća porušenih u preklanjskim borbama. U uskoj ulici pred aprovizacijom leži po cio dan, kao snoplje, toliko djece da u prolazu morate gledati da im ne stanete na noge; uzalud ih policija goni, ona se uvijek ponovno vraćaju i liježu uz magazin i vrebaju.

Umirali su i stariji, ali ponajviše djeca. Svaki dan bi po neko izostalo od skitanja; ležalo bi pred Velikim Hanom ili na pločama kraj mosta, nateklih podočnjaka, i zurilo u kaldrmu preda se, bez glasa i pokreta.

Otpaci jednog velikog evropskog restorana mogli su spasiti tu djecu, ali hrana je bila te godine nejednako razdijeljena po svijetu i pomoći nije bilo; umiralo se, prvo djeca pa stariji.

Onima, koji su preživjeli, iščezao je — sve se zaboravlja i sve prolazi! — odurni okus paprati i memljiva brašna davno iz usta, ali tu djecu je teško zaboraviti ko ih je samo jednom vidio kako čuče u dronjcima od domaćeg sukna i vojničkog odijela i kako žvaču prijesnu djetelinu a u uglovima s obje strane usta im se cijedi zelena pljuvačka! I strašna je pomisao da će možda jednom ta djeca biti sablasni svjedoci na nekom strašnom sudu, gdje će se bolje gledati i pravednije suditi nego u aprilu godine 1917.

POGREBNA PJESMA

Njegovu su smrt javile novine koje se noću štampaju i zaudaraju u rano gradsko jutro katranom.

I pisali su, da je zlikovac — kao što i jest — i da je sve u redu i pravo — kao što i jest — jer ko dira u tuđe, zaslužuje smrt.

Ali imena mu se nije znalo, jer su njegovi papiri bili lažni, a poznao ga nije nitko, jer ovaki kao što je on nemaju znanaca.

On je poginuo za jedne provale, ubio ga je jači od njega — a jači imaju pravo! — ustrijelio ga je jedan od onih koji sili služi, a ti gađaju dobro.

Jedni umiru u postelji tiho i medu svojima, drugi u bolnici ili ubožnici ili u kom drugom kanalu humanitarnosti, a treći na poljima sumnjive slave, ali malo ko umire ovako kao on, uhvaćen u krađi i ustrijeljen kao pseto na tuđem mračnom tavanu, — i malo ko ovako sramno.

On nije zaslužio bezimen sramotan grob ni prezir kukavica, nego uzdah dobrih ljudi i samilost i pjesnikov stih, jer nije lako nesrećniku: kriti svoju mladost danju, na periferiji gradu, po jazbinama, a noću ići na nečastan zanat.

Bez mape, bez oružja i špijuna, uzdajući se u svoje oči i svoje ruke on je provalio u tuđu kuću — drugi provaljuju u države! — da uzme što mu za život treba, drugi za raskoš kradu.

Jedni se bore za veliki posjed, drugi za milijune, a treći za priznanja od lažna zlata, on se je borio za svoj go život, grješan i bolan ko i drugi, tek on je imao manje sreće i podlegao je u neravnoj borbi; na tuđem mračnom tavanu ubio ga je onaj, koji je jači bio i branio svoje.

Vi pišete: pravo je.

Jest. Ali kad bi ta ista pravda svakome od vas koji je jednom dirnuo u tuđe, dosudila tane, ja se bojim da carski arsenal ne bi imao dovoljno metaka za svu tu rpu poštenih hajduka.

Opasno je zazivati pravdu!

Svi ljudi griješe mnogo i teško, tek siromasima Bog lakše prašta.

On je izdahnuo na tavanu i za njim neće niko plakati, a leš mu je oskvrnuo žurnalist, hulja.

U mračnom neznanom grobu počiva bezimeni zlikovac, dobro mu je jer ne živi, a nad njim moja pjesma gori u ogorčenju i samilosti.

PRIČA IZ JAPANA

Za vlade carice Au-Ung bio je među osuđenim Tristopedesetoricom urotnika prognan i pjesnik Moro Ipo.

Tri godine je proživio na najmanjem od Sedam Otoka, u kućici od rogoza. A kad je carica oboljela i njena moć stala sve više da opada, njemu je uspjelo, kao i većini od Tristopedesetorice da se povrati u glavni grad Jedo. Stanovao je nakraj grada u jednom krilu neke svećeničke zgrade.

Građani, siti krvavog gospodstva lude i okrutne carice, su zavoljeli pjesnika, a već oni od Tristopedesetorice bijahu mu nerazdruživi drugovi. Od ruke do ruke su išli njegovi kratki stihovi o junaštvu i smrti, a njegov dobri smiješak bio je u njihovim raspravama kao riječ koja odlučuje.

Tada se dogodi da od otrova sveopće mržnje umrije carica preko svakog očekivanja naglo. Njeni se nevaljali dvorani razbjegoše, a ona je ležala naduvena i grdna u pustom dvoru i nije bilo nikog ko bi je saranio.

Brzo se sakupiše Tristopedesetorica urotnika i preuzeše vlast. Podijeliše između se činove i časti i stadoše da vladaju jedinstvenim carstvom na Sedam Otoka.

Kad je u dvoru nekadanje carice bilo prvo svečano vijeće, prebrojiše se Tristopedesetorica i vidješe da jednoga nema, a kad se pročita spisak svih zavjerenika vidje se, da nema pjesnika Mori Ipo. Ne htjedoše da vijećaju bez njegova glasa nego odmah poslaše roba sa dvokolicom po njega. U neko doba se vrati rob sa praznim kolima; rečeno mu je, da je Mori Ipo otputovao i da je za vijeće Tristopedesetorice ostavio pismenu poruku. Najstariji u vijeću primi savijenu artiju i predade je načelniku državnih učenjaka a ovaj je stade na glas da čita:

»Mori Ipo pozdravlja, na rastanku, drugove svoje, zavjerenike!

Blagodarim vam, drugovi moji, na zajedničkoj patnji i vjeri i pobjedi i molim vas da mi oprostite što ne mogu da s vama dijelim i vlast kao što sam dijelio borbu. Ali pjesnici su — protivno od drugih ljudi — vjerni samo u

nevolji, a napuštaju one kojima je dobro. Mi, pjesnici, smo za borbu rođeni; strasni smo lovci, ali od plijena ne jedemo. Tanka je i nevidljiva pregrada što me dijeli od vas, ali zar nije i oštrica mača tanka pa ipak je smrtonosna; bez štete po svoju dušu ne bih mogao preko nje do vas, jer mi podnosimo sve osim vlasti. Zato vas ostavljam, drugovi zavjerenici, i idem da potražim ima li gdjegod koja misao koja nije ostvarena i koja težnja što nije izvojevana. A vi vladajte razborito i srećno, ali dođe li ikad na naše carstvo od Sedam Otoka kakva bijeda i iskušenje i bude potrebna borba i utjeha u borbi, potražite me molim vas.«

Tu je predsjednik vijeća, koji je bio malo nagluh, čitanje prekinuo i staračkom nestrpljivošću, s negodovanjem u glasu rekao:

- Kakva bijeda može zadesiti carevinu za pravednog i slobodoumnog vladanja Tristopedesetorice!?

Svi vijećnici kimnuše glavama; stariji se osmjehnuše prezrivo i sažalno: Kakva bijeda?! Čitanje se ne nastavi nego započe vijećanje o zakonu za uvoz i carinu.

Samo načelnik državnih učenjaka pročita do kraja pjesnikovu poruku, ali u sebi, i onda je smota i pohrani u arhivu nekadanje carice.

BREGOVI

Bregovi u daljini, krunjeni snijegom, što se pričešćujete suncem, još se jedino za vas našla u meni pjesma.

Vi ste napor zemlje — jedini vrijedan — put neba i visine.

Kad mislim na rumen sjaj visina, mene ispunja mir.

Znam, tamo cvate vatren ljiljan i tišina. Ili u snijegu kopni oprezan zvjerski trag. I ako se pojavi jedan bol, njega odnesu promjene kao rijeka oboreno stablo. Tamo je smrt: rasuto perje, čiste, izbijeljene kosti i crna, plodna zemlja.

S tih bregova dolaze ova jutra.

Evo, jedno jutro kad ja, koji nema bogova, padam i klanjam se vama, visoki bregovi, na kojima je šutnja smrti i života, topla i plodna kao šutnja dvaju usta u poljupcu.

Lišen zbunjenih večernjih misli o zvijezdama i daljinama, i pregazivši sve puteve, koji bole u sjećanju, ja padam pred vama vrhovi zemlje na kojima vlada za nas daleka i nerazumljiva harmonija elemenata.

Bijela tišina do koje se nije spustio Bog i do koje nije dosegao čovjek.

Visoki sniježe, sa sjenom tamne omorike i punom mjerom vremena i šutljivih zakona u njemu! Krilati sniježe, sa likom zvijezde i ljudskog oka, putniče, kom se ne hiti i koji ima pouzdanja u vrijeme i oblike i mogućnosti koje čekaju, ti si mi jutros u svijetloj daljini kao božanstvo koje se zaziva. I vrhovi ove zemlje na kojoj patim još uvijek su mi draži od nekog nepoznatog dalekog neba od koga sam se umoran rodio.

Visoki bregovi, vaša je slika u mojim očima koje se žale na prolaznost, vjernija i dulja nego sve što me je u svijetu sretalo, jer sve što je kroz moje ruke prošlo iščeze u nemiru kojim su proklete stvari i ljudi. Vama pružam moje ruke prazne; i sjen dana koji počiva na njima evo se skraćuje i vara.

*

Kad sam vidio kako su svijetle magle u daljini i kad sam čuo šta govore šume svojim licem koje se uvijek mijenja i vrhovi planina koji su izgubili zelen i ljepotu ali stoje mirni, goli i vječno jednaki: Kad sam vidio neumoljivi i dostojanstveni hod sjene i svjetla po dolovima ispod mene i osluhnuo im glas u krvi mojoj, uplašio sam se pred tajnom i zaprepastio pred snagom otkrića koja je dana čovjeku. — Uvidio sam odmah da ću biti loš govornik i nepouzdan svjedok. — Zastao sam časak i bio sam malen i sam sa neizrecivom tugom svijetlih kratkih dana, koju samo čovjek poznaje. Ćutao je Bog i svijet.

*

Biju me dani nemirom, san me vara i mladost me boli, a ja šutkam otrovanu krv da u tišini bolje čujem huk vremena koje dolazi.

Zora koja će sutra svanuti za mene je najviša zapovijed, sve dotle ja sam čovjek koji čeka i vojnik na skrovitu mjestu.

Oko mene su šume, koje znadu samo jednu zapovijed; da se raste, i samo jednu nuždu: da se umire. Nada mnom oblaci, zli, nijemi i žalosni.

Suđen sam na samoću, srce mi, čini mi se, ne bije samo osluškujem divlji topot i svetačko pojanje godina koje dolaze.

U krvi i slavi novih sve ljepših zora iščezavam. Živjet ću možda još samo kao tamna opomena u dušama, a nitko neće znati kako mi je bilo u suton kad je velik i svijetal oblak na obzoru, kad želja raste, a staze mokre, i nema nade da će iko doći.

*

Kad bih ja mogao da znam kud noću prolaze ta svjetla gorom, i kad bih mogao da znam ko sjedi kod vatara što se svaku noć pale visoko u planini, da izgleda da gore u po neba!

Kad bih mogao znati kako žive ljudi po svim gradovima i po svim obalama svijeta i kakve su njihove radosti sada pred veče, i kad bih mogao da vidim sve puteve i sve sastanke i svrhe svih vatara i svjetala oko kojih se sada ljudi kupe, i sve večernje radosti i sve sutrašnje namisli, i kad bih vidio sve svijetle linije i sva smjela gibanja i sve korisne i plodne bolove, i kad bih mogao izmjeriti snagu svih mišića i dugovječnost vatre i radosti na zemlji, i kad bih se uvjerio da će biti i dostajati još dugo, dugo — do vijeka! — za sva stvorenja, ja bih oprostio svojoj ugašenoj pjesmi i prekinutom vrisku i pun pouzdanja u nevidljive snage ispravio bih se, na čas, srećan i bogat i velik, za cijelu glavu viši od neba iz priče.

A onda bih legao, kao umoran i miran domaćin, da odspavam jednu vječnost.

*

Jedno veče sam vidio unutrašnjost svih stvari. Krvavo naličje života mi se ukazalo golo i grozno u strahovitom trepetu korijenja, živaca, mišića i damara.

Vidio sam jednolično stezanje srca u kome vlada vječni mrak i obljeveno je svake sekunde krvlju, vidio sam rad moždana, jezovit i slijep, i jedva primjetno sijanje ganglija, strahotu organizma koji stari i slabi i plođenje ne manje teško i jezovito od umiranja.

U jednom večernjem času, u zraku zasićenom ljudskom blizinom, vidio sam nesvijest i osamljenost u kojoj živi, radi i troši se materija, i umire ćelija za ćelijom, bez svjeta i saznanja, u prokletoj samoći i bolu kojim boluje sve što je stvoreno, što živi i što se miče.

Vidio sam kako sve arterije biju, svi živci titraju, sve ćelije dišu, kako u zemlji sve vode struje, i sve rude zriju i rastu u šutnji stoljeća i dubokoj žeđi za suncem ili vodom.

*

Probudio me nemiran san i zavjesa koja pleše.

Jutro, puno neke neočekivane mukle studeni i jeze. Kosa je neposlušna, voda nemila, odijelo hladno i tuđe a u očima i na licu san koji se sanja i ne zapamti.

Nešto neriješeno i strano ima u danu koji otpočinje.

Na polju je sve pomješteno i uznemireno. Kakvi su to oštri i povijeni oblici? Stabla i more i oblaci, sve se to dalo na put. Kud to sve teži prema jugoistoku?

Sunce se jutros izgubilo i sve se diglo da ga traži.

Palme glasno šume; a li čempresima je najgore, krše se i sagibaju bez prestanka. I masline su uznemirene. Jedini bršljan, gladak i odvratan kao zmija, ne miče ni listom.

More je kao tamno oranje koje putuje. Najprije su veliki valovi sa oštrim pjenastim hrptom a po njima prostrta mreža sitnih nabora, kao jeza po tijelu. Sjenka straha leži na valovima koji dolaze da se razbiju.

Posve u daljini zaokružuje more tamno-modra pruga koja se savija i priljubljuje uz horizont kao damascenska sablja.

Sve dolazi na mahove i iznenada. Kad se već čini da šum i pljusak i fijuk ne može biti veći, najednom se podiže urlik i tutanj, palme se propnu i voda izbezumi od želje da ode preko svijeta.

Oblak se kida i gubi.

Došao je vjetar koji duva šest dana; tri raste a tri opada.

Cvile vratnice i škriplju stabla u korijenu. Sve se pripija posljednjom snagom uza zemlju.

I cio kraj, dokle mogu dogledati, dobi izraz patnje i mračne odlučnosti da se bori i podnese.

*

Ima dana i noći kad tajna ispuni moj kut i posrnem kao živinče krvavih uplašenih očiju, i zaboravim sve, i nemam kome da se utečem, ni glasa da ga zovem.

Java i san, kao dva ogledala, dodaju moj bol jedno drugom.

Zaspem misleći na bol moga dana, onda ga u snu doživljujem ponovno i s a nj a m, da je bol prošao, da nije nikad ni bio, i veseo sam i blagodaran raz zaludna straha.

A kad se probudim, gle, bol moj jučerašnji je na svom mjestu, kao kamen.

I sve je istina.

I nema druge istine do jedne: bola, ni druge stvarnosti do patnje, bola i patnje u svakoj kaplji vode, i svakoj vlati trave, i svakom bridu kristala, i svakom zvuku živa glasa, u snu i na javi, u životu, prije života, a valjda i poslije života.

*

Ujutro, kad imam oči odmorne i dušu iza sna, sastaju se u mojim očima bezbrojne linije, svaka u pratnji svoje boje i ritma koji je nosi.

Linije kuća, besane i još jedva primjetno bijele od sinošnje mjesečine, tramvajska pruga koja blješti u svjetlu jutra, ornamenat vinove loze po zidovima i pregradu, mirna stabla, luk obrve neke tuđe žene, jedan muški profil, izrazit i blag, pokreti djece koja knjige nose, rumeni oblaci koji bacaju ljubičast ton na moje ruke, trag kola u mokroj cesti, sve te linije ulaze u mene, šute i govore i pjevaju i plešu i stoje i njišu se; lome se i slažu konačno u jedan hram lelujavih i nestalnih oblika, u hram u kom nema vjernika ni svećenika i u kom je vjera i svetinja, i vjernik i svećenik jedno te isto.

*

Još je malo sjaja na veslima.

Na mahove dolazi studen vjetar. Pokidali se tamni oblaci i zalili sjajem sunca koga više nema.

More se zabrinu, potamnje i zbora.

Jedro zatrepta nekoliko puta kao srce u uhvaćene ptice, onda se okrenu i nadu, sa sjenom večeri po sred srijede.

S daleka, iz neke barke dođe jedna riječ otrgnuta i nerazumljiva. Na moru se mnoga jedra okrenuše. Bljesnuše vesla. Digoše se pognuti likovi brodara s jednomjernim pokretima.

U daljini planu svjetionik. I otpoče bijeg sjena, i jedara, valova, struja i oblaka, pun bojazni, šapata i sumračnih pokreta.

Za nama je padala noć, ogromna i svemoćna noć na mora i na ljudske oči; u daljini je gorio svjetionik kao nerazumljiv napor nekog drugog svijeta.

*

Gdje je to sunce što je ugaslo u rijeci Visli, juna mjeseca one lude godine, gdje je to sunce za vodom i poljem visoke raži koja je dozrijevala?

Ja petu godinu već stajem na prozor i rano ranim, i o zapadu se penjem na humke i nadnosim ruku nad oči — ali to nije sunce moje radosti.

Gdje je to sunce od nekoć?

Soba mi je puna sjaja i na polju trepće i blješti snijeg. Veliko sunce martovskih dana sja a meni njegov sjaj puni oči suzama, isto kao kad čovjek plaće, i ja zastirem dlanom nemiran pogled, a preda mnom — gle, je li to krv u mom dlanu ili u istini — zalazi jedno mirno veliko sunce u crvenoj rijeci i poljima raži koja zri.

*

Videći mnoge promjene oko sebe, zatrepta želja u meni da živim dovijek i da padam po svemu kao sjaj i vjetar, i bijela magla koju donosi jesen.

Zaželjeh da živim samo pokretima i samo kao sjenka na bojama zemlje i neba, bez glasa i imena i s malo bola, tek koliko je potrebno da se živi.

Zaželjeh da imam dušu svijetlu i hladnu kao oko u životinja i površina voda, dušu kojoj je jednaka voćka koja trune u travi, a mravi buše u njoj vijugav hodnik kao i klica koja, blijeda od napora probija kaljavu opnu; kojoj je jedno te isto grohot i fijuk burna mora u špiljama i topla tišina kad bez trepta i daha izlazi mjesec.

*

Još ni sunce nije zašlo a već se mjesec pomalja. Uvijek sja jedna tiha svetkovina koja nema kraja.

Tiho je danju, (tiho kao u snu i pored jednoličnog zrikanja) a noć sva buja tišinom, koja je svijetla i prohladna.

U kakovoj se samo slavi rađa sunce svako jutro, i kakvo je tajno značenje i neprolazna radost večernjih oblaka!

Još kasno u noć šumi žito teškim šumom zlatna sjaja i masline zare u noć bijel sjaj što su ga danju upile.

*

Bio je jedan bijel i kratak jutarnji čas kad sam, kao da su mi oči čudom umivene vidio da je prošao moj cvat, i boja i slava proljetna, i da sam na tvrdu putu, lišen svega, da zrim za jednu neizvjesnu jesen, trpko voće za nasmijana usta.

Gorim na suncu.

Teško je gledati kako se na meni ispunja zakon i mjera koja vrijedi za sve.

I zašto mi je onda u sjenovitoj crkvi objavljeno, da sam zvan za viša djela?

*

Kao zemlja vodu, ja pijem vrijeme koje prolazi. Ništa se ne događa. Samo zemlja putuje i sunce sja. Kad ne sja meni, sja drugim ljudima. Mnoge snage jačaju i rastu, mnogi se ljudi rađaju, rastu i umiru, ali svi hoće više i bolje. Mnogo smo sami i bijeni sudbinom ali, u stvari, svi se mi ljudi držimo za ruke.

Popuhuje vjetar i tiho i resko fijuče u travi oko mojih ušiju. A ekvatoru plaču mala djeca i na Gronlandu cvile mali bijeli medvjedi. Vrijeme i život su plima bez kraja.

Pocijepali su se i starili smiješni kalendari i satovi su, nenavijeni, davno stali. Svi oblici i životi piju vrijeme kao mlijeko. Sve raste i buja; pogušit ćemo se, savit će se ove planete kao tanka grana pod teretom; gdje ćemo naći mjesta? Stanovat ćemo u praznim kućicama izginulih puževa. Izjest ćemo školjke što se kriju u kamenu, prebit ćemo bodljikava krsta morskim ježevima, kad je pun mjesec, i pojest ćemo im ikru s ukusom mora.

Sve raste i buja; ogromne šume se sijeku i ruše, lomi se kamen i biju životinje i melje žito. Uništava se i lomi i troši a sve klija i niče i raste i širi se. I zmija koju svi biju, ne gine nego se plodi i živi u kamenu, s odrazom sunca u tamno-sivom oku.

Podne. Ne može se tu govoriti o mjeri i imenima; jedna je plima od postanka, i mi rastemo, mi rastemo!

*

Najednom, poslije svijetla i radosna dana, i opet ugledah naličje života.

Jedna mi žena pokaza koštunjavu ruku i sablasno lice i sve stvari se odraziše na pozadini svjetla koje gasne i primiše oštre predsmrtne oblike.

Razbi se dan kao prozor u crkvi i popadaše zvijezde, rane i ljiljani. Iza pojava se ukaza ljepak i prašina i konci koji sve potežu.

Večernja ura. Kad gasne svjetlo svaka je nada bijedna laž i svaka utjeha uvreda.

Večernja ura, a mene pozdravi smrt tankom i sivom sjenom na licu tuđe žene.

*

Kad se ispeh strmom goleti, na kosu, ruke su mi bridile i gorili dlanovi od stijena i granja za koje sam se hvatao. Legoh od umora i zaspah u nejasnoj misli, pod omorikama.

Probudi me hladan vjetar i tamna jeza. Ugledah prvo svoje ruke, blijede i tuđe. Neba nije bilo. — Posakrile se boje. A po meni napadale kao kiša suhe iglice sa omorike. Kosa mi leži na tjemenu kao ledena ruka.

Prevarila me smrt: zaspao sam pa je ušla studen vlažna dana u me, studen što ubija biljke i rastvara kamen.

Tada u daljini ugledah ispod sebe kuće, poznate, malene i bijele. I prvo mi se oči zgrijaše.

*

Oko deset sati prije podne pade magla. Najprije rijetka ko paučina, onda se zgusnu malko i dođe žućkastozelena od stabala koja se kroz nju provide, pa konačno osvoji i pritište sve i zavlada tako da mi se odjednom glas oduže i promuknuh i život se učini nevjerojatan i svijet dođe sablasan, jer sve iščeznu. I u meni sve iščeznu. Bez uspomena sam i pjevušim u maglu.

Najednom se sjetih magle jedne nad Dunavom, osmjehnuh se i onda pomislih: U koliko sam ja ulica već stanovao, i život mi dođe dug i raznolik kao nevjerojatna priča.

*

Kad slušam riječi oko sebe ja mislim da su sve one zaludu, jer ni jedna ne nalazi odjeka u meni, i kad slušam danju ili noću, sate koji izbijaju ja znam da ni jedan od tih bezbrojnih sati nije moj.

Kad dobro osluhnem ja ne čujem ništa do kiša i vjetrova u kojima je moja duša kao njiva, tamna i bez glasa. Ali ja se smješkam u vrijeme, a moja strpljivost je sestra vječnosti.

Iskucavaju svijetom sati, a moje vrijeme je daleko i moji dani još ni klice pustili nisu. Ali i ovako, sam i nepoznat, ja bivam vedriji sa svakim danom i jači sa svakom noći.

Nisam nikad slutio da ovako umijem čekati i ići polako i stisnutih zuba, dok mi u krvi gori budućnost kao groznica i sve što će još biti vri u meni kao taman bol.

*

U noći. Umara me miso o postojanju tolikih bića i svjetova u mraku. — Tako dugo traje sve! I svijetu se otvaraju uvijek novi dani kao rane.

Meni od svega što sam vidio plamte oči. Velik svijet. Velik teret i velik umor. Duboka noć. A čovjek sam.

*

Jesenja svečanost. Praštajući se nasmijano ja pođoh s lišćem i mirisima, iznad voda koje se sjaju kao nebo.

Putujem i ne sjećam se. — Ja idem s mirisima i lišćem u susret tihom času gdje počiva veliko savršenstvo bez svijesti i nevidljivo.

Nit paučine ode u oktobru, s lišćem i mirisima, iznad vode, između dva sjaja.

Ptica polijeće sklapajući oči od dragosti.

Razbi se jedna saksija pred kućom. Ispod prozora crjepovi, rasuta umorna zemlja i korijenje, i crno sjeme što hiti u pukotinu.

Praštajući se nasmijano pođosmo, iznad voda i polja, litija bez kraja, svi u stajaćim haljinama, stupajući u zanosu.

*

Ženski je smijeh u jutro kao bijelo platno za kojim se mrtvac krije. — Prolazim ulicama tuđeg grada ali ja znam da je ljudski jad svugdje isti.

Na prozorima se cere bjelinom jastuci, perine i pokrivači kao da se utroba ovih tamnih zgrada pomalja kroz prozore; čini mi se da do mene dopiru odur-an dah noći, nakaznih života i ružnih briga.

Sunce, koje naliči suncu, sja tupo iza kupole kolodvora. U meni ledeno bolno kajanje kao klečanje na studenim crkvenim pločama pod kojima leže užasni grobovi. Na uglu sablasno drhti i plamsa jedna pokvarena svjetiljka i izgleda kao zakasnio pijanica sa svojim histeričnim plamenom koji je izgubio ravnotežu i sad plamsa u svjetlu dana posljednjim zamasima i umire jadnom i smiješnom smrti. Prilazim stražaru što stoji nepomično na raskršću i pitam ga za Spasiteljevu ulicu.

*

Predveče. Blijedo-sivo sunce zalazi polako (ne gasne naglo kao ljeti). Zrak je pun prašine, mušica, dugih niti paučine koja plovi. I kad zaklonim rukom sunce, sve mi titra pred očima kao svijetal veo.

Lišću vidim sva sitna rebra, i u dlanovima djece koja se igraju na humku, prema suncu vidim rumenu krv.

Noćas ćemo rano leći. Ove godine smo mnogo radili.

Okrećem lice od sunca, po planine je obasjano a na drugoj polovici leži plavičasta sjena, kao prašak na šljivama.

Kad bi me večeras ko zapitao zašto ja živim, i šta još očekujem, zbunio bih se pred licem sunca i sjajem neba i visokog brega na kom živim.

Šutnja i sjaj i igra bez kraja oko mene. — Ali ja mislim da se ja u svemu što mi se događa pripravljam za jedan oktobar, koji će trajati malo dulje nego je trideset dana i za jedno dugo večer, kad se neće više izići, i niko mi neće poslati pismo ni zapaliti svjetlo sve dokle moje oči dosežu.

*

Odlučio sam da se ne trujem žalosti i ne satirem više brigom.

Odlučio sam sinoć kad sam ležao okrenut zidu u kom je kucala smrt kao sat, da još jednom potražim ima li gdjegod mjesta, gdje se lako diše i mirno živi.

I jutros sam prošao sve ulice sa novom željom i mirnom snagom kojom ponovno raste pogažena biljka.

*

I ovdje dopire nemir. Često zadrhti ova visoka kuća na bregu — od temelja do krova prođe kao jeza lagano i muklo; i uvijek je budna kao sve što je od ljudske ruke stvoreno.

U noći kad ležim budan najednom osjetim drhat od vjetra, huka mora, dalekog topota ili meni nepoznatog gibanja. Za sklopljenim očima izazivam mir bosanske šume vlažna lista, gdje u sjeni koja se ne mijenja, rast i umiranje leže uporedo. Al zemlja svugdje vara!

U što da se pouzdam ja, koji tražim stalnost? U kamen ili drvo ili čovječje srce što ropski drhte u vjetru i neizvjesnosti? U more bez oblika? U treptave zvijezde? Ili sunce, putnika?

Danas, dokle moja duša ide i dokle moje oko vidi nema mirna mjesta. Kao pramen vjetra i mlaz vode beskrajnih linija, sikće, struji i trepće nemir svih svjetova u kom je nekoć prvi put čovjek pomislio na Boga.

*

Zar nije duša mirisnih krajina u meni? — je, ko meni daje ta velika viđenja silnih šuma i bijelih gradova sa vedrim zrakom i dalekim nebom po kom ja, kao zvijezda u luku, putujem, a sa ruku mi sjaj pada.

Boli me, jer samo slutim.

Zbunjuje me šum.

Čekaj, još koja noć, još koji leden put, i zacijelit će moja slutnja kao rana.

Dat ću rukom znak, da vode ne padaju i zašute šume i suha visoka trava na liticama što cvili u vjetru, a pred umuklim krajem i nijemim očima otkrit će se smisao svih težnja i osnovke svih slutnja i sva će djela i svi razlozi ležati kao mirna stada u punom suncu božjeg dana. I danu neće biti kraja.

*

Pošto sam u oskudnom sjećanju prešao život na selu i život u gradu, dane samoće i dane burnih ludosti, sad vidim da je jedan te isti nemir što ga unosim na svako mjesto i u svaki oblik života, neminovno, kao što se unosi svoje lice ili svoj govor.

Tako biva, da se ljudi rode i cio život drhte od nevidljiva i nepoznata udarca.

*

S vjetrovima i zimom ja sam vodio borbu sam. Našao sam povjerljivu riječ sa sokom u travama. Mnogo sam patio dok sam upoznao sve snage i zahtjeve svoga tijela i toplu samosvijest svih života oko mene. Tačno sam odredio svoje odnose prema kretnjama, pojavama i promjenama svega oko mene, borio sam se dok me nije sve zavoljelo kao neustrašiva stranca, koji ne misli na sebe. Oblaci, šume, izvori, životinje i stijene su ispunjali moju svijest, ali ljudskog lica nisam zaboravio nikad, divnog ljudskog lica obasjanog sjajem razuma i samo ljudske tuge radi onog što se vidi.

Iza svih mojih gorkih riječi krije se, ipak, uvijek ljudsko lice sa svojom željom za srećom.

LIRIKA

U SUMRAK

U sumraku pevaju devojke. Njini su glasovi meki i dahnu svježinom cveća i ljubavi. Njina je pesma blaga, kao kad behar opada. Ona ima nešto od mojih ljubavi: davno, toplo i lepo. Ona podseća na sarajske sumrake, kad jablanovi sjaju u crvenu zlatu, kao vitke ponosne žene.

Kao rumene latice zasipaju me glasovi. Pevaju devojke. Pevaju lepo. To liči na pozdrav od starih prijatelja, na spomen onoga što proživih u ljubavi i zanosu. One pevaju, u suton, kao sreća moja da mi rupcem maše.

Ali srce je moje tamno jezero, koga ništa ne diže i u kom se niko ne ogleda.

BLAGA I DOBRA MESEČINA

Blaga i dobra mesečina, što pada,
k'o molitve matera naših
po grobovima zaboravljenih
milostiva je uteha onih,
koji nerado pod suncem hode.
Mesečina.
Kad prožme sivi i snuždeni oblak
i on bude beo i lep,
k'o latice divnog cveta.
I sivi snuždeni oblak!
I licima usedelih devojaka
daje lepotu zaboravljenih noći,
mladosti snova i cveća
i očima tužnim sjaj strasnih,
davnih ašikovanja.
Mesečina. Majka nevoljnih,
sestrica onih koji se vole,
ulazi u srca paćenika
i diže stare, suzne spomene,
k'o svele ruže iz prašnih knjiga.

Svi koji mnogo stradaju
ne vole obesno sunce.
Mesečina.
Njena je molitva srebrena
nad grobovima onih,
koji su žalosno umrli.
K'o miris neznana cveća
ona je bolesnim,
k'o bledi prsti devojke

miluje obraze samotnim,
k'o ritam starih, starih pesama
zvoni u srcu nesrećnih.

Blaga mesečina, sestrica ljubavi
milosno zove sebi turobne.

LANJSKA PJESMA

Mirišu silno bijeli cvjetovi
i pada sitna kiša proljetna,
ja kisnem sam.

O nitko ne zna kako je
teško hoditi sam i bolestan,
bez ikog svoga,
u zlatno proljeće.

U srcu mome nema ljubavi,
u srcu mom su tavni spomeni,
davni i mučni.

Silno mirišu bijeli cvjetovi.
Kisnem. Bez mira, bez ljubavi
Sam i žalostan.

TAMA

Ja ne znam kud ovo idu dani moji,
ni kuda vode ove noći moje.
Ne znam.
Ni otkud magla ružna
na sve što se čekalo,
ni otkud nemar jadni
na sve što se radilo,
ni zaborav otkuda,
žalosni na sve što se ljubilo.
Magla.
Ko će da mi kaže noćas, šta meni znače
lica i stvari i spomeni minulih dana?
I kuda idu ovi dani moji
I zašto bije tamno srce moje?
Kuda? Zašto?

POTONULO

Neki glas, miris neki i jedna lijepa zvijezda ne mogu noćas da dignu iz moje dubine sve što je bilo.
Ovo mora da su mi popucali svi konci, lijepi konci, tanani, što vezahu mene za moje Juče.
Ne drže konci. U dubini svojoj osjećam tegobu mrtvog Lane i žalost zaborava.
Od svih ružnih noći ovo mi dođe noć kad zaboravih značenje svega. Pa ipak muklo slutim da sve to ima drage i tužne veze sa onim što je potonulo.

PRVA PROLJETNA PJESMA

Jutros oblaci nebom idu, a ja slutim radosti: kad procvatu brda strašnim sjajem njihova oružja, kad posiju plamene cvjetove na poljima, kad se začuje prva truba, kad se pojave prvi konjanici, umorni, prašni: i poprskani pjenom kao u nekoj staroj pjesmi; o radosti!
Kad će doći kraljeve vojske?
Žene tkaju u tišini za njih darove, njih spominju dobri ljudi u molitvama, o njima pjevaju djevojke za prozorima i za njih raste cvijeće u malim vrtovima. Čeka spremnih stotinu nježnosti.
Kad će doći kraljeve vojske?
Oblaci nebom plove kao vojska; ja slutim dane velikih djela.
Jutros sam vidio napupalu granu.
Kad će doći kraljeve vojske?

NOĆ CRVENIH ZVIJEZDA

Boga moli vjetar očajan.
Odmakni, ženo, te kukavne zavjese,
da vidimo šta nam Bog poručuje
po svojim zvijezdama.
Za zavjesama ruke sklopljene
i budne svjetiljke; neko moli
Boga i mir nad vrele postelje.
Žale grane vriskom, mole grane
tišinu rumenog zlata.

Zavjese! Zavjese!
Ovamo ruke drhtave.
Tornjevi igraju, oblaci luduju.
Noć putuje, — njeni se vjetri Bogu mole,
prokleto tijelo, nitko je neće preživjeti!

STROFE U NOĆI

Prolaznost

U noći zli su vjetrovi,
u noći, kad molitve gasnu,
tad strahom zelenih jezera
ispuni dušu mi strasnu

miso. — Tako se javlja ona,
zlokobna stara u noć kasnu
i kroz nju svaki tužno vidi:
smrt svoju bijelu i bezglasnu.

Tragedija

U noći je gradu s bedema
žalobna truba zatrubila,
u noći su grijesi pjevali,
noć je svoje grijehe ljubila;

dušecima krv je planula,
-noć je svoje grijehe ljubila -
tad sve su zvijezde potamnjele:
junaka je žena ubila.

JADNI NEMIR

Cijelo popodne sjenka na mom licu,
cijelo popodne izludjela zvona.

Ispod mog prozora su prošla
mrtvačka kola;
vidio sam desnu stranu lijesa
i na njoj pisano slovima od zlata:
»75 godina stara«.
Poslije sam dugo mislio.
Ipak ima izvjesni red, neki:
jest bijedno živjeti i trudno
čovjeku na ovoj zemlji,
al' konačno dođe svakom njegovo dobro
popodne,
kad vrijedni rođaci il' gradska općina
isplate histeričnim zvonima za plač
i sahrane naših stotinu laži;
onda nam dušu — valjda — smiri Bog.
a za tijelo se pobrine crv.
Olovno popodne:
i crv pod zemljom radi
i Bog na nebu, on gradi,
al' čovjek na zemlji strada;
mi zalud zidamo toranj do neba,
mi zalud skidamo Boga sa neba,
mi zalud silazimo u srce zemlji,
mi zalud gazimo crva pod zemljom,
nas čeka stalno naše popodne
i jauk zvona i Bog i crv.

Cijelo popodne sjenka na mom licu,
cijelo popodne zvone neka zvona.

ČETRDESETPETA NOĆ

Dugo sam brojao promukle sate s ozebla tamničkog tornja.
Kad zaspah, u snu mi dođe moj otac — zlikovac — ostaviv svoj prokisli grob (koji ne vidjeh nikad).
Bješe dobar ko oni koji su kajali i okajali. Položi svoju tešku ruku na moje rame i govoraše:
»... a život je, sinko, teška stvar;
Cio taj vaš blagosloveni svijet, kao crvotočna šahovska daska,
podijeljen na crna i bijela polja.
Ima po neki pa se rodi na bijelom polju; taj dugo živi
i — misli da mu je dobro na zemlji.
Ali koji padne na crno polje — Eh! — kao što naša krv je pala, taj ne zna — veselnik! — šta je život, on pozna samo grešnu radost i crnu strepnju i jadni nemir; bez iscjeljenja je; taj polijeće, posrče i uvijek pada i gazi i gaca, a jede ga zemljino blato, a pije ga nejasan spomen na svijetlo božije krilo.
Njegov je život sedam neuspjeha, tuga je svojima i teret cijelom svijetu.
— Al’ lud je svijet koji je za takve stvorio ludnicu.
i zločinac je svijet koji ili šalje u tamnicu.
Nego, ima, moj ozebli ptiću, ima i za nas jedan kutak.
Dvadeset i dvije godine sam gledao kako rasteš kao platana gradskog parka, pod kojom šiparice francuski uče i koju svakog proljeća obrezuju glupi vrtlari.
Ali sve si bacio jednog dana, kad je bjesnilo jugovo more,
i poslušao našu krv. I dobro je, golube — dobra je nesrećna, vlažna zemlja bezutješnima...«
Išli smo žurno, ja i moj otac; cvali su tišinom puti. Bijaše divan i tih — sjajan od rose i mjesečine — ukop.
Ko oni koji nose zavjetno blago da ga sahrane u rijeci
Noćas.
1914.

ŠETNJA

A jutros su me izveli na sunce.
Jarboli nekog broda iza zida,
puni i dobri sunčani minuti,
i ništa više ne vidješe oči.
Al’ samo miso da tim istim suncem
bliješte i tvoji obasjani puti —
iko topljeno zlato očnjeg vida
suza za suzom stade da se toči.
Zaklopih oči.

Mračna i vlažna, kad se vratih, bješe
elija moja, a stražar sa mačem
i licem onih koji nekog tješe —
mišljaše, jadan, da od sunca plačem.

Split (stari zatvor), 8. VIII. 1914.

1914

U polutami i tišini
Bez snova noći, bez mira dana.
Lagano je zaboravljala
Moja duša u vijencu rana.

Al' jutros, s prvim zrakom sunca
Zacvilje spomen strašnim glasom
I krv zapišta iz svih rana:
Unijeli su mi krčag vode
I prvi put sam, sa užasom.
Na mračnoj vodi ugledao
Svoj lik, ispijen, blijed, i zao.

1914., Maribor

JUTRO

(Dan jedan praznih očiju i zamagljena čela.)

Toga je jutra crna ptica pjevala u srcu mom:
bila je — bila! — tvoja mladost
I sve je prošlo s njom;
ne pohodi nas dvaput radost.
Crvljivo voće brzo zre,
a sužanj ne zna sunca ni neba
već brzo stari i brzo mre. —

Toga je jutra zlatna žica prepukla u srcu mom.
1915.

PSALM SUMNJA

Toga je jutra pjevala zlatna ptica u srcu mom:
koje su tvoje molitve, dječače?
A ja sam ležao nijem, bez pokreta, ko oni koji očekuju
posljednji udarac.
I nijema bjehu moja usta, s pečatom zaboravljenih molitava;
Gdje je ruka koja me slama i drži krte konce moga života? Ne,
nema ruke koja me bije! Nema grijeha ni oproštenja! Svjetlost kosmosa ja sam pio, tama kosmosa sad me slama.
Kosmos! — To je vreli glas tijela moga, to krv moja šiba i šumi i struji.
Da, to su molitve, to je polumračni smisao; krv moja moli
molitvama, koje su kao jutarnje magle
kad se dižu bijele i nijeme put bezimenog velikog neba.
Neznani!
Tvoja je ruka na meni i tebe moli krv moja, koja kruži;
u polutami ćelije moje, ali kruži!
u beznadnosti života ovog, ali kruži!
U bolu i sramu dana mojih, ali kruži!
U vapaju i kršenju prsta i čilenju iz dana u dan, ali kruži!
1915.

BURNA NOĆ

Noć ide.
Biju mračna krila leđnim valom
Tamno nebo i bila planina.
Noć ide. I s njom divska djeca vjetri.
Daljina huči.
Huk daljina nalazi ove noći
Čudan odjek u duši. —
Huk daljina to je šapat mrtvih,
Glas ljubavi koje se nisu javile,
Glas sreća koje su uvele u pupoljku
Huk daljina je istorija velikih misli
(O jadni ljudi!) koje su nicale o osvitima
Šetale nebom ne poznav zenita
I zalazile naglo u ruju rojene krvi
Ko tužna sunca.
Huk daljina je pozdrav daleki
Dragih lica, s kojim nas uvijek želje vežu
A sudbina dijeli.
Huk daljina je glasan odjek
Najtiših dušinih razgovora,
Buran izraz carskih snova.
Koji su nicali, plamtili, gasli,
Ko stepni ognji,
A ljudsko oko ih je vidjelo nije.
Huk daljina je glas harmonije,
Koju na zemlji zalud tražimo,
Koja se samo olujne noći
Duši javlja u liku slutnje.
Huk daljina je čudna nagovijest
I plamen dašak božijeg daha,

Šum nevidljivog svijeta, govor
 Nejasnih noćnih obećanja
Huk daljina je skrovit poljubac
 Tvrde zemlje i visokog neba.
Glas izmirenja kosmičkih sila.
 Huk daljina je crno pletivo.
Mrak zagonetke dušinih dubina:
 Života i smrti.
Huk daljina je (duboko u noć)
 Pitanje koje se gubi i zamire
U dnu dušinih svodova.
Bolno, bolno pitanje.

Maribor 1915.

NOĆ

Ne znam kad je pala ova noć i ne pomišljam da će se ikad svršiti. Zaboravio sam, da je ikad bio dan. Jedna i velika večna noć na oči ljudi i časke cvjetova, u paruške lišća, nad ogledala rijeka. Nebo i zemlju je spojila, more i kopno izjednačila; san je java, jer ljudi i stvari imaju boju ljudskih snova. I sjaj rijetkih dalekih zvijezda ne mijenja ništa, od njina mirnog, nemoćnog sjaja noć je još jača, tama još tamnija.

Duša je svijeta udovica sa crnim velom, a misli ljudske uplašeni noćni leptiri.

Dan je tek uspomena, a sunce san.

Nad vrtom je užas i noć. Događaju se strahovite stvari; mru pupovi, prosipa se sjeme u mahovinu i trune, biju se bitke za grumen zemlje. Nijemi događaji su jednaki glasovnoj kletvi. Ali je nad svim gluha, teška noć, prijateljica tajne, i ne vidi se ništa.

Kao da je i Bog zaboravio svoje stvorove i Njegov je zaborav naša tama, a samo da jednom pomisli na nas, obasjala bi nas Njegova misao kao najsvetliji dan. Zar je i Bog zaboravlja? Zar nikad neće svanuti?

U jednom kutu vrta, kao što biva u jesen, raste najraznoličije cvijeće zajedno, isprepleteno i bez reda, kako je koga vjetar naneo ili voda naplavila, diže se nad svim sitnim sudbinama Suncokret. Visok i žilav kavalir na ogoljeloj mišićavoj stabljici, koja se već dobro pognula, valjda prema onoj strani, gdje je sunce poslednji put zašlo. Na grudi mu je pala negda lijepa glava ispijena od ognjene strasti, a od njegova divnog mundira ostalo je još veoma malo, latice zlatnog šljema danas su trule i lepljive. Njemu je noć najteža, ali on je najsrčanije podnosi. On, vatreni ljubavnik svih zora, svećenik sunca i poklonik ognja, nebeski avanturist, gine i propada u mraku, ali ga nada nikad ne napušta, a prkos mu nije manji nego poslednjeg dana, kad je sjalo krepko jesenje sunce i oko glave mu zujale pčele.

Odmah pod njim je Žuta Lala; nju je zatekla noć u cvatu, na još nerascvalu čašku pala je studen i tama, i njen je uski list dobio blijedu, samrtničku boju cvijeća, koje raste u podrumima. — Jutro nije održalo obećanje, svjetlo nije cjelivalo list, i vjetar nije donio pelud; prevarena je žuta lala i uvenut će u noći s malo žalbe i malo tuge, kako već podnose žene svoje velike i male jade. Ladolež, koji nikad u životu nije bio samostalan, klonu prvi. Pao je i sad leži nevoljno za plotom; niko neće vidjti, kako će poginuti u tami. Crveni karanfil, koji je ponekad, kad bješe dan, bio ohol i plodan i crvenio se u zapućcima tisuća ljudi, sad je malen i nevidljiv, uvukao latice, da sakrije crvenu boju, i kao da bi najvolio, da se nikad nije ni crvenio. On ima čudno mišljenje, da je sva ta noć i jad samo jedan ne- sporazumak i da bi se sunce dalo nadomjestiti, sad već ne znam na koji način. Uostalom, onda je već davno to prorekao.

Rezede, brižne mlade domaćice, vode svoje kućanstvo u mraku i nastoje da se, kako najbolje umiju, prilagode bijedi. I još uvijek mirišu jedva osjetno.

Krupne Ljubice, koje se ne miješaju nikad ni u što, ali imaju mnogo srca i razumijevanja za sve što se zbiva, obnevidiše i umriješe od tuge gledajući plavim očima nesrećni Suncokret, u kog su uvijek bile potajno zaljubljene.

Tulipani, što rastu uz ogradu, visoki su i tusti kao i prije. Ko zna, otkud oni vuku sok i kako uspijevaju bez sunca. Njih očito ne boli nikad ništa, dobro im je i oholi su, ali im cvijet zaudara na đubre.

Crna buba, što stanuje u jednom busenu rondoa i živi od otpadaka cvijeća, tuži se bez prestanka na teška vremena. Po njenu mišljenju je ova noć kazna božja, koja pogađa evo i nedužne zajedno s krivcima.

»I bili su dodijali, mrmlja ona, čim bi sunce zašlo samo za oblačak, a oni svi u jedan glas; Sunce, sunce, sunce, gdje si?! Uvenusmo, izginusmo od vlage i studeni; gdje si da nas izbaviš i pridigneš, sunce, brate naš? Eto im sad! Tako je, ko traži hljeba nad pogaču.« (Crna buba zna mnogo poslovica i njima podupire obično svoje tvrdnje).

O Suncokretu ne govoriti drukčije nego kao o usijanoj glavi, koja je dobila ono, što je tražila, a i ostali su svi, više ili manje krivi. Crna buba sabira po

vazdan mrvice po rondou i vuče u svoju jamu pod busenom i po vazdan proklinje čas i sat, kad se je rodila.

A oko svega cvijeća na svakom busiću slobodne zemlje raste sitna trava, koja duboko krije žile. Ona je ublijedela i tavori sada crna vremena, ali nje je mnogo i ona će se, pa ma kako gažena i ništena, podići i klisnuti uvis, čim dođe bolje vrijeme.

Tako izidiše vrt u noći.

Vi me pitate za ljude.

Oduvijek je bivalo, da su iskušenja silazila na svijet i da je čovjek zlo činio, da je cvijeće venulo i da su nevini stradali, da su pjesnici govorili jezikom tajnovitim u polujasnim slikama, pa kad vam govorim o cvijeću, zašto me pitate za ljude?

POVRATAK

Zašto je naša kuća tiha, majko?
Mrak i ćutanje.
U tami uvire plač i pitanje;
Tu ima da se svrši lutanje Veselnika sina.
Otvoren, nijem grob već čeka,
Iza tmina.
Rastvoriv oči široko i pruživ Ruke krvavih prstiju preda se,
Pođoh mračnim domom.
U prevarenim očima se gase
Minulog svijeta taština i rug! — Posljednji ognji pokojnog sunca;
Šišmiš, sablasni drug.
Tače se krilom moga lica.
— Pazi!
I dotičući zidove i vrata I posrčuć' — zaboravljeni prazni! —
Prođoh vašim mrakom.
A radosno Sutra
S vjetrom kad dođe i svjetlosnim zrakom,
Hvaleć Boga rad sreće i jutra.
Vi ćete čitat' na svakome zidu
Ma da razagna jutro strah i muku —
Krvava slova jedne burne priče.
Tragove mojih davno mrtvih ruku.

UTEHA SNOVA

Oni što robuju danju
Ni noću ne nalaze sna.
Ne seća se čovek Onoga što bi hteo,
Nego kroz jezu ćelija I noć,
Tamne makaze škripe I sablasna odela kroje.
Od mog života ništa nije moje.
Nemir u kome drhtim
Jedino je što osta — neki sati tuku! —
A sve ostalo posta
Tek mala, stara priča
O jagnjetu i vuku.
Samo kad zora sviće
- ko zna procese tela! —
Ko neko vrelo piće
Što zanosi i krepi,
Kratak san poteče, i zanos nerazumljiv:
Da su sva čuda i tajne bez imena i znaka,
Istine bez svedoka,
U meni sačuvane.
I još, pokatkad, dok spavam.
Dođe dah dalekih mora,
Topla čilima, voća,
I raskoši nepoznate.
(1916)

SAN

Tu snivam. Nada mnom
Pod nijemim zvonom u starome tornju
Dolijeću tice.
Vlat žute slame
U kljunu nose
I bijelo jutro pune radosnim žagorom.
Nijemo je zvono na nebeskom platnu
Zamrzla žalba,
Ispod njega se, u mramoru i tami. Kameni mrtva ruka.
Na prozoru sunce
Božjoj majci svete ruke ljubi,
Šarovit polumrak
Nebeskog ognja i
Njenog modrog skuta
Leg'o na kamen.
Neprinesena žrtva je
Sva moja snaga i moja krv:
Uzalud sam tražio za koga da je prolijem
I sad tu spava.
Vidovit vjetre i u tornju tice,
Što mojim krajem slobodno letite
Recite:
Nek loza tiho ispred kuće plače.
Sporo nek kesten smolav pup zavija
I sunčev luk nek polagano raste
Nebom,
Jer crven damar u mramorju igra,
Mlaz vrele krvi već teče potajno
Kroza nj;
Recite vjetri i tice, zaklinjem vas,

Nek sporo pupa proljeće, polako ljeto zri,
Da mi se mrtva iz kamena ruka
Ne takne zvona
Prije vremena i suđena sata,
Nego kad dozri ljeto sa vrhunca
I ispuni se glas i voja božja.
Kad more, polje i gora
Šapatom jeknu; hora je hora!
Uskrsnuće moja ruka
I zazvoniće koban čas.
Kako se zvoni za posljednji put.
I moje nikad mrtvo srce
Okrenuće lice nebu ko crven cvijet,
Staće ivanjsko na zenitu sunce
I biće ognjen, dug i strašan dan.
Kasnih žrtava.
(1917)

IZ KNJIGE »CRVENI LISTOVI« (DEZERTER)

Svaki dan sretam vezane ljude uz pratnju bajoneta; vezane ljude, siromahe, prate oružani ljudi, siromasi. (Šta znate vi, bogati i silni, kako je to, kada se sa tvrdih dasaka diže u rano jutro i blijed, gladan i neispavan prolazi između svijeta i ide pred sud, gde se po silničkoj pravdi sudi, u ruke se upija lanac, a čovjeku je studeno i stidno i osjeća se ostavljen od Boga i ljudi!)

Svaki dan ih sretam, odrpane, blijede; pojedinci, sa rukama otraga kao podrezana krila ili u grupama, vezani sve dva i dva, kao nerazdruživi drugovi u nesreći, a sve ih, po sredini, spaja jedan dugi lanac, kao bratstvo robovanja i zajedničkog jada. Ja bih htio da moje oči imaju tu moć da u sebi zadrže sve slike ulica i trgova sa gomilama opterećenih, iznemoglih i vezanih ljudi i da te slike ostavim kao nevjerojatnu baštinu budućim naraštajima, da gledaju okrutnost i robovanje našeg vremena i da slobodu vole i čovjeka poštuju.

Ikad god tako sretnem vezanog brata svoga, prolijem dvije suze (o, ne vidljive, nego u duši, koje se tajno i iskrenije plaču) i spustim ih u dušu kao na mali grob, jer svaki put kad vidim vezana čovjeka, ja šaranim u sebi jedan malen dijelak slobode, pravde i dostojanstva čovjekova. Zaplačem se tako od očaja i stida, što sam malen i nemoćan prema tom velikom zlu i sramoti.

Ali ja nisam sam. Ja vjerujem, da se tisuće duša zaplače na pogled te vezane braće; i bezbrojni prolaznici i nesrećnici, koji moraju da prate svoje drugove i sami suci, ja vjerujem da proliju dvije suze nemoćna gnjeva kao i ja. I u svojoj nemoći i beznadnosti ja vjerujem još jedino u bratstvo suza, u to gorko more, koje puni i širi i koje će napokon spojiti rastavljene suhe obale i — preliti se, ogromno i svesilno. A okupana morem nijemim, dugo kupljenih suza, postidit će se na sunce potlačeni i siromasi i razvezat će se bezbrojne ruke vezanima, da grle, da rade i da se na molitvu sklapaju.

Tada će lakše biti u mojoj duši, jer će znati, da nije u sirotovanju i poniženju zalud plakala.

1915

Dubok ko mrtvo more san moj bješe,
Prenu me neki šum, ko moćno krilo
Silnoga vjetra da kraj mene prođe —
Zastava vaših toliko je bilo.

Javi se stari bol i kao spomen
Prože mi dušu ozeblu i malu
i kao drhat pred strujom života.
Gdje crn val crnu dodaje me valu.

San se naš više ni u snu ne sanja.
Pa čemu šum taj! Vaš ponovni korak
Čemu me budi, a na život bez Sna,
Na život kratak i na život gorak?

Il’ možda vašem velikom trijumfu
Treba još slika moga bola i sna?
Pa biću žuta grana u vijencu
Lovora vašeg zelena i lisna.

Prođite samo pokraj moga dijela,
Jer u svom bolu ni ohol ni velik
Ja nisam. Ova pusta mrtva vrata
Kriju tek dušu, vi tražite čelik,

Rđav i slomljen da pasete oči,
A ja tu sjedim i čekam da zatre
Usud sve moje i da budem kao
Kratak pram dima vrh ugasle vatre.

Budem i prođem. Ja od Boga molim
Kap zaboravi dok jošte diše
I brzu smrt. A knjige uspomena
(Razroka laž ih krivim srcem piše).

Nek ne spomenu nikad moje ime,
A neznan grob mi nek prekrije trava
I u njoj ljeti — za tuđinsku djecu —
Nek raste modar cvijet zaborava.

PJESMA VRETENA

U snijegom zasutoj prosjelini albanskih gora, pao je mrki brat moj sa svojim teretom; na koljenima i dlanovima je briznula krv, ta ista krv što u mom zglobu bije, i otad mi je duša otežala od krvi i suza kao Veronikin rubac.

Sestra se moja najmila u tuđini čovjeka, gorak hljeb jede, teško služi i, kad je niko ne vidi, plače. Ali mati naša je ostala na svom pragu. — Oblak je pao na vinograd, sunce sažeglo njivu, travom je zarastao put što vodi našoj kući — na pragu, u crnini, prede mati naša, kamena lica, svoju pređu bez prestanka. Oko nje je povelo cvijeće, četiri ocvala proljeća, oko nje je suho lišće, četiri opale jeseni. Tu na pragu, nad ispranom pločom na kojoj smo se u djetinjstvu sa smijehom igrali, lagano zuji vreteno i odmata se pređa, a nad njim nepomično lice naše majke. Ovo je pjesma vretena na pustom pragu u ruci koja se ne umara:

Pobili su obojeno kolje i podijelili zemlju. Odveli su nam mladost, slomili i utrnuli pjesmu, ostala nam je tiha jednolična nota vretena u rukama starica.

Izvija se pjesma: Treptavo drvo jasenovo, tanka pređo, jadovito platno za ljute rane i udovičke marame!

Dugo čekanje, dugo čekanje i pusta nado!

Strašni plaču aradski, suzo zenička i marburška!

Krvava svadbo kojoj kraja nema; ispunili smo nebo jaukom i zemlju grobovima! Tri put se vihor povraćao na nas; nebu se je razžalilo; kamen je pukao, ali nije tanka pređa u majčinoj ruci...

Na ispranoj ploči na kojoj smo se u djetinjstvu sa smijehom igrali tihano zuji vreteno i odmata se preda kao jedna nada bez kraja:

Ali za mrtve je suza i milostan spomen, a za žive pada. Pali su gradovi, iznemogla carstva, a naša nit se nije prekinula; jača bi tanka pređa samohranih ruku od oholog čelika.

Izvija se pjesma: Tanka pređo, sirotinjsko uzdanje, bićeš mi sjajna zastava na humu suncem obasjanu, nakit za konje svatovske, na tebe će kapati suze poslije dugog rastanka! Bićeš bijela haljina radosnoj djeci i lagan zavjes junačkim očima dok mi umoran spi.

Tanka pređo, koja se ne kida, krvavo pleme što ne izumire! Pobili su nam sve muško, da nam se zatre ime i trag, ali je utekla trudna žena i u zbjegu je rodila muško čedo pst, pst! — ne kida se naša pređa, ni naše krvi crvena nit.

Na ispranoj ploči na kojoj smo se u djetinjstvu sa smijehom igrali tihano zuji vreteno i odmata se pređa kao nada bez kraja.

SAN MARINO

Žal plamti. Lagan dašak. Uz kamen pjeva voda;
Pozdrav daljina izdiše podno mojih nogu,
A oči su mi zasjenili sjaj i boja
Neba i mora,
Tako sam te uvijek sanjao,
Živote, u žeženom zlatu i hladnoj modrini,
U hitrom crvenom ritmu što pod grlom bije,
U bogatoj igri zraka, mišića, sjajnih voda,
U mirnom kretu tetiva i zglobova
I u laganom, dostojanstvenom, čistom
Gibanju sunčanih sati.
Dahne zemlja vrelinom života
Bezimenog i silnog;
Mene su njegove moćne ruke Ko zlatnu čašu iz tame iznijele,
I pun sam slave, ljepote i sile nebesa, mora i zemlje.
Ko čedan klas u srpanjskom zlatu Ja se povijam
i cjelivam rumeni drhtavi rub Modroga morskog plašta.
Novi, 1918.

PUTNIČKA PJESMA

Teško je vino, vreo dan;
Stablo je sjenu skupilo.
Iza šarenog prozora
Zaspo je mrki kaštelan.
Grožđe je sunce upilo
I sad u meni plamti
Bezbroj podneva žestokih.
Srce mi bije pod grlom,
Srce što slabo pamti.
A sutra dalje!
Nek Bog blagoslovi ovaj grad
Za žarko vino i meki log.
Za sunce, sjenu i mandole,
Za kaštelana usnulog.
I za ženu mu bludnu.
Dobrinj na Krku, 1918.

JESENI PREDJELI

Lagana magla i blijedo nebo
I puno želja.
A poljem, kud je polegla trava,
Ko dašak nečijeg sna da leži,
Tanana rosa.
Noćas je tu prenoćila jesen.
Lagana magla i blijedo nebo
I malo dima
Vrh starih kuća.
Izgleda kao
Da im to posljednji dah života
Lebdi nad njima,
I stare kuće umiru tiho.
Lagana magla i blijedi nebo I malo nada.

CRVENI LISTOVI

Ma koliko da sam svijetom hodio i gdje god sam došao udario je moj štap o kamenu cestu i pogled moj o bogatašku kuću i misao moja o tvrdo srce.

Na pogled vašeg oholog, okrutnog bogatstva ispunjavala mi je dušu isprva gorčina i strah, a kasnije bijes i mržnja, jer ja sam osjetio kolika je sramota biti čovjek i video da je lice zemlje ruglo u svemiru.

Tada sam ostavio ljude, braću po liku a krvnike po svemu drugom i otišao sam u samoću stablima koja rastu u veličanstvenoj ljepoti, bez rugobe ljudskog lica i ljudske misli. I tu je u moju dušu ušao mir i velika potreba da vam kažem svoju ljubav, svoje ogorčenje, svoj prezir i — svoju nadu.

Lijepo ste podijelili svijet:

Sve je za vas, za vašu djecu, za djecu vaše djece i za vaše sluge.

Dobro ste podijelili svijet:

Sve što je svjetla i ljepote uzeli ste sebi, a sve što je mraka i tegobe ostavili ste nama, pa sad se svi rađamo sa jasno i neumoljivo predodređenim sudbinama, vi sa svijetlim a mi sa tamnim. Priroda se suncem, morem, glečerima i ružama služi kao šaren čilim za vas i vašu djecu. Religije, umjetnosti, znanosti, izumi i otkrića zato su tu da vaš život čine bogatijim, ljepšim i lakšim, i sama ljubav i dobrota samo su nakit u vašoj velikoj riznici koja se zove svijet. A nama, nama je dan sav teret života, sve što je teško, oskudno i tamno. Ni sunce, ni mjesec nisu jednako naši kao vaši, jer naši prozori ne gledaju ni na istok ni na zapad nego u prazninu susjedskih prozora, beznadnih kao što su i naši.

Dok se prelijeva zemlja mjesečinom, mi spavamo tvrdim snom umornih ljudi i dok se rumene jutra, mi gledamo samo svoje ruke koje, još od sinoć umorne, započinju rad.

Koja je to umjetnost za nas siromahe? Šta su nama donijele znanosti? Nama je suđena po bogataškom srcu neukost, sirotinja i jad. Mi nemamo

dijela u svem bogatstvu i ljepoti svijetla, jer ste vi položili ruku na sve i zatvorili nam vrata i ostavili nas u mraku.

Dobro ste podijelili svijet! — Ali vaša podjela je samo grozna, ali ne i vječna. Saznaće gnjev naš i biće vrelo ljeto i trpko voće; djeca vaša će se stidjeti svoga imena i odricati bogatstva jer će im ono biti na teret i propast.

Već se primiče dan kada ćemo posve oboriti pregrade između ljudi i s prezirom odbaciti sve »ideje« i »principe« što su ih bogati i njihove sluge bacili među nas siromahe, kao što se iz saona, koje progone vukovi, baca slamom ispunjena lutka. Već se primiče dan kada se svijet neće dijeliti na vjere i uvjerenja, nego kad će sva zemlja biti podijeljena u dva tabora: u siromahe i bogate, a to će biti i poslednja ura ove velike sramote koja se zobe bogatstvo, jer nas siromaha ima toliko da bismo, kada bi svaki od nas digao desnu ruku, zasjenili ne samo sjaj vašeg bogatstva nego i samo sunce. A dotle, siromasi, trpite i snosite, jer što je veće poniženja naše, to je izbavljenje bliže, brže će se prepuniti mera i nabujaće bol naš kao bujica kojoj niko neće moći odoljeti.

GORNJI GRAD

Kao sat koji iskucava neko crno vrijeme
Bije moj štap o pločnik.

Nečija mlada žena, što prekida
Pjesmu i pomalja glavu na prozor,
Glavu sa licem mladih, rano
Ostarelih majki;
Ta nečija žena me boli kao
Živa rana.
Kako sporo idem! Kako teško mislim
Na stvari koje ispuniše moj život!
Kako vjetar navaljuje iza ugla!
Šta li ću tu? Sve mi se čini:
Još ću te sresti negdje!

O ponose! O snago!
O slomljeno krilo i pokislo perje!
Šta li ću tu? I kad bih te sreo
Šta bih ti mogao reći?
Ja sada mogu samo ćutati
Minutima poslednjeg ćutanja.

JEDAN NOVEMBAR

Studen. Duboka noć.
Zdaleka prozori kuća
svijetle.
Svjetlost se stazama toči
ko mnogih tihih sreća
vezenih na platnu noći.

Vidim kako je dobro imati noćas svoj kut,
sporo i bez svrhe idem,
gola mi stabla bilježe put.
— o dobri ljudi, gorko je meni
kad blješte oči vaših sreća
na moje mrtvo polje,
pa ipak sumnjam i ne znam ni noćas
ni šta je dobro, ni šta li je bolje.

Sam svojim dahom grijem smrzle ruke
i slušam kako vrijeme neumorno
okreće točak,
vječno i sumorno,
svjetlost i tamu hiteć da sjedini,
i prede pokrov, velik i jedini,
za moju sumnju i za vašu vjeru,
za vašu sreću, ko i za moj bol.

RITMI BEZ SJAJA

Marta mjeseca

Stara i znana ljepota zemnih stvari
I bjedni sjaj prolaznog
Ne dira više moje oči. Ovo
Dobro poslanstvo ne nosi ni traga
jadnih i praznih dana koje prođoh.

Meni se sanja oproštajni san
Kratkog viđenja.
Marija gleda, oborene glave,
Kako odlazim dugim putima,
Kuda je pala magla;
Moj ogrtač je pokiso i težak,
Moj put bez povratka. Marija plače.

Mala i znana mjera zemnih stvari
I bjedni sjaj prolaznog
Ne dira više moje misli.

San o Mariji

Ja nisam nikad vidio tvog lica,

A pregršt sunca.
Jedina što je pala na moj put.
Bješe iz tvoje ruke.
Sudbina. Snijeg i vjetar i strah.

Jedna jedina radosna

Vijest, što je pala u moj kut
Bješe iz tvojih usta.

Praštaju se putevi tamom i zaboravom.

Jedan čas je stala
Uboga duša, ne znajući kuda s očima,
I drhtala.

Tako je prošao život.
I nikad nisam vidio tvog lica.

Uj dombovar

Putujem, ko što putovah
Bezbroj puta u teškom snu.
Crnim cestama, na sjever,
A moji čuvari kraj mene.
Ćute i bdiju mačevi.

Putujem kuda brode
Jugovi plačni oblaci.
Znam da me vode na sjever
I znam žalosno da mi je
Usan'o korjen na Jugu.

Putujem i znam da nema
Samoće, mira ni sreće
Do Velike Samoće.
Već drugi dan je kako me
Vode mom grobu na sjever.

JUTRO

Poslije noćne kiše. Svanulo krvavo jutro.
Bliješte vode niz cestu ko male vatre.

Poslije noćne muke,
o, zašto mi crvenim jutrima
Navještaš nemirne dane?
Je li to neka nebeska šala
Suncu na njegovom putu? — O, lako je suncu,
Na nevidljivom koncu Tvoje sile hoditi nebom,
Vječno i isto!
A meni je teško držati korak u svirepoj igri
Sjaja i mraka nad mojom ubogom glavom,
O, ako je nesvjest konac ko i početak
Tog kratkog sna.
Zašto me budiš crvenim jutrima?
(1919)

VISINA

Rasplamsala zvezda daleko
Dobra tišina. Sanjam
Hod plodnih snaga, čuvanih mudro,
Koje lete ko strele sa zlatnim, beskrajnim tragom,
I ne zna im se meta
I ne vidi početak.

Duboko ispod mene leži,
Ko smrskano, slepo u tami ogledalo.
Gorka taština kojom se hrani
Jad svagdašnjeg života.

Ja sam pošao beskrajnim, svetlim tragom.
Ja sam sam. I ja umirem.
Bez oproštaja se sa sveta odlazi.
(1919)

ZEMLJA

To od sve svoje ljubavi?
O duge mlade godine pune sunčeva plamena,
pune misli i žrtava
s kletog domaćeg kamena!
Pa od sve moje ljubavi da mi baš ništa ne osta,
baš ni plamička jednoga da zgrijem dušu ozeblu
i ovo srce bjednoga. —
Od sve te moje ljubavi ne osta ništa u meni,
tek ove misli sumorne:
talog sumnje i kajanja na dnu duše umorne.
To — od sve moje ljubavi.
(1919)

SINOĆ

Svu noć je kiša padala.

Da li znate kako je;
svu noć slušati romon o prozore,
i ne moći usnuti?

Kiša, ko mati, tiho pjeva,
a sna nema,
tek misli kišne noći.

Zašto na svaki dodir života
ostaje dušom kao jeka — bol?
(1919)

SKERCO U CRNINI

Ja mislim: kako to biva
Nama smrtnim ljudima na zemlji.
Nakon mnogo smiješnih i mučnih stvari
Pobusaju nam grob i zabilježe ga
Parčetom kamena.
Da pomognu tako kratkom i slabom pamćenju svome.

Gorke večernje misli.

Slušam nadamnom muklu notu:
Grude zemlje biju o drveni pokrov,
Grobar pjevucka i pijucka.
(Sad mu se lopata smače i nešto kucka i psuje.)
Ta to on mene sahranjuje!
A kad bi gotov, odahnu otravši Ruke o skute;
Sjede na humku
(Ko da nije dosta moga tereta)
Izvadi duhan iza pojas,
I zapali.

(1919)

OBJAVLJENJE

Senka u koju gledam, valovita kao rub lista,
postade svjetla i kratka.
Tad' mi se nenadano opet stara nagovijesti javi.
Ovaj put ne preko zvuka
nego iz same suštine razvitka mene i svega,
iz sivog beskraja vremena
jedan tren se oplodi, planu i procvate jarko:
Da, živim u teskobi i tami.
Al' zaboravljen nisam, tako dobar domaćin,
kad mu se rodi prvenac,
naljeva sud dobra vina,
pečati i zakopava ga,
da leži godinama, sve do sinovljeve svadbe,
i čeka dan veselja. —
I opet stara nagovijesti
Tolika radost brižnu, da sve poplavi,
prepuni, podiže nebo i sad se preliva,
daždi po svima svijetovima.

(1919)

SVITANJE

Ma, ova zora nikako ne liči
Zori mojih dana nekih sanjanih i dragih.
Zlo zvono para tamu hodnika; neki potajni vjetar;
Budne zlikovčeve oči: čelik ćutanja i samoće

Na dnu zelenih voda.
Šušti slama loga;
Snilo mi se more
I suze gorke slane;
Šušti slama loga. Negdje je zora
Vani, Bog se kupa u bijelom valu;
Bude se golubovi i djevojčice
I mnogo lijepih stvari obećaje jugovo jutro.

I svoje plavo blijedo platno,
Zahuknuto slutnjom sunca
Razapeto je i na moje rešetke,
Pa sav personal, od vrhovnog suca pa do krvnika.
Ne može da mi ga otme,
Jer ono je za sve žive.
Od istog tkiva su bile i sve moje — blage
uspomene! — radosti
Posve od istog tkiva: ćutanje. Blijedo čekanje.
Slutnja sunca
Iza planina.
Šušti slama loga.
Moja je ćelija duga šest koraka,
A jedan san u meni govori:
Imam ja za tebe đerdan zora.

Sinoć dva staržara govorahu šapatom
Pred mojom ćelijom.
Jedna misao, udovica, zaplaka teško i jedva čujno.
Sanjam. Hladno mi je. —
Taj dan je bio svečan od svitanja do sutona.
Okrunjen je bio čudesni toranj iz kog je nevidljiv
trubač trubio: Srećno umiranje! Jugovi oblaci! Teška zemljo!
Pregor i ljepota dobrih!
Ja sam gledao s prozora na kom je evala pelagonija; Neko je za mnom disao. —
Zvono zvoni da probudi tamničko svitanje.
Ćelije primaju propisani dio svjetla, radost sužnjima. Šušti slama loga:
Dva stražara nešto tiho govore.
Stražari gase svjetiljke (božji anđeli zvijezde!)
Sanjam. Hladno mi je. —
Grane su bile teške od rose i ptica i nisam bio sam.
Kad sam pošao ali putem, putem sam nešto izgubio.
Konačno: ja sam tu!
Pokrili su me — da li od stida ili samilosti — sa dva teška pokrovca.
Kao krupna dobra svjetiljka
Njiše se jedna misao u meni. — Trešti zvono. Zvono ključevi. Bijela pruga sa istoka.
Ali ta zora ni malo ne liči
Nekoj Zori.

STROFA

Ponavljam svoju staru jutarnju tvrdnju:
izraza nema — Ovo su čudne linije dušinih puteva,
Tepanje kazuje bludnje (a neravni redci!).
Za mene i za moje doba izraza nema:
Koraci uskom ćelijom, bez broja,
Dani u nizu, uplašenih očiju,
Razbješnjeli pako moga vremena, lom i smak svega.
— Pjesnici budućih vremena, mladići i djevojke
Idila koje dolaze, vaše će pjesme biti od sjenki i
zlata.
Rasuta i neznana — pjevana i zaboravljena
Istoga jutra — biće moja marburška strofa.

PO JEDNOM STAROM DOBROM REDU

Dan, noć i druge pregrade
Koje bilježe komično važno
Našeg života utvrđeni red,
Kao likovi prolaznog sna.
Sad su konačno iščezle.

I nije zlo ovako.
Bez prošlosti i sjećanja,
I budućnosti i snova
taštih maski i kulisa
Koje se zovu sadašnjost —
Sve mi se čini još ću pasti
U svoju staru manu i stati
Uobražavati!

Evo, kako me brižno pokriva
časna sestra nepomična lica
bog zna da li — nepomična srca!
Konačno: zašto da me ne pokriješ,
Dobra ženo? Ta i ja sam
Nekada bijah ljepši i čvršći...

Znam, dobra sestro, znam: moj smiješak
Izgleda često vrlo nečedno.
Još i sad kad sam jednom nogom
u — gdje?
Ah, ne, ja više ne sumnjam ni časak.
Samo se nasmijte malko, sestro;
Ta vaša je vjera i moja — bila.
Recite,

Zašto ste tako tužni, sestro?

Zimski dan pun bijela ćutanja
Vani i zavjese mojih prozora
Ilice ove čudne sestre
iste su boje.

Tu su sve znaci!
Još tako pokatkad
Bukne u meni zemaljski plamen
njegov odraz, nečedni smiješak
Oko precjelivanih usana.
Ali uviđam posve jasno:
Po jednom starom dobrom redu
Mene nestaje.
I nije loše!
U dobri čas, pa neka umine
Zamršena i mučna ova
Istorija.

A živi treba da se smiju, sestro.
Tako. Nek srebro tvoga smijeha padne
Na moje lice ko srebrni novac
Što ga davahu milosni rođaci
Na nepovrati put upokojenim.

Mrem kao sunce u ruju svog mira,
Dok se ko mladi tajanstveni mjesec
Rađa tvoj prvi prebijeli osmjeh,
Jedini pravi smisao i sreća
Planeta na kom živiš, ženo. — Vide
Moje sutonske oči, danas, dobro vide,
Jer kao likovi prolaznog sna

Sad su konačno iščezli
Dan, noć i druge pregrade.
Koje komično važno bilježe
Našeg života utvrđeni red.

SPAS

Devet je stotina sutona želelo jednu radost,
Dok sam živeo
Zaboravljen, napušten prezren,
Gažen ko most nad vodom.
Tek jednog večera
Kroz blesak poslednjeg zraka
Mlada meseca, sokova i voda,
Ugleda duh zanesen
Kako večernji oblak dobiva oblik i svest.
Kako se ogromno nebo otvara i sjajem
Neslućenim
Oduzima jednom zauvek nesrećan dah.
A Spas, kome se gonjena zver kao i čovek nada, govori svetlošću,
neprolaznom harmonijom:
Da niko nije zaboravljen i sam.

(1920)

BEZ NASLOVA

Glasno vode šume
I biju se vjetri.
Čujem studen noći
gdje ulazi u me
I san, prije smrti,
zlokoban me hvata.
Za čim žalim? Samac,
bez sestre i brata,
uvuko sam vesla —
vali nose čamac.
Glasno vode šume
I biju se vjetri
cijele noći ove;
u njihovom glasu
čujem. Bog me zove.

(1920)

ŽEĐ

Ostadoh te željan jednog letnjeg dana,
O, srebrna vodo iz tuđega vrela.
To je bilo davno. —
Svaka mi je staza danas obasjana
Suncem i lepotom. Sreća me je srela.
Iz stotinu vrela žeđ moja sad pije,
Al' mira ne nađoh nigde, jer me nikad
Vatra prve žeđi ostavila nije.

(1920)

NOĆ

Nad mojom kućom zvezdan strelac bdije.
Urla vetar ledenom vedrinom, led prozore veze.
Promuko toranj negde neke sate bije.
Nad mojim logom podrhtava vetar iz daleka, pun mraka i jeze.
Noći su kao crne kraljice s krunama od zora.
Studen strah obilazi.
Davno ognjevi krila saviše.
Spava zemlja. Sjaj na gorama.
Zvezde plamsaju.
Vetar razgara nesane oči, pune šale i poruge.

(1920)

NJEGOVA PESMA

Ni ja nisam živeo bez ljubavi.
Imao sam mnoge dragane,
Tek ja ih nisam birao,
nego kako je koju slučaj doneo.
Kad ih se sada, jedne po jedne, redom sećam,
i sam se čudim kakvih sve ima.
Mnoge su mi dugo pisale i nadale se,
ali su se konačno sve poudale,
videći bezizglednost moga života.
Samo jedna me je odmah ostavila,
jer je uvidela
da u ljubavi sve uzimam,
a što manje dajem.

(1921)

GALEB I OBLAK

Galeb i oblak,
Ponad jugova mora mutna sjaja;
Zelena im je voda krila orosila.
Dođoše dani s vlažnim snom u skutu.
Nabreko lišaj na stijeni koju bije
Val bez prestanka; u njemu gasnu
Glasovi vrelih dalekih cesta
Koje me zovu.
Sjećanja, žene, vesele vatre!
Oktobar zatvara pute, prosipa jezu po kosi.
Na sivom nebu vrh beznadne vode brode
Galeb i oblak.

I rumen je oblak zgasno.
Večeras niko nije sa mnom pošo na taman i dalek put.
Tek, u dnu neba putuje rub mora,
oštar i hladan
ko mač, i miso na kaznu.

(1921)

BEŽANJE

Kad jesen pogasi šumove,
i boje u predsmrtnom sjaju
stanu polako da mru,
kad se suncu otme vlast,
ja ću se dati na put.

Znam da se neće vratiti leto sagorelo,
i da je mrtva radost i pogašena žeđ,
i da tuđina nikom
još sreće nije dala,
ali znam: da su za nesrećne oči
novi krajevi lek,
i da se svaki bol jedino novim i većim
sažiže i leči.

(Rim, 1921)

KRAJ REKE

Prikrajčismo.
Splavari stadoše vezivati splav. Iskočili. Sjedoh na obalu.
Kameno grotlo, poškropljeno po vrhovima crnom omorikom, i u njemu ukliještena zelena rijeka.
Sunce je bilo na po neba.
Pomislih da sad u gradovima zvona zvone i svijet ide u rijekama —
Ali me moja rođena misao izdade i u naviklom krugu se vrati: Ko sam? Kuda putujem? Zašto?
Tražeć' odgovor, bacih pogled niz obalu, i tada ugledah: lagan vjetar skide s omorika, s krša i s vode tanku sjenu, kao prašinu, zgusnu je u lik i snese pored mene.
Iako uporno obaram oči, dok dva splavara s povicima vezuju dalje, znam: neko četvrti stoji pored mene, i tako je blizu uza me da, i ne dižući pogled, nazirem kraj od sivog mu rukava.

(1923)

M.C.

Ostarićemo, što od godina što burna života, i smirićemo se proti volje;
to ne znači da ćemo biti »razočarani«
Bože sačuvaj! — i nositi demonstrativno »časne sedine«,
Ne, tek, tako, biće nam draže mesto kraj porozora
i stišan razgovor; doživljaje će zameniti sećanja,
i volićemo malo odviše knjige i slike na kojim drugi neće moći bogzna šta da vide.
Ostarićemo, dabome, al to je daleko.
Sada i još za dugo, volja da se srdimo, volimo, grdimo, burno lomimo,
svuda kod ljudi otpor i raspre izazivamo, tugu kod svojih.
I u svemu tome često pomislim, ne bez neke nežnosti sa samim sobom: ostarićemo.
T. J. ako nas opet neka ognjena šimera pre vremena ne odnese do đavola.

(1922)

MISAO

Tama je nastala i strepnja
i sva su sunca zašla,
kad je Bog, ko blagu munju, poslao
utjehu koja dolazi od misli.

Utjeha koja dolazi od misli
najviši je od svih darova
nebeskih krajeva koje ne poznajemo,
a ni senka joj nije
najveća zemaljska sreća.

Gle, siromašak,
oličenje svake zemaljske patnje:
nepravdi, stradanja, bola,
putuje, sjajan, na oblacima,
caruje nad svim harmonijama,
nošen
utjehom koja dolazi od misli.

(5. XII. 1922.)

VERA SALUTRIX

Ni spasa ni sna, više, o spasenju!

Otkako se duboko, i tajno,
Rastah sa svim na svetu
Obožavam još samo brzinu i kretnju.
Jer tole želje i skraćuju daljinu,
I vode život svaki i stvar svaku
Kraju i ispunjenju.

Ne ostavlja me jeza od onog dana
Kada prvi put ugledah sebe,
Kako po tvrdim cestama zemlje.
Kao pobožan putnik Boga,
Tražim i jedino slavim
Smrt
Koja je
Mir, Vjera, Nevjesta, i uvir Svakog sna o spasenju.

(1923).

ŠTA SANJAM I ŠTA MI SE DOGAĐA (I-IX)

I

Budim se vreo. Neka zora obećana.
I kako mi je ostalo od starih:
Blagodarim za san i hleb i sekund i pomiso. Ugledah toranj, iza granja, što molitve prima;
Od stabla k stablu venci razapeti Lozova lišća. (Svečanost se sluti i raduje tajno.) A sjaj preko neba I zemlje, rumen sjaj što raste U oči i misli, putuje, širi se,
Vitla, stremi, ako ste gledali,
K6 silna magla planinskih ponora.
Tek beskrajno veći.
I gle, to što snivah, siromah Bosanac i dete.
Da se prokljuje jednom modra opna iznad glave
I da se — vidi? čuje? -, sad biva:
Smisao. Stalnost. Bez ljage promene, straha. Dobra lepota. Vest iz daleka.
Delo koje se sanja, Ono što čovek Jedan drugom ne može nikad da kaže.
Al’ to se samo uzalud pomišlja: ni staza ni imena. Vasion presto od nemoga zlata.
Novi se sjajevi rađaju i rastu.
Ni staza ni imena!
Sve to
Još ponajviše naliči talasu, i drevnu ritmu i,
konačno, tišini.

II

Tanak mesec na Lungarnom. Želja.
Putnik sam. Gorka prašina.
Na jednoj klupi tri Jevreja s velikim amrelima,

Na drugoj mlada žena.
Eto kako mene sudbina iskušava i zavodi, eto! Prilazim, pozdavljam, sedam.
Vadi neke hartije, čita (pretvara se da čita). Poznanstvo i živ razgovor. Šetnja.
»O ne, ne! Za telo ne marim. Dušu tražim; srodnost i razumevanje.
Svet je podal i plitak, a samoća Sudbina otmenih duša.
Ja sam patila mnogo. Uvek nezasluženo.
Nek ogovaraju! Na imanju živim.
Sa šumom razgovaram, sa stablima, gospodine;
Takav mi je karakter. Ah, neobične šetnje!
A Vi koje ste narodnosti?« — Jermen.
»Jermen! Ah, volim Armeniju! Pokolji! Strašno!
Vi mora da ste plemić?« — Još u XIV stoleću Razoren je naš zamak. »Ah, divno.
Pričajte, molim Vas lepo. Pričajte, pričajte!
... ne, to ne! Gospodine!! Kako možete tako šta!?« —
Posle, izvrnut mesec tone Šetam. Jeza noći i nepoznata grada.
Želim da živim miran, u poslu, iznad šljivika.

III

Iza predgrađa, daleko,
Na kraj šuma
Koje bojažljivo kruže oko grada.
Na strmoj i neplodnoj ravni.
Bez imena i lepote,
Opet te nađoh.
Zarobljen u jedva čujnom zvuku
Koji prolazi osamljen ovim krajem To si ti,
Smislu i zaboravu.
Svih puteva i snova.
Bez sreće, Bez reči.

Same zvezde slaze
U skut zaspalu prosjaku.
To mi se opet javljaš ti, u zvuku,
I ovo se čudo neće objaviti nikad,
Nego će uvek ćutke rasti u meni,
Dok me ne ispuni svega
I ne ponese
Kao najsnažnija krila.

IV

Ko će znati vremenu kraj, vetru put, tišini ime, i šta je to
što meni podgriza misli i razara san?
Svake noći podmukli gosti dođu, nevidljivi, nečujni,
i ognjenim peskom mi zaspu usta i oči.
I dok se uporno hvatam za sećanja
svetla neba, muškog hoda,
plodne samoće i dela,
oni stoje viš moje glave, nevidljivi, nečujni,
čekaju da budem
mrtvo telo u mrtvome mraku.
Al mene jutro izbavlja i diže nebeskim suncem, vodom, mladim lišćem.
Muzika me vida,
I pramen nestalna dima u daljini krepi nadu,
seća na dane kad sam znao za radost

V

Još kasno u noći neće da se smiri grad.
Iz prvog sna me trza divlji krik,
U noć se rasipa. Jauk ili smijeh?
Da l' ljubav kriju pusti parkovi
Il vino piju dvojica,

Gorko vino, u zdravlje iste žene?
O znam ja zemlju i njene darove.
Ja tražim san,
Svet, dubok i nepoznat.

VI

Zaboravljene radosti meseca jula.
Sad samo u toploj tišni šljivik zašumi, veče se sluti.
Stazama koje kući vode po neko hita.
Zelen val, riba il’ ptica prolome tišinu.
(Daljino, majko svih želja!)
Zaspo je vozar na skeli koju ljulja val rodne rijeke.

VII

Dani se gase.
U ovu jesen niču želje u meni
Ko u najluđe proleće.
Ogromno nebo jesenjeg dana.
Kasne ptice. San.
San u snu. I snovi gube lice
U večnoj magli snova.
Ogromno nebo i ponor maštanja, a nikog nema da mi ruku doda.
Tuđ mi je zemaljski put i ljudsko lice.
Samo još noću, dok prolazim ulicama,
pustim i mračnim,
pričini mi se da me neko zove
po imenu.

VIII

Da li su stvarnost sunce i oblaci?

Il se to svetlom protkan produžuje splet
Svirepih noćnih snova:
Jezero niše kulu i buktinju.
Mrak, pun busija i bola bez glasa.
Močvarne staze varaju i lažu. —
Tada se setim sunca, i da sam bio čovek —
i s jaukom se budim u svetlost siva dana.
I još sa pragova jave gledam kako u lice mom danu, iz neke užasne noći, mračna vlaga sipi.

IX

Neizrecivu snagu daju duhu i telu
Ćutanje, ponos nikada ne rečen
Znam topal miris koji ima svila
ljubavnička, i znam ukočen pogled oproštajni,
i slast, i želju smrti
koja ide kao senka za njom.
Al’ veće slasti ne poznadoh od misli;
Da je nebo, što sja nad nama kao obećanje,
Samo grobnica;
A dostojanstvo jedino
I jedina molitva prava:
Oborene oči i usta koja ćute.
Moja me misao ko sjaj nevidljiv vodi
Dok sam idem kroz noć i maglu.

SLAP NA DRINI

Vlagom diše voda, navire magla dolinom.
Pogašen oganj na splavu.
Sa mokre gore nad rekom.
Neko doziva nekog.

U razmacima nejednakim
Među promuklim dozivima,
Počnem da zaboravljam studen
I ko sam i otkud idem.
Da se savijen mirim,
Ali se onda odjednom.
Već kad se ponadam da neće.
Javi onaj s planine.

Korim se: Spavaj, ne zove tebe niko.
Ti, koji si sebe zaboravio, zašto
Da bdiješ i strepiš sad Rad tuđeg neznana glasa.
Al' posle kraće tišine, koja i nije do čekanje,
Opet se javi, pa opet, i opet.
A po glasu poznajem da brzo zamiče šumom.
I mislim, kako će skoro
Zaći za ispolinu
I budit' drugog čoveka il' usnulu zver
il' samo očajnu jeku.
A ja da zaspem. Da spavam.

ŽEĐ SAVRŠENSTVA

Što često žudimo s ovog sveta
hod i misli dići,
delеći tako ludim srcem
veliku božiju vasionu
na bolje i gore, —
to je s časovita nesavršenstva
i strašne žeđi duboke i svete.
Po toj žedi svi smo sveti, jednom zauvek,
čovek u svojim lutanjima
i stablo u želji za pravim rastom.
Jer istina nas ko oganj ispunja,
ko oganj optače sve i svakog,
ko pravo ide i ko posrne.
A to nas varaju oko i duh naš
kad visoko dižemo ruke u želji da budemo stegonoše,
u misli da smo svetlonosci.
Jer, ognjen okean kojim sve brodi,
koji sve prožima, ne vidi, ne zna
ujetnu šumu naših ruku, nit ko beleži
nit ima traga nemiru naših dana kada
bolno žudimo s ovog sveta
hod i misli dići.

(1923)

BEZ NASLOVA

Kad se meni plakalo,
as nije nigde bilo,
ni glasa vašeg ni pisane reči
koja za nuždu teši.

Danas, kad vi plačete,
Meni se bolno smeje,
Ukoliko mi nije otužno i dosadno,
Kao pred glupom scenom.

Eto, to vam je sve
Što ljudi jedno drugom
Mogu u ovom kratkom životu da daju:
Potpuno nerazumevanje.

(1931)

SABITOVA PESMA

Kad bi žensko srce bilo milostivo,
Kao što kažu da je,
I kao što izgleda ponekad.
Ponekad,
Ne bi Sabit bio
Izgubljena suza, ludo bačen kamen. Jadnik i siroče.
Kao što izgleda ponekad.
Ponekad.

(1932)

VAJMAR 1932

Tu je jorgovan koji dockan cvate, Zeleni pupoljak upornih usana,
I val još neoslobođen,
I kiša lutalica.
Uskrsno jutro zalutalog sunca.
To je taj život. To suđeni sati.
I to snivani san Pod dahom zaborava.

SUNCE OVOG DANA

Dođe čas kad se oblaci ozare i osmehnu kuće. Ispravih se na jastucima. Oštri bridovi, šiljci i bezbrojne izlomljene linije gradske arhitekture koja me uvek zanosila i uzbuđivala množinom i raznolikošću oblika. Stabla ne mogu da sagledam ali vidim kako se visoki prozori redom upaljuju i žare.

Sjaj putuje. I, za onog ko ne može da vidi sunce ni danas, kao ni juče, kao ni sutra, ima čujna melodija u tom kako prelazi sa stakla na staklo, s gromobrana na limene kupole i crvene krovove.

Svaki se delić sve redom užiže i odgovara suncu kao odziv na lozinku. Tako se melodija razvija i izvodi već prema boji, obliku i prirodi predmeta koji se odziva.

To je ta melodija.

U onoj starinskoj kući bili su uvek mračni basamaci i na njima ograda sva uglačana od ruku, a mi smo se, kao deca, strelovito spuštali niz nju u avliju punu sunca. A uveče bih, spavajući ispod ikona, sanjao da imam krila i da letim s anđelima. Posle mi se, u toku godina, izmešao taj česti san i dečja igra na basamacima, a sećanje na njih me bacalo u zamišljenost.

Sjaj putuje, pokatkad se trgne i poskoči.

Sad, da sam onaj mali dečko što prodaje po sokacima, po vazdan uzalud vičući: Kokice!, a pred veče se vraća s neprodanom robom, gladan i s više izgleda na batine nego na večeru.

Da sam mladić koji se teško i uporno izvija ka boljem životu, a muči ga i vodi san iz detinjstva o letenju!

Da sam šetač na morskoj obali, među hiljadama!

Da žudim žene!

Da opet ujutro otpočinjem posao, strepeći svaki put za uspeh! Sjaj putuje. Melodija se sve tiša nastavlja.

Život prolazi iz godine u godinu, sve do lanjske.

Lanjske godine u ovo doba. Ležim na žalu s licem na mokrim dlanovima dok mi se na koži kori i mreška se i jod. Sunce pripiče i sve me više steže u tu košulju koja čini da nevidljiv i bez misli putujem beskrajnim putevima koje šara krv iza sklopljenih veđa. Slušam kako govori Jelena koja, znam, leži na pesku sasvim blizu mene, iako je s časa na čas zaboravljam. »Svi su jaki miškarci udreni nekim kobnim slepilom. Prebijaju se a da ni sami ne vide o šta ni kako, lome se strasno i uništavaju konačno svaki na svoj način. Što je ko jači to je njegovo slepilo veće.

Ko je Vas, Aleksandar, zvao u Grčku? I šta vi tražite ovde? Šta ćete na nerodnu žalu? — Ja Vas samo gledam kako, po onom tragičnom nagonu muškarca, propadate i idete svetom uporno preobučen u obična, mala čoveka. Tako vi ma šta pronađete u slepoj želji za uništenjem.

Šta će Vama šine i kolosek? Dignite se, čoveče! Iskočite! Kako ne vidite! Nit ste vi za tajna društva, ni za uniforme, ni da čekate u predsobljima, ni da primate u salonima, ni da bunite ni da smirujete. Dosta je da jeste.

Zar nije žalosno da čoveka kao što ste Vi tiraniše i veže papin kalendar ili carev zakonik? Vi treba samo da se dignete i sve će ostati iza Vas kao vlažna loga na pesku, a Vi se sve više zaplićete sa svetom i tražite sve nove dodirne tačke i još ste ogorčeni na sebe što nikad ne uspevate da se dovoljno snizite i ujednačite. Tako uman. Vi još niste ni tako daleko da biste uvideli da je svetska borba igra za slabe, a posedovanje ma čega, iluzija.

Ali to je tako: oni koji vide ne mogu a oni koji mogu ne vide. A napor da se doviče i dokaže propada u gluvom očaju. I tu se, kao pred strašnim zidom, uvek staje. Iz te more nema buđenja ni iz te smrti uskrsnuća, i kad bismo se probudili i našli na nekom savršenom sudnjem danu na kom bi se sve objasnilo i uvidelo, mi bismo ponovno svisnuli od užasa i besmislenoti, jedni zbog svoje nemoći, drugi zbog svoga lutanja. I tako, izlaza nema. Svak trati svoje dane u to; da izvršava svoju smrtnu osudu.«

I tako mi dugo govori žena koja je kraj mene i koju ne vidim. I posle svih zaključaka opet joj se u govoru vedri i zove me da se dignem i budem što

treba da sam, na neki let me goni i sve se poziva na mene sama kao na početnu snagu i glavni razlog.

I za sve to vreme sunce se nije ni toliko pomaklo da bi se na senci moglo primetiti. Samo se so na meni krutne i beli.

Porumeneo je sjaj i biva tamniji ali putuje s ugla na ugao, samo ga pokatkad prekine senka nevidljiva oblaka, koja je brza kao senka ljuljačke. A onda se, posle slasti suspregnuta daha, melodija ponovno nastavlja. I u njoj se vraća sve što je bilo i tako pregledam sve svoje dane, pune čudesa, koji se čas sklapaju u krug konačne harmonije a čas svršavaju u jednoj sobi i jednoj postelji sa jednom željom za malo vode i rukom da je doda.

Od mog detinjeg sna pod ikonama do ove misli zrela čoveka, koja leži večeras kao ostudenila lava u meni, svi dani i svi glasi i svi događaji (i sama tišina), sve je samo nemilosrdan poziv da se krenem i letim.

Sunce zađe za krovove, naglo ugasnuše i umukoše predmeti, ali se posle tren sumraka još jednom odrazi kratkim, kasnim sjajem i sa vrh neba prosu u silnim mlazovima i podiže i ponese na tanku talasu moju postelju.

Svaka stvar, još za čas osvetljena, ponovno peva.

Varoš se skrati u prugu a sva svetla u tanak mlečan sjaj.

Daljine su, ma kako nedogledne, ipak putevi. Teko oboreni letimo.

DJEVOJAČKA PJESMA

(kao narodna)

Devojka vilu preklinjala: — O vilo, svijetla sestro vilo,
Tako ne znala ljudskog jada ni ženske suze udesnice.
Kad vidiš gorom da projezde kršne levente, pusti momci,
Zaustavi mi najmlađega, majčina mlada Marijana,
Al' ne streljaj ga, sestro vilo, ni ljutom strijelom ni pogledom
Ni urocima vilinskijem. Samo ga pitaj glasovito.
Kud put gazi, mladost troši? Šta misli sa mnom suđenicom.
Sa mojim srcem osuđenim i sa životom uzabranim? Dokle li misli putovati, carske gradove osvajati?
Nek lomi srce, nek kazuje i nek ne žali mene mladu, Kome li će se privoljeti, meni, djevojci ašikliji il' prokletom carskom gradu? Il' carskom gradu kog bije već evo ima tri godine,
Sa tri stotine levenata — u kamen mu se pretvorili! Pozdravi mi ga, nek se sjeti čim sam ga nekad zaklinjala,
Šta sam mu tada govorila: »U mladosti su brza krila. Oči su vatre kratka vjeka, djevojke cvijeće
đurđevdansko!
A nema, bolan Marijane, gorčijega pića od rastanka Ni crnjeg hljeba od samoće, ni teže smrti od čekanja.«
Tako ga zovi i prizivaj, ne bi li mi ga domamila, Kunuć' ga mojim zak-letvama, a tvojim glasom vilinskijem.

(1933)

PRED PORTRETOM PREKORNA POGLEDA

Da, stara sliko,
Da, trebalo je to: ostati pri prvoj reči,
Ne odlaziti nikud, i sve što srce žudi
Tražiti u dubini svojoj i svoje zemlje,
Umesto u daljini nedokučivih, zlih priviđenja.
Trebalo je trpeti, čekati, bdeti nad usevom.
Čuvati narod, sirotinju, Bosnu.
I danas ne bi bilo ovako kako jeste:
Ruke prazne, savest nemirna, pogled izgubljen, duša žedna.
Trebalo je, vaj, znati ono što sad tek se sluti.
Jedno je sunce svuda, i voda i kamen i trava.
Jedno, i nedostižno.
U jednom zrnu žita hleb je vaskolike zemlje,
U jednom zagrljaju sve žene celog sveta,
Divne, i nedostižne.
Sve ostalo je varka prebujale svesti
O sopstvenome biću i lažna perspektiva
Pustinje koju smo sami sažegli u duši.

(1934)

BEZ NASLOVA

I mislim: kako je dobro što smo stvoreni ovakvi,
Što smo siromasi, sami, tankog zdravlja, i neugledni.
Bez ičeg privlačnog za ostale ljude;
I što možemo (besprimerna, dragocena milosti!) tako često
Da zamislimo i oživimo duhom svaku lepotu
I svako dobro ove zemlje i neslućenih drugih svetova.
A za jad, muku i bol ne prestajemo da tražimo smisao
I razlog. Pa i kad ne uspemo u tom mi nalazimo uvek
Pokornost i sažaljenje.

(1934)

LEPA MLADA ŽENA GOVORI

Da sam voda tekućica
U kojoj mnogi žeđ gase,
I svaki odlazi zadovoljan, čist i umiven.
Sa svojom srećom jedinstvenom
Kojoj na svetu nema ravne.

Da sam piće silovito i radosno.
Koje piju drugari po krčmama.
Tražeći sreću o osmejku i zaborav u pevanju.
Da im ja želje ostvarujem, i najluđe i najsmelije,
Pomamnim šumom noćnih sati, gustim dimom terevenke.

Da sam otrov, munjevit i nepoznat,
Piće za one koji ne mogu
Da sačekaju zalazak sunca,
Da sečem život u korenu, brže od munje.
Da misli, biće i svetove
Brišem netragom zaborava.

(Beograd, 1937)

DVE TEME

I

Vidim: rano dolazi jesen, i to odjednom na svima putevima. Sobe se već pune vlagom i jezom koju ništa ne može da istera. Ostaćemo potpuno bez cveća. Osetićemo šta znači toliko voleti tako prolazne stvari. Jedino što nam ostaje to su razgovori o oveću koje smo ovde zajedno gledali.

II

Staze su mokre. Po njima, jesen bi već bila potpuna. Ali drveće je bujno i zeleno. Kiša je stala. Površina jezera opet je glatka, ali samo na sredini. Uz obalu, sa nagnutih drveta padaju po vodi obilne kapi, kao nova kiša. Tako i još zelena drveta produžuju sliku jeseni.

(*1939)*

OTKRIVANJE

Znajte da nisam onaj
što se u samrtnom liku
pred vašim očima krio.

Pod tim varljivim vidom
uvek sam samo bio
pesma velike sreće
koja huji i plavi, kao poplava zračna,
mora i kontinente.

Pod tim varljivim vidom.
uvek sam, uvek bio
pesma velikog sna,
sna što kao sneg veje i zasipa i gasi
mora i kontinente.

Znajte da sam ja pesma
izvora nepresušnog.
Pesma velike bede,
gladi, bezrazložnog jada, koja oduvek puni
mora i kontinente.

PISMO NIKOME

Na visinama, gde je sveže
I svetlo i čisto i široko,
Borave moje misli, a ovde
Dole, gde ove reči pišem,
Okužen vazduh grudi steže.
Odmora nema budno oko.
Sputan živim i teško dišem,
Sve me je manje, sve sam niže,
Sve je mračnije i sve teže.
A u meni, ko ranjen soko.
Melodija se jedna diže
O visinama, gde je sveže
I svetio i čisto i široko.
To vam pišem da se zna, evo.
Da sam bedno umiruć pevo.

(1940)

*LILI LALAUNA**

Lala lula, luna lina
Ala luna lani lana
Ana lili ula ina
Nali ilun liliana
Lila ani ul ulana
Lani linu ul nanula
Anali ni nina nana
Ila ala una nula
Alauna lul il lala
Alilana, lan, lu, li, la.
Nalu nilu nun ninala
Nala una an anila.

(1950)

* Tako se zvala jedna Grkinja; od slogova njenog imena načinjena je ova »pesma«.

NEKAD, U ALPIMA

Pesma

Ona je odjeknula jedno jutra, u Alpima. Nekoliko nejasnih reči koje sam u prolazu čuo; muzika za pevanje i igru u isto vreme.

Pesma koju će mnogi — ne misleći, ne znajući možda otkud dolazi ni kako se zove — dugo pevati, i dugo uz nju igrati, u Alpima i daleko od njih, svuda po svetu.

I docnije se, godinama, stalno javljala, u odlomcima reči i ritma, i za pevanje i za igru.

I sad joj ponekad čujem oslabljen i nejasna odjek. I sam neznam, i ne pitam se, da li zaista još teče u meni, ili to drugi pevaju i igraju, tamo u Alpima, i svuda po svetu.

Susret

Topla je, kao živa, zelena beležnica, od dugog stajanja u mojoj ruci, a otvorio je još nisam ni reči zapisao u nju, iako jasno vidim ono što bih hteo da zabeležim.

Sav sam vreo i podrhtavam od dugog pešačenja. San me hvata. Bojim se da ne zaspim i da ostane nezabeleženo.

Ide. Vidim je na planinskoj kosi, struk joj se gubi u livadi a glava stoji prvo, sa visinskim nebom kao pozadinom.

Osmehuje se. Tada joj se oči žare a razdvojene usne lagano podrhtavaju, kupe se jedva primetno, kao od pomisli na nedozrele voće. Taj retki osmeh, sastavljen od skupocenih protivnosti — svetle oči i laki grč usana — nestaje brzo i potpuno, i tada meni izgleda da nije nikad ni bilo. Tako je nestvarno kratak i tako se lako briše.

Šta sve nije viđeno i rečeno i šta sve neće ostati zabeleženo? Šta sve nisu ljudi uspeli da kažu jedan drugom i sačuvaju zauvek? A ovaj osmeh, mađiju njegovog kratkog veka i

brzog nestanka — zar nikad, niko, nikome?

Znam, sunca su se rađala i kontinenti tonuli a da nikog nije bilo da to vidi i zabeleži. Pa neka! Sve se bojim da ću zaspati i sve se teže otimam snu. Neću stići da kažem. Zaspaću.

Zora

Sa planine sam video zoru, razlivenu po bezbrojnim vrhovima planina i do polovine neba. Obnevideo od suza, ljutih, bleštavih, hladnih suza bez povoda. Pretrnuo, poraženog sluha tišinom. Ni misli, ni želje, ni sećanja. Samo, u mašti, jedne oči, sjajne, nepoznate, nerođene oči koje ovu zoru nikad neće videti.

JEDNA NOĆ

Noć tamna, velika. Jedna jedina noć i na nebu i na zemlji: svetlosti grada, razasute po strmim stranama, mešaju se sa zvezdama; modrina neba prodire duboko u mrak nad zemljom.

Noć sveža. Kao da smo još sa sutonom negde neprimetno ušli u drugi klimatski pojas i već odavno živimo u njemu, krećemo se i dišemo prvi put pod potpuno novim prilikama, i sve oko nas i u nama (tama sa svetlostima, vazduh i misli), sve ima slast i svežinu plemenitog voća koje čovek prvi put okusi.

Noć mirna i dobra. Kao ona velika presudna zatišja u životu, kad se izmučen čovek (bezumno i svirepo izmučen) odmara i kaže sam sebi: »Nikad više!«, i u veličini i očajnom prelomu svoje odluke nalazi mogućnost da dalje živi.

Miriše noć. Blešti mirnom, beskrajnom igrom svetlosti i istim takvim prelivima tame. Buja. I kao da će sada progovoriti, propevati. A posle toga neće više čoveku trebati bolnih odluka nit će imati šta da se kaže. Govoriće dela.

Velika, lekovita, spasonosna noć. U njenoj dubini već diše nevidljiva klica dana.

VEO

Hladno zvezdano nebo,
zapenjeno more i severni vetar.

Sam ne znam pravo gde sam,
kuda bih, ni koga čekam
u ovoj noći.

Okrenut leđima pučini, sporo odmičem
sve dalje u kopno.

Ali kad god se okrenem, vidim;
tamo, ivicom mora,
vitka i bela žena ide.
I stanem i gledam kako
njen veo vetar nosi.
Ne brzo, ne visoko,
ali sve dalje od mene.

(Maj 1954)

PUTNICI SA ISTOKA

Mali grad na dve reke

Kao zbijeno gnezdo među dve račvaste grane, grad je uglavljen na samom ušću dveju reka. Ljudi se tu rađaju pored vode i celog veka gledaju, slušaju, gaze i udišu vodu. Zato je voda glavni osnov i večiti pratilac njihovog života. Voda je u temeljima njhovih kuća i u dnu njihove svesti. Na vodi i od vode žive, sa njom računaju, o njoj pevaju, i zaklinju se njom. I njihova misao, kao voda, verna a nestalna, krotka a razorna, buja, opada, stremi, krivuda i protiče. I mnogi od njih, umirući u tuđem svetu, na tvrdoj postelji, poslednjim naporom sluha čuje — talas rodne reke, kako se lomi i rasipa, jer njih do smrti prati zavičajna voda, simbol ljubavi.

U amamu

U okruglom basenu od kamena miruje svetla, zelena voda. Mirujemo i mi kupači, bez reči, sedeći na kamenim stepenicama i dotičući podbratkom površinu tople vode. Iznad nas kružni kameni svod, izbušen malim, okruglim prozorima. Ceo prostor je ispunjenm mlečnom, toplom parom koja u visini, pod kupolom, prima potpuno boju dnevne svetlosti.

U sanjivoj tišini čuje se kako u nepravilnim razmacima padaju sa svoda kaplje na površinu vode.

Ćuteći svi slušamo nejednak odjek koji svaka kap ostavlja za sobom i gledamo njen kratkotajan trag na vodi.

Jedan u tome vidi zamagljena strništa svoga zavičaja nad kojima leti zadocnela ptica mukla glasa i mokrih krila. Drugi čuje glas mora i zvezdanih sfera. Treći osluškuje, izgubljena pogleda, reč ljubavi, voljeni glas koji nikad nije čuo.

Harfa iz jezera

Uspeli su da izvade sa dna jezera harfu iz drevnih antičkih vremena. Na jutarnjem suncu, preda mnom leži još vlažna, puna mulja, mahovine, ljuštura i šljunka. Samo dva izvijena krila odaju nekadanju namenu ove mrtve stvari koja je bila muzika. Dvadeset stoleća vlage, mraka i ćutanja pouzdano jamče da nikad niko neće znati zvuk tih žica kojih nema, ni reči zauvek nestale pesme koju je on pratio.

Jedna misao u meni govori: »Da nikad nisi bila harfa ni znala za ljudski glas i toplu ruku, nego da si postala i tamnovala od iskona do konca nema potopljena na jezerskom dnu, isto bi bilo. Jer zvuk je samo nestalna međa koja prolazi i nepotpuno deli dva beskrajna carstva tišine«.

Ali ja ne slušam tu misao. Pred nemom, osakaćenom harfom zaričem se da ću

pobožno slušati muziku prolaznih dana i radosno, zahvalan, primati svaki zvuk koji dolazi od smrtnih bića i stvari oko mene.

BEZ NASLOVA

Koračam još kao da idem
nečem u susret, gledam i mislim,
a preda mnom su sve same neminovnosti,
bez izlaza, bez odlaganja.

Kamen koji može samo
da tone.
Zavesa koja se svega jednom spušta,
a nikad ne diže.
Priča o ptici za koju se zna jedino
da je odletela.

Života nema, smrt ne dolazi.
Neshvatljiva, duga, nepodnošljivo duga,
ljudska dubina.

(Beograd, maj 1968)

SVE VIŠE, SVE BLIŽE

Vidik se tanji, biva svetliji
I od svetlosti, sve više — neproziran.
Sve brže i bliže dolazi trenutak
Kad neće više ni biti vidika.
Jer neće biti ni očiju
Koje ga gledaju.

(1970)

KRAJ

Septembar,
Skupocena nagnuta čaša
Kojoj ivicu vino kvasi.
Srce bije sve jače, sve dublje.
Krv je nemirna, jer predoseća
Ono što donosi plodna jesen:
Odlazak, nestanak, kraj.

(1970)

BEZ NASLOVA

Ni bogova ni molitava!
Pa ipak biva ponekad da čujem
Nešto kao molitven šapat u sebi.

To se moja stara i večno živa želja
Javlja odnekud iz dubina
I tihim glasom traži malo mesta
U nekom od beskrajnih vrtova rajskih,
Gde bih najposle našao ono
Što sam oduvek uzalud tražio ovde:
Širinu i prostranstvo, otvoren vidik.
Malo slobodna daha.

(Beograd, 1973)

RJEČNIK MANJE POZNATIH RIJEČI:

adeš — imenjak

aman — uzvik preklinjanja i vapaja: pobogu! zaboga! pomoć! milost!

amidža — stric; djed; starac apsana — zatvor

arsenal — tvornica ili skladište oružja

asura — prostirka od trske ili rogoza

avet — sablast, utvara

avlija — dvorište ograđeno zidom

azna — blagajna, riznica, blago

bankrot — stečaj, propast

bašta — vrt beli — zaista

beonjača — bjeloočnica

bisage — dvostruka torba, dvije sastavljene torbe koje se vješaju o sedlo ili prte preko ramena; dvanjke

budžak — ugao, kut; zakutak

čardak — drvena ili zidana zgrada na stupovima s izbočenim drvenim gornjim katom časovnik — sat, ura

Čivut — Židov

čmavati — drijemati, spavati

ćalov — luda, budala

Ćamil — muško ime; na turskom Savršeni

ćebe — grubo izrađeni debeli vuneni pokrivač

ćelija — zatvorska ili samostanska sobica

ćiftica — trgovčić; škrtac; filistar

ćutati — šutjeti

danguba — besposličar

dejstvo — djelovanje

deverati — prolaziti kroz teškoće, nevolje

dilber — dragan, miljenik, ljepotan

din — vjera

Divan — tursko carsko vijeće, vlada

doksat — dio prostorije izbačen preko vanjskog zida kuće; obzidani balkon

dušek — ležaj od vune prostrt na podu

dušmanin — neprijatelj

davati — puhati

džamija — muslimanska bogomolja

džinovski — divovski

džombast — neravan, pun rupa i izbočina

efendija — gospodin; gospodar

eksdefinitor — bivši definitor (član uprave franjevačke provincije)

eksgvardijan — bivši gvardijan (glavar franjevačkog samostana)

esnaf— ceh; zajednica ljudi istog zanimanja ili društvenog položaja

garantovati — jamčiti

halif — vrhovni vjerski poglavar svih (ili velikog dijela) muslimana u svijetu;

obično jedan od vladara muslimanskih zemalja

hanumica — dem. od hanuma;muslimanska gospođa; žena, supruga

hapsenici — zatvorenici hartija — papir

ićindija — treća po redu muslimanska svakodnevna molitva; po njoj se naziva i predvečerje, doba kad počinje ta molitva

internuncij — izvanredni papinski poslanik

izlišan — suvišan, nepotreban

izvitoperen — izobličen; pokvaren

Jermenin — Armenac

Jevrejin — Židov

joaniti — ivanovci, pripadnici reda malteških vitezova

kadija — šerijatski sudac

kaldrma — kamenom popločani put ili dvorište

kapija — vrata

kapidžik — mala vrata; sporedna vrata

karađoz — tursko kazalište lutaka-sjena; ime glavnog lika u tom kazalištu.

lakrdijaša koji utjelovljuje pučki humor i ironiju

kauk — kapa od debele vunene ili pamučne tkanine oko koje je omotana čalma

kavga — svađa, tučnjava

kiparis — čempres

konak — prenoćište; zgrada nekog uglednika

kuluk — težak, naporan rad; tlaka

kurisati — udvarati, dodvoravati se

Latif — muslimansko ime; na turskom Nježni, Ugodni

mahala — dio grada ili sela, četvrt

manastir — samostan

mehana — krčma

minderluk — sjedište uza zid prekriveno vunenom prostirkom

mošti — moći, relikvije munara — minaret, visoki toranj uz džamiju s kojega se poziva na molitvu

nabediti — obijediti

obijač — provalnik odžak — dimnjak

oka — mjera za težinu (1,282 kg)

opanjkati — potvoriti

ostrvo — otok

osveštan — posvećen

pacov — štakor

parče — komad

pozorište — kazalište

predostrožnost — oprez

preimućstvo — prednost

promaja — propuh

rabin — židovski svećenik

Ramazan — mjesec posta u Muslimana

rasejan — rastresen

rešen — odlučan

sahačija — urar

sahan — bakrena zdjela ili tanjur

sahat — sat

sahačija — urar

saransak — češnjak

secikesa — lopov

sevap — dobročinstvo

siledžija — nasilnik

sopstvenik — vlasnik

svirep — okrutan

spolja — izvana

sujeveran — praznovjeran

šatrovci — skitnice, varalice

talas — val

testera — pila

turbe — nadgrobni spomenik; grobnica

uboj — ozljeda nanesena udarcem

učtiv — uljudan

ukoljica — žestok svadljivac

ulema — muslimanski vjerski učenjak

uslov — uvjet

usredsređen — usredotočen

vakat — vrijeme, doba

valija — upravitelj pokrajine (vilajeta) u Turskom carstvu

varoš — gradić, trgovište

vaspitanje — odgoj

vazduh — zrak

vezir — visoki dostojanstvenik u Turskom carstvu: ministar, guverner pokrajine

vilajet — pokrajina, provincija

zapt — stega; poredak

zaptija — redarstvenik, policajac

zejtin — ulje

zembilj — torba, košara

KRONOLOGIJA IVE ANDRIĆA

1892.-1893.

Ivo Andrić rođen je 9. listopada 1892. u Travniku u obitelji Antuna Andrića, podvornika, i Katarine, kućanice; upisan je u »Matici rođenih crkve Svetog Ivana Krstitelja« u Travniku. U Travniku je proveo samo nekoliko prvih mjeseci života jer su mu se roditelji preselili u Sarajevo gdje je otac imao službu.

1894.-1902.

Antun Andrić umire od tuberkuloze pa je majka prisiljena povjeriti sina na skrb zaovi Ani i njezinu suprugu Ivanu Matkovšiku, žandarskom naredniku na službi u Višegradu. U tom gradu istočne Bosne s čuvenim mostom Mehmed paše Sokolovića (koji će se kasnije pojaviti u Andrićevu najpoznatijem romanu Na Drini ćuprija) polazit će i osnovnu školu.

1903.-1911.

Završivši osnovnu školu u Višegradu, vraća se majci u Sarajevo, gdje se upisuje u jesen 1903. u Veliku gimnaziju, najstariju bosansku srednju školu. U višim razredima gimnazije priključuje se ilegalnoj političkoj organizaciji Mlada Bosna. Profesor materinskog jezika bio mu je književnik Tugomir Alaupović koji je vrlo brzo prepoznao darovitost mladog Andrića i potaknuo ga na pisanje; to će se prijateljstvo nastaviti i u kasnijim godinama. U sarajevskom književnom listu »Bosanska vila« objavio je 1911. svoj prvi književni rad, pjesmu u prozi U sumrak. U tim godinama velik utjecaj na njegovo književno formiranje imaju Walt Whitman, S0ren Kierkegaard i Johann Wolfgang Goethe. Uči slovenski i prevodi Prešerna; s engleskog prevodi Whitmana, a s njemačkoga Strindberga.

1912.-1913.

Maturira 1912. te — dobivši stipendiju Hrvatskoga kulturno-prosvjetnog društva »Napredak« iz Sarajeva — upisuje se na Mudroslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, gdje studira prirodoslovno-matematičke znanosti.

Upoznaje Matoša, druži se s Vladimirom Čerinom i krugom mladih intelektualaca koji se okupljaju oko tog prvaka projugoslavenske nacionalističke omladine.

Sljedeće godine prelazi u Beč gdje studira povijest, filozofiju, te hrvatsku i srpsku književnost. Liječnici ustanovljuju da mu se pojavio katar na plućima i savjetuju da napusti Beč jer mu bečka klima ne pogoduje.

1914.-1919.

Prelazi u Krakov gdje nastavlja na Jagelonskom sveučilištu studij povijesti. I dalje piše pjesme i održava veze s krugom svojih zagrebačkih prijatelja; kad je u lipnju 1914. objavljena antologija Hrvatska mlada lirika, u kojoj je i Ivo Andrić zastupljen sa šest pjesama, u lirski intoniranoj bilješci o autoru Ljubo Wiesner ga je predstavio sljedećim riječima: »Najčudesniji Sarajlija: bez i najmanjeg turskog atavizma: nježan, bijel i bolno-tanko mirisave duše kao oni bijeli njegovi cvjetovi što žare slatku tugu njegovih ženstveno čežnjivih snova. Odviše bez energije, da bi pisao duge članke. Kratak kao prolaznost avanturističke ljubavi. Princ bez dvora, paževa i princeza. Zimi se nadiše kavanskog zraka, da bi se u proljeće liječio dahovima razbujalih livada. Nesrećan kao svi artisti. Ambiciozan. Osjetljiv. Ukratko, ima budućnost.«

Nakon početka I. svjetskog rata sklanja se kod prijatelja Vladimira Čerine u Split. Krajem srpnja policija ga uhićuje kao istaknutog pripadnika nacionalno-revolucionarne omladine. Zatvoren je isprva u šibenskom a potom mariborskom zatvoru.

U ožujku 1915. pušten je iz zatvora i interniran u selo Ovčarevo kraj Travnika. Tu se druži s župnikom franjevcem Alojzijem Perčinlićem koji je završio studij teologije u Rimu; upoznaje i redovnike iz obližnjih franjevačkih samostana; to iskustvo imalo je odjeka u njegovu potonjem stvaralaštvu jer se franjevci pojavljuju kao junaci u više Andrićevih proza.

Vlasti ga 1916. premještaju u Zenicu, a u jesen 1917. pozvan je u vojsku. Međutim, zbog bolesti pluća ne odlazi na ratište, već na liječenje u zagrebačku Bolnicu milosrdnih sestara.

U toku 1918. sa skupinom pisaca političkih istomišljenika (B. Mašić, N. Bartulović, V. Ćorović, M. Crnjanski i dr.) pokreće i uređuje u Zagrebu projugoslavenski orijentiran časopis »Književni jug« u kojemu će objaviti više književnih priloga. U izdanju »Književnog juga« izlazi mu 1918. zbirka pjesama u prozi Ex Ponto, koju je započeo pisati u zatvoru i u internaciji, a završio je u proljeće 1918. u Krapini, gdje se oporavljao od bolesti.

U razdoblju 1917.-1919. druži se prisno i s književnom zvijezdom u usponu, Miroslavom Krležom. Krleža ima iznimno visoko mišljenje o Andrićevoj poeziji, o zbirci Ex Ponto objavio je i prikaz u listu »Hrvatska riječ« 16. 10. 1918. u kojemu Andrića naziva »jednim od naših prvih verslibrista čiji stihovi zvone« i »imadu svoju boju i svoj oblik primaran i iskren«, a samu zbirku Ex Ponto smatra iznimno vrijednim »dokumentom stradavanja čitave jedne generacije«. U društvu s Krležom Andrić je počinio i jedan od rijetkih javnih ispada u svom životu: u veljači 1919. na premijeri komedije Petra Petrovića Pecije Andrić i Krleža su demonstrativno ustali za vrijeme predstave prosvjedujući protiv loše kvalitete repertoara HNK.

Zbirka Ex Ponto 1919. izlazi u Pragu na češkom jeziku (prevoditelj J. Pelišek) nagovješćujući tako već zarana potonju Andrićevu svjetsku slavu. U listopadu 1919. Andrić se seli u Beograd; njegov srednjoškolski profesor Tugomir Alaupović postao je ministrom vjera u vladi Kraljevine SHS te nekadašnjeg učenika upošljava kao činovnika u svome ministarstvu. Zanimljivo je da Andrić tek nakon stupanja u državnu službu počinje pisati ekavicom, za razliku od glavnine hrvatskih pisaca njegove generacije koji prihvaćaju ekavicu već nakon ujedinjenja (ali je i napuštaju tijekom dvadesetih godina, zaključno s ubojstvom Stjepana Radića).

1920.-1926.

U toku 1920. objavljuje novu knjigu, zbirku pjesama u prozi Nemiri, u nakladi zagrebačkog knjižara i izdavača Kuglija. Nemiri su također započeti u zatvoru i prožeti su makabrističkim tonovima, a završeni su u travnju 1919. u Splitu i Sutivanu, gdje se Andrić oporavljao od napada tuberkuloze kod prijatelja Dinka Lukšića. U toku 1920. godine objavit će kod beogradskog

izdavača Cvijanovića kao samostalno izdanje i pripovijetku Put Alije Đerzeleza.

U veljači 1920. prelazi iz Ministarstva vjera u diplomatsku službu. Najprije je imenovan vicekonzulom III. klase Generalnog konzulata Kraljevine SHS u New Yorku, ali tamo nikad nije otišao već odlazi u ožujku na rad u Poslanstvo pri Vatikanu.

u listopadu 1920. prebačen je u Generalni konzulat u Bukureštu, u studenome 1922. u tršćanski konzulat, a u siječnju 1923. u konzulat u Grazu.

Budući da zbog dramatičnih prilika u kojima je studirao nije dotad završio studije, što mu je ometalo napredovanje u diplomatskoj karijeri, boravak u Grazu iskoristio je da dovrši studije; u lipnju 1924. završio je studij obranom teze iz povijesti Bosne, posvećene temi što ga je sve više zaokupljala i u književnom radu: Die Entwicklung des geistigen Lebens in Bosnien unter der Einwirkung der turkischen Herrschaft (Razvoj duhovnog života u Bosni u doba turske uprave). U drugoj polovici 1924. vraća se u Beograd na rad u Političko odeljenje Ministarstva inostranih dela. Istodobno mu Srpska književna zadruga objavljuje knjigu Pripovetke I., o kojoj kritika piše pohvalno, dobiva i nagradu Srpske kraljevske akademije; tom knjigom definitivno je utvrđen njegov književni ugled.

15. prosinca 1925. godine umire mu u Sarajevu majka.

U veljači 1926. primljen je za dopisnog člana Srpske kraljevske akademije.

1927.-1941.

Potkraj 1926. ponovo odlazi na diplomatsku dužnost u inozemstvo: postavljen je za vicekonzula u Francuskoj, isprva u Marseilleu, a potom u Parizu. U travnju 1928. premješten je na dužnost vicekonzula u Madridu. Istražuje španjolsku povijest i kulturu; osobito ga zanimaju sudbina i umjetnički opus slikara F. Goye o kojemu će 1929. napisati esej Goja, a lik velikog španjolskog slikara poslužit će mu i kasnije u tekstu Razgovor s Gojom (1935.) u kojemu je izložio u obliku imaginarnog razgovora — svoju autorsku poetiku.

Iz Madrida prelazi u Genevu na rad u Stalnoj delegaciji Jugoslavije pri Društvu naroda. U Beogradu mu 1931. izlazi u izdanju Srpske književne zadruge iz tiska zbirka Pripovetke, koja je također doživjela pohvale kritike i bila nagrađena Nagradom Fonda Kolarčeve zadužbine.

U ožujku 1933. vraćen je u Beograd, na službu u Ministarstvu vanjskih poslova gdje isprva radi kao savjetnik. Na Kolarčevu univerzitetu u Beogradu održao je 1934. predavanje o Njegošu koje je objavljeno kao posebna knjižica; Njegoš kao tragični junak kosovske misli.

U razdoblju boravka u Beogradu postaje članom uredništva uglednog časopisa »Srpski književni glasnik« (1935.- 1939.), u kojemu je i prije često surađivao svojim književnim prilozima.

Godine 1935. postavljen je za načelnika Političkog odeljenja Ministarstva inostranih dela.

Objavljuje 1936. godine novu zbirku pripovijedaka: Pripovetke II.

U studenome 1937. postaje pomoćnikom ministra vanjskih poslova. Istražuje povijesnu građu vezanu za zavičajni Travnik, vjerojatno već tada prikupljajući građu za Travničku kroniku-, putuje u Beč kako bi pregledao izvještaje koje su austrijski konzuli početkom XIX. stoljeća slali iz Travnika u Beč.

U veljači 1939. primljen je za redovnog člana Srpske akademije nauka. U travnju 1939. imenovan je opunomoćenim ministrom i izvanrednim poslanikom Jugoslavije u Njemačkoj, na vrlo osjetljivu i važnu diplomatsku funkciju s obzirom na njemačke pripreme za rat i složenost tadašnjih njemačko-jugoslavenskih odnosa.

1941.-1944.

Zbog nesporazuma s beogradskom vladom početkom 1941. tražio je da bude povučen s dužnosti, ali njegovu zahtjevu nije udovoljeno. Berlin napušta s osobljem poslanstva 7. travnja 1941., dan nakon njemačkog napada na Jugoslaviju i bombardiranja Beograda. Njemačke vlasti uputile su ga

najprije u Konstanz na njemačko-švicarskoj granici, a krajem svibnja je deportiran u Beograd.

U Beogradu živi u potpunoj izolaciji, u stanu svojega prijatelja, odvjetnika Brane Milenkovića. Dobiva rješenje o umirovljenju, ali odbija primati mirovinu od kvislinških vlasti. Odbija i sve pozive na književnu suradnju: jedan je od rijetkih intelektualaca koji su odbili potpisati »Apel srpskom narodu« kojim se osuđuju akcije oružanog otpora okupatoru; zabranio je tiskanje svojih radova u Antologiji srpske pripovetke, ne surađuje ni u kakvom književnom glasilu.

Živi povučeno i intenzivno piše: u proljeće 1942. godine završava rad na romanu Travnička kronika-, 1944. završava i drugi veliki roman, Na Drini ćuprija.

1945.-1962.

Socijalistička vlast nastoji pridobiti Andrića, on suradnju prihvaća. Postaje poslanik u Republičkoj skupštini Bosne i Hercegovine, potom i u Saveznoj skupštini, potpredsjednik je Društva za kulturnu suradnju Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom.

U toku 1945. objavljuje tri romana: izdavačka kuća »Prosveta« tiska knjigu Na Drini ćuprija. Državni izdavački zavod Jugoslavije Travničku kroniku, a sarajevska »Svjetlost« Gospođicu.

Godine 1946. izabran je za predsjednika Saveza književnika Jugoslavije. Tih poratnih godina putuje u Sovjetski Savez, često drži predavanja diljem Jugoslavije, obavlja niz protokolarnih obveza uvjetovanih svojim društvenim funkcijama.

Izlazi mu nekoliko knjiga izabranih pripovijedaka (u Sarajevu, Zagrebu i Beogradu), a u izdanju beogradske »Kulture« 1948. godine tiska i knjigu Nove pripovetke s pripovijetkama nastalim u razdoblju 1944.-1948.

Iako u to doba još nije član Komunističke partije, sudjeluje 1948. na Petom kongresu KPJ kao predstavnik pisaca i umjetnika Jugoslavije.

Susreće se i s piscima iz svijeta: u Beogradu dočekuje Louisa Aragona; u travnju 1949. sudjeluje na Svjetskom kongresu pristaša mira u Parizu gdje upoznaje Picassa, tu se susreće još jednom s Erenburgom i drugim lijevo orijentiranim svjetskim piscima. Iste godine reizabran je za predsjednika Saveza književnika Jugoslavije.

Godine 1951. izabran je za dopisnog člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu; na Sveučilištu u Grazu te godine Rosa Mayer brani prvu disertaciju na stranom jeziku posvećenu Andrićevu djelu (Gehalt und Gestalt seines dichterischen Werkes).

Sudjeluje u pokretanju i uređivanju časopisa »Nova misao« u kojemu je Milovan Đilas neposredno prije svojeg političkog pada pokušao okupiti sve reprezentativne pisce ondašnje Jugoslavije zagovarajući koncept liberalizacije jugoslavenskoga socijalističkog sustava.

Budući da mu je istekao predsjednički mandat u Savezu književnika Jugoslavije, biraju ga 1953. za predsjednika Saveza književnika Srbije. U Zurichu iste godine izlazi njemačko izdanje Andrićeva romana Na Drini ćuprija, prvi prijevod jednoga njegova romana na Zapadu; u sljedećih sedam godina na njemački će mu biti prevedena sva važnija djela: četiri romana i izbori propovijedaka.

Uza sve društvene obveze, Andrić i dalje piše: 1954. objavljuje u izdanju Matice srpske u Novom Sadu kratki roman Prokleta avlija, koji će svojom alegorijsko-simboličkom semantikom i složenom narativnom strukturom biti pravi izazov književnim kritičarima. Beogradska filmska kuća Avala-film snima u režiji Vladimira Pogačića igrani film Anikina vremena prema istoimenoj Andrićevoj pripovijetci. Te godine Andrić najzad prihvaća pozive da se učlani u Savez komunista; svojim literarnim opusom, privatnim životom pa i javnim djelovanjem ostao je reprezentant klasičnih građanskih vrednota (s revolucionarnom ideologijom povezivao ga je zapravo jedino izrazit smisao za socijalnu pravdu i solidarnost).

Godina 1956. u znaku je Andrićeva uspjeha u Francuskoj: prevedena su dva njegova reprezentativna romana Na Drini ćuprija i Travnička kronika-,

Andrić na proljeće putuje u Pariz, kontaktira sa slavistima, izdavačima, kritičarima, pomažući recepciju svojih djela. U drugoj polovici godine mjesec dana provodi u Kini.

Godine 1958., u šezdesetšestoj godini života Andrić (kojega unatoč njegovoj introvertnosti nisu mimoilazile glasine o naklonosti prisnim prijateljstvima sa ženama) prvi put ulazi u brak: vjenčava se s Milicom Babić-Jovanović, kostimografkinjom Narodnog pozorišta u Beogradu. Preseljava se sa suprugom u stan u Ulici proleterskih brigada 2a (danas Andrićev venac) gdje se sada nalazi Andrićev muzej.

U izdanju beogradske »Prosvete« i sarajevske »Svjetlosti« izlaze mu Izabrana dela u četiri sveska. Te godine Savez književnika Jugoslavije predlaže Andrića i Krležu kao svoje kandidate za Nobelovu nagradu.

Andrić napokon prodire i na englesko govorno područje, u Londonu i New Yorku izlazi 1959. prijevod romana Na Drini ćuprija. Putuje u London na predstavljanje prevedene knjige. Susreće se tamo i s prijateljem iz mladosti Milošem Crnjanskim, koji je nakon II. svjetskog rata ostao u emigraciji u Engleskoj.

Nakon smrti Aleksandra Belića 1960. Andriću je ponuđeno da postane predsjednik Srpske akademije nauka i umetnosti, ali on ponudu odbija. Već te godine Andrić je u najužem krugu kandidata za Nobelovu nagradu.

Godine 1961. u Londonu izlazi engleski prijevod Travničke kronike-, učestali prijevodi na velike strane jezike, osobito engleski, dobre kritike i ugled u akademskim krugovima, sve više ga potvrđuju kao najozbiljnijeg kandidata za Nobelovu nagradu. Doista, 26. listopada 1961. objavljeno je da je Nobelovom nagradom za književnost nagrađen Ivo

Andrić. Početkom prosinca putuje sa suprugom u Švedsku gdje 10. prosinca prima nagradu.

1962.-1975.

Godina 1962. protječe uglavnom u slavljeničkom tonu: premda se uvijek klonio publiciteta, Andrić se mora odazvati brojnim novinarima koji žele od

njega dobiti intervjue i izjave, mora prisustvovati svečanim skupovima priređenima u njegovu čast. Polovicu novčanog iznosa svoje nagrade poklanja republici Bosni i Hercegovini za unapređenje narodnih biblioteka. Putuje u Francusku, Grčku i Egipat. Sve ga to fizički iscrpljuje pa mora po povratku otići na liječenje u beogradsku Vojno-medicinsku akademiju. Stoga odbija poziv da posjeti Sjedinjene Američke Države i ljeto provodi u Herceg Novom.

U toku godine izlaze deseci prijevoda njegovih knjiga na stranim jezicima. Krajem godine dramatizacija romana Prokleta avlija postavljena je u Jugoslovenskom dramskom pozorištu (autor dramatizacije J. Ćirilov, režija Mata Milošević).

Glavninu godine 1963. posvetio je pisanju romana Omer-paša Latas, koji sljedećih dvanaest godina neće uspjeti završiti (roman je objavljen nedovršen, postumno, 1976. godine). Poljski redatelj Andrzej Wajda pregovara s Andrićem o snimanju filma po motivima njegovih djela (ideja je ostala nerealizirana).

Izlaze mu 1963. i Sabrana dela u izdanju beogradske »Prosvete«, sarajevske »Svjetlosti«, zagrebačke »Mladosti« i ljubljanske »Državne založbe Slovenije«.

U ožujku godine 1964. putuje u Italiju gdje se susreće s Quasimodom, Moravijom i drugim talijanskim piscima; u travnju odlazi u Poljsku, gdje je u Krakovu imenovan počasnim doktorom Jagelonskog sveučilišta na kojemu je nekoć studirao.

U srpnju 1965. sudjeluje u radu Pen-kongresa na Bledu, gdje se susreće s mnogim poznatim piscima koji su bili na tom skupu.

Zdravlje mu se iz godine u godinu pogoršava i on sve više vremena provodi u svojoj kući u Herceg Novom, gdje ga često posjećuju prijatelji. Više ne prihvaća društvene obveze, čak ni one vezane za Bosnu i Hercegovinu prema kojoj oduvijek gaji sentimentalan odnos: tako će 1967. odbiti ponudu zeničkog kraja da bude njihov poslanik u Kulturno- prosvjetnom vijeću

Savezne skupštine SFRJ. Te godine dobiva Nagradu AVNOJ-a, najviše društveno priznanje u tadašnjoj SFRJ.

24. ožujka 1968. umire mu u Herceg Novom supruga Milica Babić-Andrić. Nakon njezine smrti i Andrićevo se zdravlje dalje urušava, muče ga nesanice i stanja melankolije; nema fizičke energije da privede kraju Omerpašu Latasa, piše uglavnom kraće meditativne zapise.

U sređivanju rukopisa posebno mu je tada dragocjena pomoć njegove dugogodišnje suradnice i prijateljice Vere Stojić, koja je još od tridesetih godina pretipkavala njegove tekstove, vodila korespondenciju i brinula se o financijskim poslovima.

Godine 1970. putuje u Švedsku zbog liječenja glaukoma. Posljednjih godina života prijateljuje uglavnom s Milanom Đokovićem, Gvozdenom Jovanićem, Ljubom Jandrićem (koji će kasnije objaviti knjigu razgovora s Andrićem), Aleksandrom Vučom, Mešom Selimovićem, Zukom Džumhurom i dr. Vrijeme uglavnom provodi u Beogradu i Herceg Novom, ljeti je često i u Sokobanji.

U izdanju mostarske »Prve književne komune« objavljuje 1974. knjigu lirskih zapisa posvećenih Hercegovini Na kamenu, u Počitelju. Radi na zbirci pripovijedaka Kuća na osami, u koju je pored starih, manje objavljivanih pripovijedaka, uvrstio i nekoliko novih (zbirka će se prvi put pojaviti postumno 1976. u izdanju »Srpske književne zadruge«, istodobno i u novom izdanju Sabranih dela Ive Andrića). Uz pomoć Vere Stojić priređuje za tisak i knjigu kratkih meditativnih zapisa Znakovi pored puta, koja će također biti objavljena posmrtno u sklopu novog izdanja Sabranih dela 1976. godne.

Osjećajući da mu se približuje kraj, 5. prosinca 1974. pozvao je u svoj stan prijatelje Gvozdena Jovanića i Milana Đokovića i priopćio im svoju želju u vezi s ostavštinom i autorskim pravima. Svojim imutkom i budućim tantijemama Andrić je utemeljio zakladu, odn. Zadužbinu Ive Andrića (a i njegova suradnica Vera Stojić odrekla se u korist zaklade dijela nasljedstva koji joj je Andrić namijenio). Svrha je zaklade briga o izdavanju, promicanju i znanstvenom istraživanju Andrićeva opusa, ali i poticanje darovitih

studenata i mladih literata te pomoć stranim slavistima u istraživanju Andrićeva djela i južnoslavenskih književnosti uopće.

17. prosinca 1974. Andriću je pozlilo i prevezen je na kardiologiju beogradske Interne B klinike, ali je sutradan prebačen na Kliniku za unutrašnje bolesti Vojno-medicinske akademije. Ustanovljeno je teško oštećenje krvnih žila u mozgu, te problemi s funkcioniranjem bubrega i srca. Stanovito vrijeme liječnici su još održavali Andrića u životu, ali je — prema priopćenju Vojno-medicinske akademije — 13. ožujka u 01,15 sati »došlo do popuštanja svih vitalnih funkcija organizma s neminovnim smrtnim ishodom«. Sahranjen je 24. travnja 1975. u Aleji zaslužnih građana na Novom groblju u Beogradu.

Velimir Visković